

PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEO

TAMPERE
Keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi
2014

Sami Raninen
Pirkanmaan maakuntamuseo
Kulttuuriympäristöyksikkö

SISÄLLYSLUETTELO

Sisällysluettelo	1
Tiivistelmä	3
Arkisto- ja rekisteritiedot	4
1. Johdanto	5
2. Tutkimusmenetelmät	6
3. Inventointialueen esihistoria	7
3.1. Yleistä	7
3.2. Kivikausi	7
3.3. Varhaismetallikausi	7
3.4. Kalmistollinen rautakausi	8
4. Historiallisen ajan maaseutuasutus inventointialueella	9
4.1. Yleistä	9
4.2. Kylät ja Tammerkosken kartano	9
4.3. Torpat	11
4.4. Asutuksen yleiskuva	12
4.5. Historiallisten asutuskohteiden tarkka paikantaminen	14
4.5.1 Tammerkosken kylä ja kartano	14
4.5.2 Erkkilän kylä	14
4.5.3 Siukolan kylä	16
4.5.4 Kyttälän kylä	16
4.5.5 Laiskoilan kylä ja Nalkan torppa	16
4.5.6 Tammerkosken itäpuoliset torpanpaikat	18
4.6. Markkinapaikka liikenteen solmukohdassa	20
4.7. Historiallisesta tiestöstä ja silloista	20
5. Tampereen kaupungin aika inventointialueella	22
5.1. Varhaisin kaupunkialue (Tammerkosken länsipuoli)	22
5.2. Tammerkosken itäpuolinen alue (Kyttälä ja Tammela)	23
5.3. Näsijärven eteläpuolinen alue ja Lappi-Käpylä	24
5.4. Eteläpuisto, Ratina ja Sorinahde sekä Viinikanlahden vedenpuhdistamo	25
5.5. Historiallinen kaupunkiasutus arkeologisen huomion kohteena	26
6. Teollisuushistoria inventointialueella	29
6.1. Yleistä	29
6.2. Tampereen esi- ja varhaisteolliset tuotantolaitokset (ennen vuotta 1850)	29
6.3. Inventointialueen historiallinen teollisuus v. 1850 jälkeen	33
6.3.1. Yleistä	33
6.3.2. Tammerkoski	33
6.3.3. Muiden alueiden teollisuus	36
6.4. Teollisuuskohteiden paikantaminen ja kohdeluetteloon valitseminen	37
7. Tammerkosken pohjan vedenalaisrakenteet	39
8. Luettelo työssä käytetyistä historiallisista kartoista	40
9. Inventointikohteita historiallisissa valokuvissa	44
10. Yhteenveto ja loppupäätelmät	49
Lähdeluettelo	50
Kohdehakemisto	53
Karttaliite: Kohteiden sijainnit	59
Kohdeluettelo	60
1. Erkkilä	61
2. Frenckellin kalkkiruukki	64

3. Frenckellin paperitehdas	68
- Frenckellin koskisiipi	72
- Frenckellin massahiomo	76
- Frenckellin sisäpiha	82
- Frenckellin teollisuuspiha	85
4. Kapakan torppa	93
5. Kruununpolttimo	96
6. Lapinniemen puuvillatehdas	99
7. Lappi	102
8. Lundahlin tiiliruukki	107
9. Lääkemylly ("medicinal qvarn")	111
10. Naistenlahden höyrysaha	114
11. Nalkalan tiiliruukki	117
12. Nalkan torppa	120
13. Näsijärven panimo	126
14. Onkiniemen panimo	131
15. Pyynikin kirkkopuisto	136
16. Ratinan teollisuusalue	140
17. Santalahden panimo	144
18. Särkänsaaren saha	147
19. Tammerkoski (Koski)	150
20. Tammerkoski 1	158
21. Tammerkoski 2	162
22. Tammerkoski 3	165
23. Tammerkoski 4	169
24. Tammerkoski 5	173
25. Tammerkoski 6	177
26. Tammerkoski 7	180
27. Tammerkoski 8	183
28. Tammerkoski 9	186
29. Tammerkoski 10	189
30. Tampella	193
31. Tampellan masuuni	197
32. Tampereen höyrypolttimo	200
33. Verkatehdas	205
34. Viinikan tiilitehdas	209

Liite: luettelo digitaalisista kuvatallenteista

TIIVISTELMÄ

Tampereen keskustan osayleiskaavainventoinnin painopiste oli teollisuushistoriassa. Useita uusia 1800-luvun tai 1900-luvun muinaisjäännöskohteita ja kulttuuriperintökohteita löydettiin. Tiivis kaupunkirakentaminen on kuitenkin tuhonnut suuren määrän niin teollisuuskohteista kuin paikannettavista historiallisen ajan maaseutuasutuskohteista, esihistoriallisista kohteista puhumattakaan.

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT

Tutkimuskohde: Tampere, keskustan osayleiskaava-alue

Tutkimuksen laatu: arkeologinen inventointi

Kenttäyönjohtaja (inventoija): Sami Raninen

Tutkimuslaitos: Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö

Kenttäyöaika: 2.–14. 6. 2014

Tutkimusten tilaaja: Tampereen kaupunki

Peruskarttalehti: 2123 09

Aikaisemmat tutkimukset:

Räty, Jouko 1971: *Tampereen muinaisjäännökset. Tampereen alueen, paitsi Teiskon kaupunginosan, inventointi.* Museovirasto.

Nurminen, Teija & Rajala, Ulla 1995: *Tampereen kaupungin inventointi 1994.* Tampereen museot.

Luoto, Kalle 2008: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen inventointi.* Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Kalle, Luoto 2009: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen valvonta.* Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Luoto, Kalle 2010: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen koekaivaus.* Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

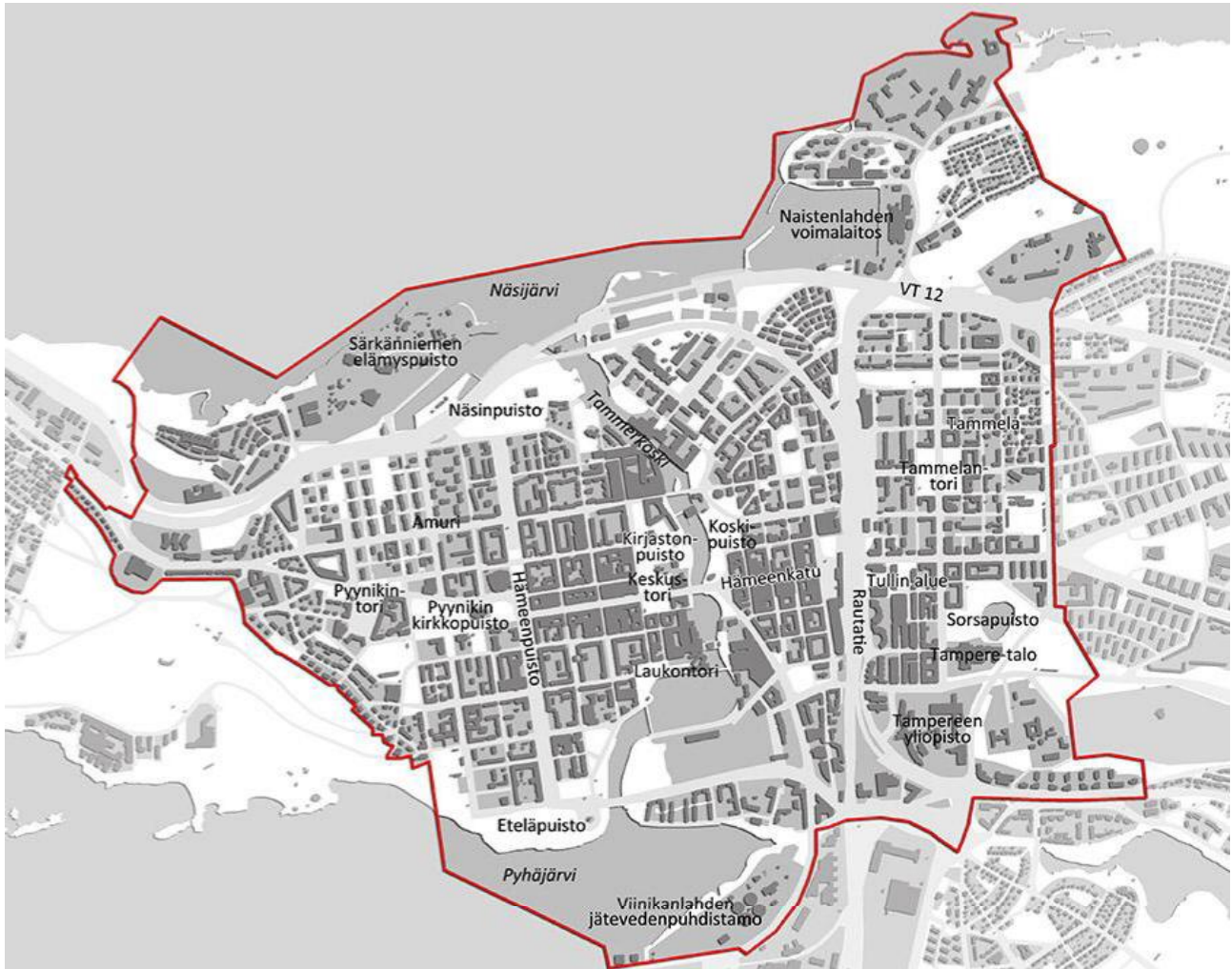
Raninen, Sami 2010: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen valvonta.* Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Kuitunen, Hannele & Luoto, Kirsi 2011: Tammerkoski. *Tarkastusraportti.* Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Luoto, Kalle 2011: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen koekaivaus.* Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Tupala, Ulla 2011: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen dokumentointi ja valvonta.* Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Alkuperäiskappaleen säilytyspaikka: Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Kartta 1: Tampereen keskustan osayleiskaava-alueen rajaus. Inventointiin sisältyivät osayleiskaava-alueen maa-alueet. Lisäksi inventointiraportissa on otettu huomioon Tammerkosken pohjassa Finlaysonin–Tampellan padon korkeudelta Kehräsaaren padon korkeudelle ulottuvalla alueella v. 2011 dokumentoidut vedenalaisrakenteet.

Lähde: Keskustan strateginen osayleiskaava, www.tampere.fi

<http://www.tampere.fi/kaavatjakiinteistot/kaavoitus/yleiskaavoitus/keskustanstrateginenosayleiskaava.html>, katsottu 28.8.2014.

1. Johdanto

Keväällä ja kesällä 2014 Pirkanmaan maakuntamuseon Kulttuuriympäristöyksikkö toteutti Tampereen keskustan osayleiskaava-alueen arkeologisen inventoinnin, joka liittyi v. 2013 aloitettuun keskustan strategisen osayleiskaavan laatimiseen. Työn suoritti FM Sami Raninen.

Inventointiin sisältyi 22 työpäivän mittainen esityövaihe (maaliskuussa), jonka aikana perehdyttiin runsaaseen lähdekirjallisuuteen (erit. Rasila 1984, 1988) sekä historialliseen kartta- ja valokuva-aineistoon inventointikohteiden luettelon kokoamiseksi. Esityöhön sisältyivät arkistokäynnit Kansallisarkistossa (Helsinki), Hämeenlinnan maakunta-arkistossa ja Tampereen kaupunginarkistossa. Käytetyt historialliset

valokuvat sisältyvät sähköisessä muodossa Tampereen museoiden Siiri-tietokantaan. 10 työpäivän mittainen kenttätöyövaihe ajoittui kesäkuuhun. Yhteensä 24 kohteen luo tehtiin maastokäynti.

Inventointialueen tuhoutuneet lapinrauniokohteet pois lukien muinaisjäännösrekisteriin sisältyvät vanhastaan seuraavat kohteet:

- kaksi kohderajauksetonta kiinteää muinaisjäännöstä: **Kirjastonpuisto** (mj-tunnus 1000018817) ja **Lappi** (mj-tunnus 1000006459)
- yksi kohderajattu kiinteä muinaisjäännös: **Tampellan masuuni** (mj-tunnus 1000002011)
- kohderajaukseton vedenalaiskohde **Koskenpohja**.

Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa oli näiden ohella jo vanhastaan kiinteäksi muinaisjäännökseksi katsottu kohde **Pyynikin kirkkopuisto** (inventointikohde nro 15) sekä kolme teollisuushistoriallista kohdetta, jotka on tässä inventoinnissa liitetty entisen Kirjastonpuisto-kohteen eli nykyisen Frenckellin paperitehdas-kohteen alakohteiksi (inventointikohde nro 3, alakohteet Koskisiipi, Massahiomio ja Teollisuuspiha). Lisäksi inventointikohde nro 10 liittyy läheisesti Siiri-tietokannassa olevaan irtolöytökohteeseen. Siiri-tietokantaan sisältyi myös Koskenpohja-kohde kymmenenä erillisenä ja itsenäisenä kohteena, jotka yhtä lukuun ottamatta on tätä kirjoitettaessa jo viety muinaisjäännösrekisteriin kohdenimillä Tammerkoski 1–4 ja 6–10.

Inventoinnissa löydettiin 2 uutta teollisuusarkeologista kiinteää muinaisjäännöstä ja 8 uutta s-kaavamerkinnällä suojeltavaa aluetta, jotka ovat teollisuusarkeologisessa mielessä potentiaalisia (näistä yksi liitettiin alakohteeksi Frenckellin paperitehdas-kohteeseen). Maastossa tarkastetuista kohteista 11 voitiin todeta varmuudella tuhoutuneiksi tai säilymiseltään liian epävarmoiksi tai osittaisiksi, jotta suojelutoimenpiteet olisivat kohteen merkitys huomioon ottaen perusteltuja. Tämän lisäksi inventointialueella aikaisemmin tunnetuille, mutta kohderajaamattomille kiinteille muinaisjäännöksille ja s-kaavamerkinnällä suojeltaville kohteille määriteltiin kohderajaukset.

Edellä mainitun lisäksi Tammerkoski 1–10 eli Kuitusen & Luodon v. 2011 dokumentoimat vedenalaiskohteet pyrittiin identifioimaan jälkityöväiheen aikana. Näistä Tammerkoski 9 on nyt kiinteä muinaisjäännös ja Tammerkoski 1, 3, 4 ja 8 s-kaavamerkinnällä suojeltavia rakenteita.

Inventointikertomuksessa käydään lisäksi lyhyesti läpi myös historiallisten karttojen perusteella paikannettuja kohteita, jotka voitiin todeta tuhoutuneiksi ilman maastokäyntiä.

Työssä käytetyt historialliset kartat on luetteloitu luvussa 8. Tekstissä karttoihin viitataan niiden valmistumisvuoden perusteella.

2. Tutkimusmenetelmät

Inventoinnin esityössä pyrittiin paikallistamaan potentiaalisia muinaisjäännöskohteita ennen kaikkea vuodesta 1650 alkavien historiallisten karttojen avulla. Karttoja asemoitiin nykyisen peruskartan päälle MapInfo Professional 11.0– ja Adobe Photoshop Elements 11–ohjelmilla.

Maastossa pyrittiin ensisijaisesti havainnoimaan maan pinnalle erottuvia rakenteita, topografiaa ja jälkiä resistentistä maankäytöstä. Monet kohteet sijaittivat asfaltoiduilla alueilla, jolloin suorien muinaisjäännöstä koskevien havaintojen teko oli mahdotonta. Koekuoppia tehtiin yhteen puistoalueella sijaitsevaan

kohteeseen. Paria kohdetta yritettiin kairata, mutta tämä ei tuottanut tulosta hiekkamaan tiiviyden tai kivisyyden johdosta. Kohteita dokumentoitiin sanallisesti, manuaalisin mittauksin ja digitaalikameralla. Joillakin kohteilla käytettiin kannettavaa Magellan-satelliittipaikanninta koordinaattitietojen selvittämiseksi.

3. Inventointialueen esihistoria

3.1. Yleistä

Inventointialueelta ei tunneta säilyneitä esihistoriallisia kiinteitä muinaisjäännöksiä, eikä sellaisia inventoinnissakaan löydetty. Alueelta on kuitenkin tehty esihistoriallisia irtolöytöjä ja tuhoutuneisiin esihistoriallisiin kiinteisiin muinaisjäännöksiin viittaavaa tietoa on olemassa. Muinaisjäänösrekisterissä on kaksi inventointialueella sijaitsevaa tuhoutunutta lapinrauniokohdetta.

3.2. Kivikausi

Inventointialueen korkeimmat kohdat (Lapin kaupunginosan metsäiset kalliomäkien laet) jäävät Ancyclusjärven korkeimman rantaviivan yläpuolelle. Mesoliittisen kivikauden alkupuolella suurin osa inventointialueesta vapautui Ancyclusjärven peitosta. Mastogloia-vaiheen alussa merenpinnan korkeudeksi on arvioitu noin 80 m mpy (Salo 1988: 63). Tämä tarkoittaa, että inventointialue oli lähes kokonaan noussut merestä tuolloin eli vuoden 7000 eKr. tienoilla. Näsijärvi oli kuroutunut järvaltaaksi jo tätä ennen, Ancyclusjärvivaiheessa, ja Pyhäjärvi kuroutui Mastogloia-vaiheen alkupuolella (Salo 1988: 63). Näsijärven pinta on noussut kymmenisen metriä järvaltaan kuroutumisen jälkeen (Salo 1988: 63). Näsijärvestä Pyhäjärveen laskevan Tammerkosken puhkeaminen on ajoitettu noin vuoteen 5500 eKr.

Inventointialueelta on tehty neljä kivikautista irtolöytöä. **Nalkalasta** (os. Tiilinruukinkatu 6/Näsilinnankatu 43) on löytynyt vesihuoltorakennustyössä kourutaltoa (HM 390). Sen on arveltu joutuneen veteen ja hautautuneen Ancyclusjärven rantakerrostumaan (Salo 1988: 145). **Tammerkosken** pohjasta on löytynyt poikkikirves (KM 3596). Kyseessä on ehkä koskeen tehty vesiuhuri (Salo 1988: 147). **Kosken rannalta** on löydetty rakennustyössä vasarakirveskulttuurin nelisivuinen oikokirves (Tampereen tyttölyseon kokoelmat O II M2) ja kampakeraaminen tai nuorempi Äänisen viherliuskeesta tehty poikkikirves (Tampereen tyttölyseon kokoelmat O II M3; Salo 1988: 146). Inventointialueen läheisyydessä on lisää kivikautisia löytökohteita, mm. keskittymä Viinikanojan–lidesjärven–Vuohenojan alanteessa (irtolöytöjä, tuhoutunut asuinpaikka ja nuorakeraaminen asuinpaikka).

Inventointialueella ja sen lähiseudulla kivikautisten löytöjen ajoitukset vaihtelevat varhaismesoliittisista nuorakeraamisiin (Salo 1988: *passim*); lisäksi Tampereen Reuharinniemellä on myöhäisneoliittinen asuinpaikka (Adel 1999). Nuorakeraaminen kulttuuri näyttää Tampereen alueella olleen kivikautisen asutuksen huippuvaihe (Salo 1988: 70).

3.3. Varhaismetallikausi

Tässä yhteydessä lapinraunioita käsitellään pääasiassa varhaismetallikautisina muinaisjäännöksinä, vaikka inventointialueen läheisyydessä, Tampereen Reuharinniemellä, lapinraunioon on saatettu tehdä hautauksia vasta 700- tai 800-luvulla jKr. Muinaisjäänösrekisterin mukaan Tampereen kaupungin alueella, mutta inventointialueen ulkopuolella, sijaitsee Näsijärven puolella yhdeksän lapinrauniota seitsemässä eri

kohteessa, minkä lisäksi vielä yhdestä tuhoutuneesta kohteesta on tietoa. Pyhäjärven puolelta on tietoa yhdestä tuhoutuneesta kohteesta.

Inventointialueen pohjoisreunalla, Näsijärven etelärannalla, on sijainnut kolme kiviröykkiötä, jotka on tulkittu lapinraunioiksi. Niistä kaksi sijaitsi vielä 1860-luvulla Tammerkosken niskassa olleessa **Myllysaarella** (Räty 1971: 18, Salo 1988: 150; mj-rekisteritunnus 837010012, tuhoutunut kohde). Myllysaari on nykyisin täyttötöiden seurauksena manteretta ja Tampere–Pori–rata kulkee sen kautta (ks. kartta 5).

Kolmannen kiviröykkiön sijaintiin liittyy epäselvyyttä. Kohteen rekisterinimi on **Lapinniemi** (mj-rekisteritunnus 837010013, tuhoutunut kohde). Se sijaitsi rannasta jyrkästi kohoavalla ”vuoritöyrämällä” ja tuhoutui ”Naistenlahden eli Lapinniemen sahaa rakennettaessa” ennen vuotta 1879 (Räty 1971: 18; Salo 1988: 150). Kiviröykkiön on ajateltu sijainneen Lapinniemellä, jonka kärjessä on nykyisin Lapinraunionpuisto. Tietävästi Lapinniemellä ei kuitenkaan ole koskaan ollut sahaa eikä vielä 1870-luvulla mitään muitakaan merkittäviä rakennuksia (niemen rakentaminen alkoi vasta puuvillatehtaasta 1890-luvun lopulla). Kyseinen kiviröykkiö olisi tästä päätellen sijainnut lähellä vuonna 1874 perustettua **Naistenlahden höyrysahaa** eli siis Naistenlahden silloisella, kallioisella kaakkoisrannalla. Alueen ympäristö ja topografia ovat sittemmin muuttuneet perusteellisesti rakennus-, täyttö- ja louhintatöiden takia. Höyrysaha ja oletettavasti myös em. kiviröykkiö sijaitsivat nykyisen Naistenlahden voimalaitosalueen eteläreunan ja heti sen eteläpuolella kulkevan Kekkosen tien penkereen kohdalla.

Tampereelta ei tunneta varhaismetallikautisia asuinpaikkoja, ja ainoa rekisteröity rautakautinen asuinpaikka sijaitsee kilometrien päässä sekä inventointialueesta että lapinraunioympäristöistä. Unto Salo on kuitenkin spekuloinut, että Tammerkoskella olisi sijainnut lapinraunioita rakentaneen nuoremman varhaismetallikauden väestön ”talvikylä” (siitä), jollaisen olemassaoloon eteläisessä Näsijärvessä sijaitsevan saaren saamelaisperäinen substraattinimi *Siilinkari* viittaa (Salo 2000: 30; Heikkilä 2012: 121). Myös Tammerkosken nimi on uuden tutkimuksen mukaan saamelaisista substraattinimistöä (Heikkilä 2012).

Varhaismetallikauden yhteydessä on vielä mainittava, että inventointialueesta kaakkoon sijaitsevasta Iidesjärvestä on tehty siitepölyanalyysi, jonka mukaan järven lähialueella jatkuva maanviljely alkoi aikavälillä 420–120 eKr. (Taavitsainen 1990: 76).

3.4. Kalmistollinen rautakausi

Kalmistollinen rautakausi alkaa Tampereen alueella viimeistään merovingiajalla (Salo 1988). Tunnetut kalmistokohteet ovat kuitenkin keskittyneet muutaman kilometrin päähän inventointialueen itärajaan. Tarkemmin sanottuna ne sijaitsevat Itä-Tampereella Messukylän–Takahuhdin vyöhykkeellä (neljä polttokalmistoa, Vilusenharjun tuhoutunut ruumiskalmisto, asuinpaikka). Vuodelta 1466 olevan tiedon mukaan Messukylällä ja Takahuhdilla oli osuudet Tammerkosken kalastuksesta, mikä Seppo Suvannon mukaan palautui todennäköisesti jo rautakautiseen nautintaan (Suvanto 1988: 187, 188, 281).

Inventointialueelta tunnetaan yksi rautakautinen (viikinkiaikainen) irtolöytö: **Näsilinnankadulta** rakennustöissä löytynyt M-tyyppin keihäänkärki (HM 1396: 1). Esine on peräisin polttokalmistosta, mutta on epävarmaa, sijaitsiko kalmisto löytöpaikalla vai oliko esine kulkeutunut löytöpaikalle täyttömaan mukana (Salo 1988: 152; Salminen 2011: 18). Historiantutkija Tapio Salmisen mielestä Olof Mörtin maakirjakartassa (1696) kuvatut tiet ja muut kappaleet viittaavat joka tapauksessa siihen, että nykyisen Näsilinnankadun ja

Kauppakadun risteysten tienoilla on sijainnut ”jonkinlainen piste, jossa toimintaa on ollut jo varhain”, ehkä varhain autoitunut asuinpaikka tai kalmisto. Tampereella Takahuhdin Kukkojenkivenmäki tarjoaa esimerkin rautakautisesta polttokalmistosta, joka sijaitsee ison historiallisen tien varrella em. hypoteettisen kohteen tavoin (T. Salminen, sähköposti allekirjoittaneelle 18. 6. 2014).

Mainittava on myös ajoittamaton ja tyypittelemätön kirves HM 726: 1, joka on löydetty kaapelikaivannosta ”Lönnqvistin sahan” (**Naistenlahden höyrysaha**) luota (Räty 1971: 64). Lapinniemen lapinraunio lienee sijainnut löytöpaikan lähellä. Mikäli tähän kirveeseen on liittynyt kiinteä muinaisjäännös, se epäilemättä on tuhoutunut viimeistään Naistenlahden voimalaitoksen rakentamisen myötä. Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa kirveen viitteellinen löytöalue on kohde nimeltä **Entinen Lönnqvistin saha**. Tämä Siiri-kohde on laajempi ja sijaitsee hieman pohjoisempana kuin tämän inventoinnin kohde nro 10:n (Naistenlahden höyrysaha) paikannettu alue, joka perustuu kartta-asemoinnin mukaiseen saharakennukseen sijaintiin.

Inventointialueen läheisyydestä tunnetaan muitakin rautakautisia irtolöytöjä, kuten soikea tuluskivi Hatanpäältä, merovingiaikainen kirves Pispalasta ja viikinkiaikainen kirves Kalevankankaalta. Pispalan–Pyykin–Kalevankankaan harjujakso, jonka Tammerkoski katkaisee, lienee ollut tärkeä kulkureitti jo esihistoriassa.

4. Historiallisen ajan maaseutusalue inv.alueella

4.1. Yleistä

Inventointia suoritettaessa inventointialueen ainoa Tampereen kaupungin perustamista edeltävään historialliseen maaseutusalueeseen liittyvä muinaisjäännösrekisterikohde oli Kirjastonpuisto. Kirjastonpuisto on merkitty muinaisjäännösrekisteriin historiallisena asuinpaikkana. Alueella tehdyissä arkeologisissa kenttätöissä on kuitenkin tehty vain historialliseen kaupunkiasutukseen ja teollisuushistoriaan liittyviä havaintoja. Tässä inventoinnissa Kirjastonpuisto on rajattu teollisuushistorialliseksi muinaisjäännösalueeksi ja uudelleennimetty **Frenckellin paperitehtaaksi** (kohde nro 3). Keskustorilla sijaitseva alue ja Siiri-tietokantakohde **Tammerkoski (Koski)** on inventoinnissa rajattu s-kaavamerkinnällä suojeltavaksi arkeologiseksi intressialueeksi Tammerkosken kylään, kartanoon ja markkinapaikkaan liittyvän arkeologisen potentiaalın johdosta (kohde nro 19). Muilta osin inventointialueen historialliset kylätontit ja torpanpaikat todettiin inventoinnissa tuhoutuneiksi.

4.2. Kylät ja Tammerkosken kartano

Inventointialueella on ollut viisi historiallista kylätonttia, joiden sijainneista kertoo hyvin epätarkka kartta vuodelta 1650. 1700-luvulta on useita tarkasti piirrettyjä inventointialuetta kuvaavia karttoja, mutta silloin kaksi kylistä oli jo kadonnut. V. 1540 maakirjassa Tammerkosken ympäristön talot on luetteloitu järjestyksessä, joka osoittaa Kyttälän, Erkkilän ja Siukolan kylien sijainneen jo silloin kosken itäpuolella (Salminen 2011: 23).

Kaikki viisi kylää olivat olemassa jo keskiajalla. Koukkulukujen perusteella kylien iät voidaan Tapio Salmisen (2011) mukaan arvioida seuraavasti (taloluvuista ks. myös Suvanto 1988: 202–3):

Kylän nimi	perustamisajankohta	taloluku v. 1540
Tammerkoski	rautakausi–1300-luvun alku	5
Erkkilä	1400-luvun alkupuoli	1 (2 vuodesta 1588)
Siukola	1400-luvun alkupuoli	1 (2 1550-luvun alusta)
Laiskoila (myöh. Nalka)	luult. 1400-luvun alkupuoli	3 (myöh. 2)
Kyttälä	1400-luvun keskivaihe tai jälkipuoli	1 (2 vuodesta 1557)

Tammerkosken länsipuoliset kylät Tammerkoski ja Laiskoila/Nalka katosivat 1600-luvun puoliväliin mennessä, kun ne paloittain liitettiin v. 1637 perustettuun Tammerkosken kartanoon (Rasila 1988: 331). Nalka jatkoi olemassaoloaan kartanon torppana. Olof Mörtin vuonna 1696 piirtämässä maakirjakartassa kuvattu Tammerkosken kartanon pihapiiri sijaitsi otaksuttavasti Tammerkosken kylän paikalla tai sen läheisyydessä. Muut kylät, jotka kaikki sijaitsivat Tammerkosken itäpuolella, jatkoivat olemassaoloaan, kunnes ne Ala-Erkkilän taloa lukuun ottamatta liitettiin 1700-luvun lopulla Hatanpään kartanoon.

Mainittakoon, että inventointialue sisältyi keskiajalta lähtien kokonaisuudessaan Tammerkosken jakokuntaan (Suvanto 1988: 186). Jakokuntaan kuuluivat inventointialueen kylien ohella Viinikan, Hatanpään, Härmälän ja Pyynikin kylät. Tapio Salmisen mukaan Tammerkosken jakokunta erotettiin Messukylän jakokunnasta 1200-luvulla tai 1300-luvun alussa (Salminen 2011: 29, 32).

4.3. Torpat

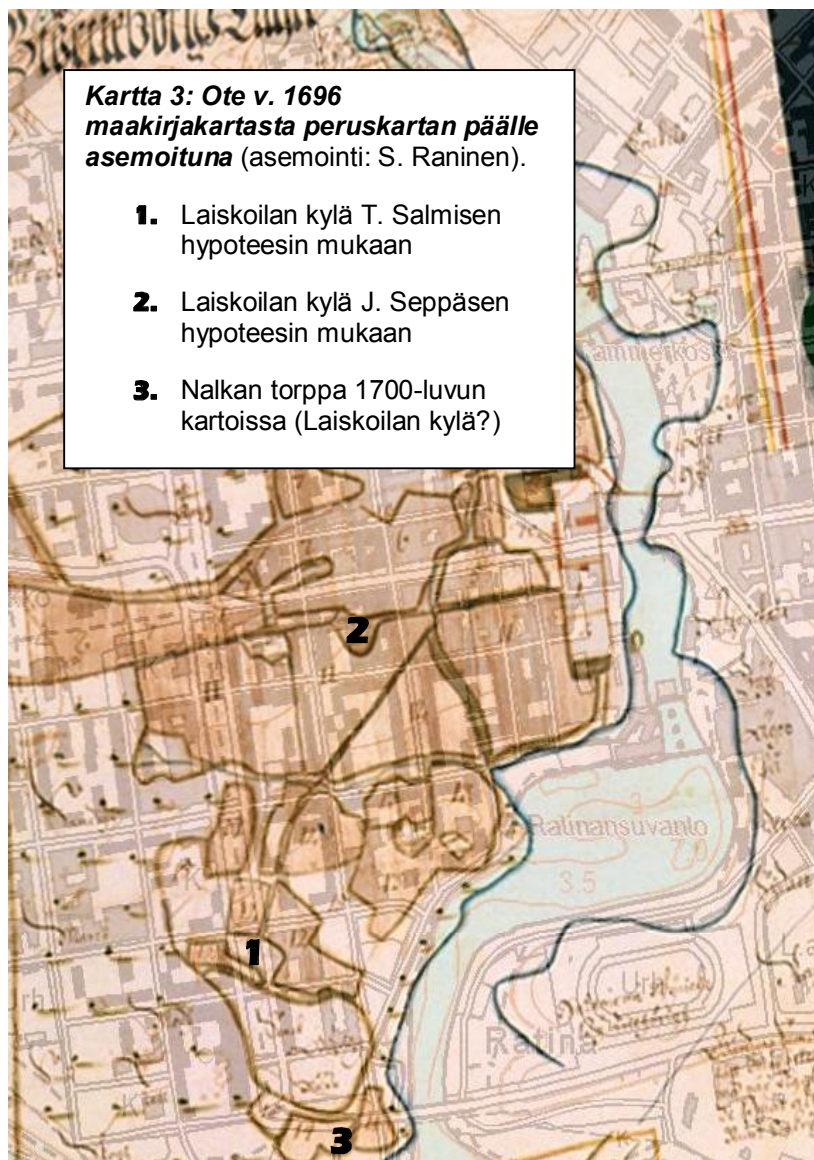
Seudun vanhin torppa oli kirkkoherran 1600-luvulla perustama Häppäläinen, joka ilmeisesti sijaitsi inventointialueella Pohjois-Kyttälässä, Siukolan kylän lähellä. Vuonna 1685 Häppäläinen siirtyi Tammerkosken kartanon omistukseen (Arajärvi 1954: 229). Ennen isoavihaa Tammerkosken kartanolla mainitaan olleen inventointialueella Myllärin, Kapakan, Sepän ja Niskan torpat (Voionmaa 1929: 123, 124). Sepän torppa mainitaan Suomen asutuksen yleisluettelossa v. 1696. V. 1735 yhteydessä Tammerkosken kartanolla mainitaan samat torpat ja niiden lisäksi Nalkala (Voionmaa 1929: 118; Rasila 1988: 337–8, 344). Myös Hatanpään kartano perusti 1760-luvulta lähtien suuren määrän torppia, joista osa sijaitsi kosken itäpuolisella inventointialueella (Rasila 1988: 344). Vuoden 1770 tilannetta esittävässä rekonstruktio kartassa inventointialueelle on kuvattu seuraavat torpat (joiden paikannukset ilmeisesti perustuvat v. 1822 kartassa [1822a] oleviin merkintöihin; Rasila 1988: 392):

- a) Nalkalan torppa Pyhäjärven rannan lähellä, kosken länsipuolella.
- b) Kapakan, Sepän, Kujanpään, Salhoojan ja Raitinojan torpat kosken itäpuolella Messukylään vievän tien varrella.
- c) Joensuun ja Jokelan torpat Viinikanojan pohjoispuolella, Ratinan–Sorinahteen–Kalevankankaan harjualueesta etelään (Rasila 1988: 392).

Toisessa yhteydessä mainitaan vielä Siltalan torppa Ronganojan suulla eli nykyisen Tammerinpuiston tienoilla (Voionmaa 1929: 124).

4.4. Asutuksen yleiskuva

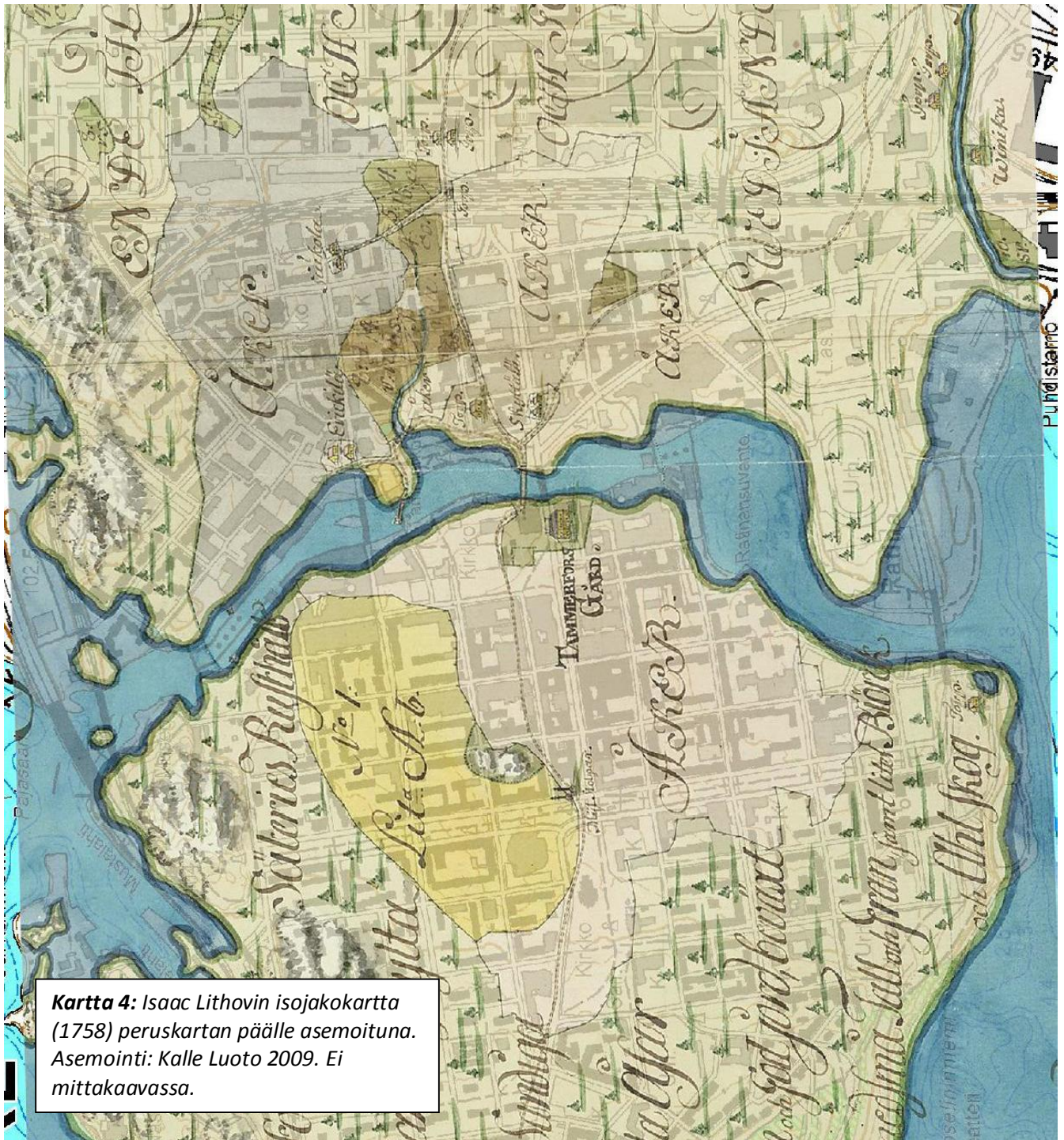
Viljo Rasila on julkaissut rekonstruktio kartan, joka esittää Tammerkosken seutua noin vuonna 1770, juuri ennen kaupungin perustamista (Rasila 1988: 392). Kartan mukaan laajojen pelto- ja niittyalueiden, niittyjen ja asuinpaikkojen muodostama viljelymaisema sijaitsi suunnilleen inventointialueen keskellä. Se ulottui länsi-itä-suunnassa nykyisen Pyynikin kirkkopuiston alueelta Tammelan kaupunginosan alueelle ja pohjois-etelä-suunnassa nykyisen Tampellan alueelta Ratinansuvannon ja Pyhäjärven väliselle salmelle.

Inventointialueen kaakkoisosassa sijaitsi Rasilan kartan mukaan laaja Ratinanniemeltä Sorinahteelle ja edelleen Kalevankankaalle ulottuva asumaton ja pelloton vyöhyke (harju), jonka eteläpuolella sijaitsi kaksi torppaa Viinikanojan pohjoisrannan lähellä. Vyöhyke on asumaton vielä vuoden 1822 kartassa Tammerkosken itäpuolisesta alueesta (1822a).

Toinen asumaton ja pelloton vyöhyke sijaitsi inventointialueen pohjois- ja luoteisosassa ulottuen Särkänniemeltä ja Finlaysonin kaupunginosan alueelta Armonkalliolle, Naistenlahdelle ja Lapin

kaupunginosan alueelle. Tämän vyöhykkeen asumattomuus lienee johtunut mäkisestä ja kalliisesta maastosta.¹ Vyöhyke on asumaton vielä Messukylän ja Pirkkalan pitäjänkartoissa vuodelta 1847.

Lupa PISA/ 020/2006

¹ Lapinraunioksi tulkittuja kiviröykkiöitä on kuitenkin sijainnut tämän vyöhykkeen rannoilla ja saarissa. Mainittakoon myös, että Lapinniemeen liittyy 1800-luvun keskivaiheilla tallennettua kansanperinnettä vanhasta lappalaisasutuksesta (Voionmaa 1929: 25; Salo 2000: 50). Seppo Suvannon mukaan "lappalaisia" ei asiakirjainaintojen puuttuessa ole voinut asua Tampereen alueella enää 1500-luvulla (Suvanto 1988: 267). Näsijärven alueen keskiaikaisten pyyntielinkeinojen jälkien ja "lappalaisasuinpaikkojen" problematiikasta ks. Jussila & Sepänmaa 2003: 44–7.

1700-luvulta olevasta tiedosta päätellen alue kuitenkin oli ainakin kosken itäpuolella intensiivisesti kaskettu ja metsä sen mukaisesti nuorta (Voionmaa 1929: 51). Tammerkosken länsipuolella oli Näsijärven Mustalahdella jo varhain laituri, jonka uudistamisesta on tieto vuodelta 1815.

Molempien edellä mainittujen vyöhykkeiden asuttaminen ja rakentaminen tapahtui varsinaisesti vasta 1800-luvun jälkipuolella teollistumisen, kaupungin laajenemisen ja rautateiden rakentamisen myötä.

4.5. Historiallisten asutuskohteiden tarkka paikantaminen

4.5.1. Tammerkosken kylä ja kartano

Tammerkosken kartano kuvattu Olof Mörtin maakirjakartassa v. 1696 (kartta 2), jossa esiintyviin numerotunnuksiin tässä kappaleessa suluissa mainitut numerot viittaavat (selitykset lähteestä Rasila 1988: 335). Kartano sijaitsi rantarinteessä kosken länsipuolella nykyisen Hämeenkadun molemmin puolin. Kartanon laaja miespiha (1) sijaitsi Kirjastonpuiston kaakkoisosassa (Frenckellin pannuhuoneen eli lehtienlukusalin eteläpuolella) sekä Teatteritalon (1911–12) ja Tempon talon (1939) kohdalla. Karjapiha (2) jatkui etelään Takon kartonkitehtaan alueelle. Nykyinen topografia ja Rasilan (1988: 392) rekonstruktio kartassa kuvatut korkeuskäyrät viittaavat siihen, että karjapiha sijaitsi miespihaa alempana Ratinansuvantoa kohti laskeutuvassa rinteessä. Kartassa kuvattu kartanonpaikka voidaan arkeologisessa mielessä katsoa täysin tuhoutuneeksi.

Kartanoa edeltäneen Tammerkosken kylän sijaintia ei tunneta, mutta luonteva hypoteesi on, että sekin sijaitsi kartanon paikalla tai sen läheisyydessä. Kartanonpaikkaa ympäröivät v. 1696 maakirjakartassa humalatarha (3), kaalimaa (4), savipellot (5, 6, 11) ja heinämaa (10). Tammerkosken kylään kuulunut Vainisen nimismiehentalo sijaitsi Seppo Suvannon mukaan todennäköisesti lähellä silloista Tammerkosken siltaa (Suvanto 1988: 202). V. 1696 kartassa sillan pää kosken länsirannalla sijaitsee nykyisen Teatteritalon koilliskulmalla. Tapio Salminen on julkaissut kartan, jossa Tammerkosken kylä on suuntaa-antavasti sijoitettu suunnilleen myöhemmälle kartanonpaikalle. Kartassa on maakirjan perusteella rekonstruoitu vuoden 1540 tonttijärjestys, jossa kahtia jaettu Vainisen talo sijaitsee kylätontin pohjoispäässä em. sillan lähellä (Salminen 2011: 24). Tämän mukaan Vainisen talot olisivat sijainneet suunnilleen Teatteritalon kohdalla.

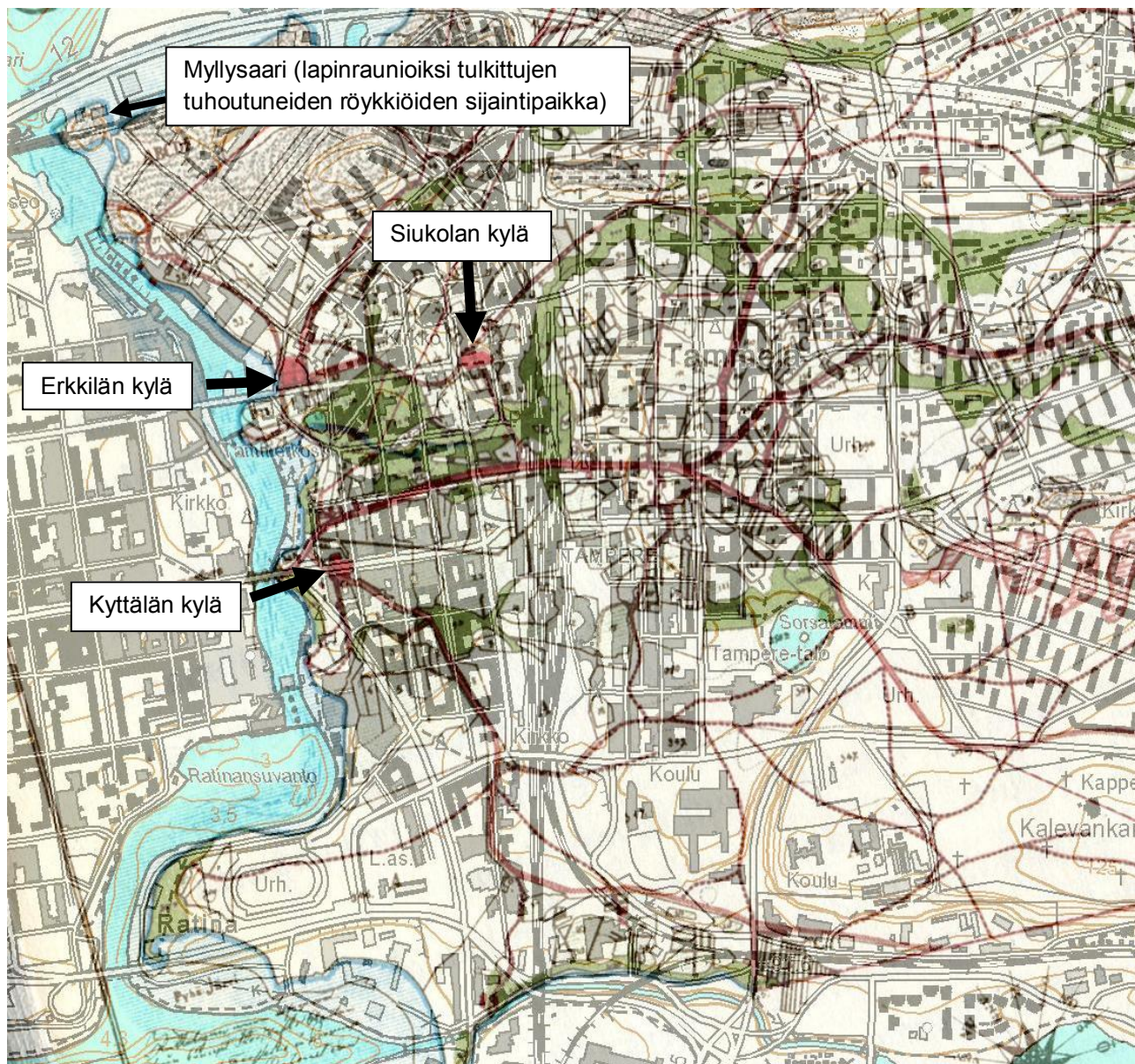
Kirjastonpuiston arkeologisissa kenttätöissä 2008–11 ei ole havaittu jälkiä Tammerkosken kylästä tai kartanosta. V. 1696 kartassa Kirjastonpuiston alue on kartanon savipeltoa (5; ks. kartta 3). Nykyisen Keskustorin alue on samassa kartassa humalatarhaa (3) ja heinämaata (tunnusnumero 10). Isojakokartassa (1758) kartanonpaikkaa kuvaava vihreä alue jatkuu Keskustorille (ks. kartta 4). Keskustorin alueella ei ole tehty arkeologista tutkimusta lukuun ottamatta torin koillisreunalla sijainneen vaakahuoneen aluetta (Luoto 2009). Keskustoriin ja Vanhan kirkon (1828) ympärillä sijaitsevaan Kirjastonpuiston lounaisosaan kohdistuu arkeologista intressiä Tammerkosken kylän ja kartanon sekä Tammerkosken markkinapaikan (ks. luku 4.6.) johdosta.

4.5.2. Erkkilän kylä

Kartat vuosilta 1758, 1779, 1781 ja 1822 (1822a) sijoittavat Erkkilän kylän Myllyniemen pohjoispuolella sijainneen, sittemmin täytetyn lahden itärannalle. Toinen Erkkilän taloista oli olemassa vielä 1800-luvun

jälkipuolella. Kartta-aseointien perusteella kylätontti sijaitsi nykyisellä Tampereen keskuspaloaseman (1908) etupihalla ja etupihan länsipuolella olevalla jalkakäytävällä ulottuen suunnilleen Lapintien ajorataan asti. Pieni asfaltin peittämä kylätontti, josta ei ollut mahdollista tehdä suoria havaintoja, katsottiin inventoinnin yhteydessä tuhoutuneeksi (inventointikohde nro 1).

V. 1696 maakirjakartassa ilmeisesti Erkkilän kylää esittävä merkki on kuvattu saman lahden koillisrannalle. Jos kartta on täsmällinen, kylä olisi tässä vaiheessa sijainnut keskuspaloasemasta luoteeseen, nykyisen Työnuiston pohjoisosan tienoilla. Kartassa on kuitenkin mittasuhdevirheitä ja kosken itäpuoli on siinä kuvattu muutenkin hyvin ylimalkaisesti.

Kartta 5. Ote vuoden 1822 kartasta (piirt. J. G. Wallenius) peruskartan päälle asemoituna. Ei mittakaavassa. Originaali: Karta öfver Tammerfors Samfällighets Bröstmark inom Messuby Socken och Tavastehus Län. Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, arkistoyksikkö: H8:4/20-38 Tampere. Lisäykset ja aseointi: Sami Raninen. Ei mittakaavassa. Lupa PISA/ 020/2006

4.5.3. Siukolan kylä

Kartat vuosilta 1758, 1779, 1781 ja 1822 (1822a) sijoittavat Siukolan kylän nykyisen Satakunnankadun itäpäässä sijaitsevalle alueelle. V. 1758 isojakokartassa kylätonttia tarkoittava merkki on piirretty katusoitteessa Rautatienkatu 15 olevan kerrostalon ja sen eteläpuolisen asfaltoidun pihan kohdalle sekä kerrostalon itäpuolelle Postikadun kohdalle (ks. kartta 4). Muissa kartoissa kylätonttia tarkoittavat merkinnät tai rajaukset sijaitsevat osittain katusoitteissa Rautatienkatu 11–13 ja Rautatienkatu 15 sijaitsevien kerrostalojen välisessä asfaltoidussa tilassa, jonka keskellä sijaitsee pieni pysäköintialue, ja osittain Rautatienkatu 15:n alla.

Molemmat em. asfaltoidut alueet voidaan arkeologisessa mielessä katsoa täysin tuhoutuneeksi, koska niiden kohdalta on selvästi kaivettu pois paksu maakerros. Kerrostalojen välisen alueen itä- ja koillispuolella nousee jyrkkä rinne (osittain pystysuora ja tukimuurilla tuettu), jonka korkeus asfaltoituun alueeseen verrattuna on kolmisen metriä.

Rinteen päällä on asfaltoimaton pysäköintialue, jonka topografia vastanee karkeasti alkuperäistä. Tämän pysäköintialueen kohdalla arkeologisten jäännösten säilyminen tuntuu teoriassa mahdolliselta, mikäli kylätontti on sinne saakka ulottunut. Kyseessä ei kuitenkaan ole kiinteänä muinaisjäännöksenä kohdeltava alue. Siukola rajattiin jo esityövaiheessa maastokäyntikohteiden ulkopuolelle eikä siksi sisälly kohdeluetteloon.

4.5.4. Kyttälän kylä

Kartat vuosilta 1758, 1779, 1781 ja 1822 (1822a) sijoittavat Kyttälän kylätontin nykyiselle Hämeenkadulle ja sen eteläpuolelle katusoitteen Hämeenkatu 13 kohdalla. Kerrostalo- ja vesihuoltorakentamisen johdosta Kyttälän kylänpaikka voidaan katsoa täysin tuhoutuneeksi. Kyttälä rajattiin jo esityövaiheessa maastokäyntikohteiden ulkopuolelle eikä siksi sisälly kohdeluetteloon.

4.5.5. Laiskoilan kylä ja Nalkan torppa

Laiskoilan kylätontin sijaintia ei tunneta. Oloff Mörthin v. 1696 piirtämän maakirjakartan perusteella on esitetty kaksi hypoteettista paikannusta (ks. kartta 3):

- 1) Historiantutkija Tapio Salminen on paikantanut kylätontin nykyisen Nalkalan kaupunginosan alueelle (Salminen 2011: 24). Tarkemmin sanottuna kyseessä olisi ollut Mörthin kartassa kuvatun lounas–koillinen-suuntaisen peltotien lounaispäässä sijainnut alue, johon ei ole kuvattu rakennuksia. Se sijaitsee suunnilleen kohdalla, jossa nykyinen Pyhäjärvenkatu kulkee Hämeenpuiston läpi. Alueen ympärillä on kolme numerolla 12 (”liejusavimaata”) merkittyä peltoa. Paikannuksen keskeinen perustelu kohteen sijainti tien päässä (T. Salminen, sähköposti allekirjoittaneelle 18. 6. 2014). Paikannus sopii siihen, että Viljo Rasilan rekonstruktio kartassa, joka esittää Tammerkosken seutua v. 1770, Salmisen oletettaman kylänpaikan ympärillä sekä pohjois- ja koillispuolella sijaitsevan pelto- ja niittyalueen nimeksi on merkitty ”Nalkalanvainio” (Rasila 1988: 392). Nalkalanvainion eteläpuolelle on Mörthin ja Rasilan kartoissa merkitty kosteikko, jonka eteläpuolella sijaitsee pienempi pelto- ja niittyalue, joka on Nalkalan torpan maata.

- 2) Tampereen historiallisiin karttoihin perehtynyt kaavoitusarkkitehti Jouko Seppänen on kiinnittänyt huomiota Tammerkosken kartanolta lähtevään tiehen, joka Mörtin kartassa kulkee länsi–itä-suunnassa maantien eteläpuolella, suunnilleen nykyisten Hämeenkadun ja Hallituskadun välissä. Tien varteen on kuvattu merkki, joka muistuttaa lähinnä roomalaista II-numeroa. (Lähteessä Rasila 1988: 335 on julkaistu Mörtin kartan toinen versio, jossa merkin kohdalla on suorakaide, joka tuo mieleen rakennusta tai rakennusryhmää tarkoittavan symbolin.) Merkin kohdalla tien eteläpuoleisen pellon pohjoisraja tekee kulmikkaan, etelään päin pullistuvan mutkan. Kohta sijaitsee nykyisin kiinteistöissä, joiden katuosoite on Hallituskatu 14–18. Seppänen otaksuu tämän olevan Laiskoilan kylän paikka (J. Seppänen, suullinen kommentti allekirjoittaneelle ja Vadim Adelille 18. 6. 2014). Toinen samanlainen mutka on tien varressa hieman lännempänä. Kyseiset kohdat on kartassa merkitty kuvioilla, jotka vaikuttavat viittaavan peltosaarekkeisiin tai joutomaahan. Kohdat sijaitsevat lähellä aluetta, johon T. Salminen yhdistää jonkin varhain autoituneen asuinpaikan (ks. edellä).

Kolmannen vaihtoehdon tarjoaa Nalkan torpan sijainti, joka voidaan paikantaa 1700-luvun karttalähteiden avulla nykyisen Eteläpuiston itäosaan. Muutamissa 1700-luvun kartoissa on merkitty pieni lampi lähelle kohtaa, jossa Pyhäjärven Viinikanlahden länsi–itä-suuntainen pohjoisranta kääntyy kohti Ratinansuvantoon vievää salmea. Lammen luoteis- tai pohjoispuolelle on näissä kartoissa merkitty torpan paikka sanalla ”torp”. Lampi sijaitsi kartta-asemointien perusteella alueella, jolla nykyisin on Näsilinnankadun ja Tampereen valtatie eritasoliittymän kehämäinen liittymäramppi ja sen ympäröimä kiinteistö (kiinteistötunnus 837-103-444-1). Kiinteistössä sijaitsee Gasum OY:n maakaasusiirtoverkoston paineentasausasema. Lampi näyttäisi tarkalleen ottaen olleen paineentasausaseman alueella ja liittymärampin eteläkaaren kohdalla.

Tarkemmin torpan sijainti on kuvattu seuraavissa kartoissa, joissa on *torp*-sanana ohella torpanpaikkaa osoittava merkki (ks. kartta 3):

- V. 1758 isojakokartta: torpanpaikkaa osoittava merkki liittymärampin länsikaaren kohdalla (ks. kartta 4).
- Ruotsin valtionarkistossa säilytettävä vuoden 1775 asemakaavaluonnos (julkaistu lähteessä Rasila 1988: 396): torpanpaikkaa ilmeisesti osoittava pistemerkki on kuvattu liittymärampin kohdalle välittömästi rampin ja Tampereen valtatie liittymän eteläpuolelle. Lähteessä Voionmaa 1929 (s. 181) on julkaistu asemakaavaluonnoksen versio, joka perustuu vuonna 1808 tehtyyn jäljennökseen vuoden 1775 kartasta. Tässä kartassa torpanpaikkaa osoittava merkki (rakennuksenkuva) on sijoitettu Tampereen valtatie kohdalle välittömästi rampin ja valtatie liittymän länsipuolelle.
- V. 1779 asemakaavakartta (kopio julkaistu lähteessä Voionmaa 1929: 183): torpanpaikan merkki on Tampereen valtatie ja rampin liittymän kohdalla.

Mörtin kartassa (1696) nykyisen Eteläpuiston itäosaa vastaavalla alueella näkyy hiekkamaapeltoa ja kovapohjaista niittyä, mutta mitään kylätonttiin tai torppaan viittaavaa merkintää ei ole. Karttaan ei ole kuvattu torpalle vievää tietä, mutta sellainen on voinut kulkea kahden kartalla näkyvän pellon välistä. Kyseessä ovat samat pellot, joiden välistä menevä tie ja sen itäpuolinen torpanpaikka näkyvät em. vuosien 1775 ja 1779 kartoissa. Koska kyse on hiekkapelloista, ne on luultavasti raivattu myöhemmin kuin

pohjoisemmat savipellot. Varhaiselle asuinpaikalle harjulla sijaitseva hiekkamaa lienee ollut sijaintina otollisempi kuin savikot.

Yhteenvedon voidaan todeta, että Nalkan torppa on sijainnut lähellä Tampereen valtatie ja Näsilinnankadun liittymärampin liittymää. Torpanpaikka lienee pääpiirteissään tuhoutunut viimeistään 1950-luvun lopulla eritasoliittymän rakentamiseen liittyneiden massiivisten maansiirtotöiden myötä.

D. V. Ekmanin kartassa (1650), joka on vanhin Tammerkosken seutua esittävä kartta, Laiskoilan kylä on merkitty Pyhäjärven rannan lähelle kohtaan, jonka kaakkoispuolella ranta kääntyy kohti Ratinansuvantoon johtavaa salmea. Tämä vastaisi moitteettomasti Nalkan torpan em. sijaintia, jonkin verran heikommin Salmisen em. paikannusta ja kaikista heikoimmin Seppäsen em. paikannusta. Ekmanin kartta on kuitenkin erittäin epätarkka: esimerkiksi Tammerkosken rantaviivoja on siinä yksinkertaistettu rajusti. Näin ollen kartalle ei ehkä voi antaa ratkaisevaa merkitystä Laiskoilan paikantamisessa.

Puheena oleva puiston osa on tasannetta, joka sijaitsee itä-länsi-suunnassa kulkevan, nelisen metriä korkean, voimakkaasti muotoillun ja jyrkennetynteen rinteiden laella ja pohjoispuolella. Kantakartan mukaan tasanteen itäosassa eli koekuopitusalueella maanpinnan korkeus on 85,7–85,9 m. Rasilan rekonstruktio kartassa (1988: 392) sama alue sijaitsee suunnilleen 84 ja 86 metrin korkeuskäyrien puolivälissä. Tasanteen alueella maanpintaa on epäilemättä tasoitettu. Tasanteen itäosaan on ehkä tuotu täyttömaata (savea). Kohteesta tehdyt havainnot kuvataan tarkemmin kohdeluettelossa; tässä yhteydessä mainittakoon vain, että kohde katsottiin koekuoppien ja muiden havaintojen perusteella tuhoutuneeksi (inventointikohde nro 12).

4.5.6. Tammerkosken itäpuoliset torpanpaikat

V. 1758, 1781 ja 1822 (1822a) kartoissa nykyisen Koskikadun Cumulus-hotellin pohjoisosan kohdalle (katuosoite Kyttälänkatu 2) on merkitty torppa, jonka nimeä ei mainita (ks. kartat 4 ja 5). Rasilan rekonstruktio kartassa (1988: 392) tämä kohde nimetään **Kapakan torpaksi**. Nimestä päätellen torppa toimi myös jonkinlaisena krouvina. Kapakan torppa oli Nalkalan torpan ohella ainoa inventoinnin maastotyöhön sisällytynyt torpanpaikka. Arkeologisessa mielessä Kapakan torpan paikka todettiin kuitenkin täysin tuhoutuneeksi (inventointikohde nro 4).

V. 1758 isojakokarttaan on merkitty torppa, joka sijaitsee ratapihan kohdalla suunnilleen Kyttälänkadun–Tammelankadun korkeudella (ks. kartta 4). Rasilan rekonstruktio kartan mukaan kyseessä on **Sepän torppa**. Kohde voitaneen katsoa tuhoutuneeksi.

V. 1758 kartassa on merkitty kaksi torpanpaikkaa sekä v. 1781 ja 1822 (1822a) kartoissa yksi torpanpaikka Tammelaan Ratapihankadun ja Murtokadun risteyksen ympärille (ks. kartat 4 ja 5). Alueella sijaitsee kerrostaloja ja Ratapihankadun pohjoispuolella myös vanhoja tiili- ja puurakennuksia. Kohteet/kohde voidaan arkeologisessa mielessä katsoa ainakin pääosin tuhoutuneeksi, eikä kyseessä ole Museoviraston ohjeiden mukainen autioitunut tai hyvin säilynyt ja edustava torpan paikka. Kohteen sijainti ei vastaa mitään Rasilan rekonstruktio kartassa kuvattua torpanpaikkaa, joskin tuonnempana mainittu Kujanpään torppa sijaitsee melko lähellä.

V. 1758 isojakokarttaan (ks. kartta 4) on merkitty seuraavat Viinikanojan pohjoisrannan lähellä sijaitsevat torpanpaikat, joiden sijainnit eivät täsmällisesti vastaa Rasilan rekonstruktio kartassa identifioituja torppia:

- Torpanpaikka Naulakadun eteläpäässä välittömästi Naulakadun ja Tampereen valtatie liittymän pohjoispuolella. Kohde on kuvattu kartta-asemoinnin perusteella suoraan Naulakadun kohdalle. Kohteen molemmilla puolilla (idässä ja lännessä) on Tampereen valtatie jalkakäytävää. Kohteen ja Tampereen valtatie eteläpuolella on Viinikanojan puistomainen pohjoisranta. Koska kohteen välittömässä läheisyydessä ei ole rakennuksia, tuntuu mahdolliselta, että jonkinlaisia torpan jäännöksiä olisi säilynyt. Kyseessä ei kuitenkaan ole Museoviraston ohjeiden mukainen autioitunut tai hyvin säilynyt ja edustava torpan paikka. Kohteen rauhoittaminen ei näin ollen tule kyseeseen. Rasilan rekonstruktio kartassa identifioitu Jokelan torppa (ks. tuonnempana) sijaitsee vähän matkan päässä pohjoisessa.
- Torpanpaikka Tampereen valtatie ja Tehdaskadun liittymän kohdalla. Kohteen välitön lähiympäristö ajoratojen ulkopuolella on puistomaista. Kohteen säilyneisyyteen ja arkeologiseen merkitykseen pätee sama kuin edellä mainittuun kohteeseen (Naulakadun eteläpään torppa).

Tammerkosken kartanon **Mylläriin torppaa** ei ole tunnistettavasti kuvattu missään kartassa, jota inventoinnin yhteydessä on käytetty. Sen voisi kuvitella sijainneen lähellä Myllyniemen kärjessä ollutta isoa myllyä (nyk. keskiputouksen voimalaitoksen alueella). Myllyniemellä sijainneet historialliset rakennukset voidaan voimalaitosrakentamisen takia katsoa täysin tuhoutuneiksi.

Myöskään **Niskan torppaa** ei ole kuvattu tai ainakaan nimetty inventoinnissa käytetyissä kartoissa. Nimi voi viitata torpan sijaintiin kosken niskassa eli alueella, jolla Tampellan ja Finlaysonin teollisuusrakentaminen on epäilemättä hävittänyt varhaisempien rakenteiden jäännöksiä. V. 1822 kartassa (1822a) koskenniskan itärannan myllyjen itäpuolelle on merkitty punaisella rakennukseen tai rakennusryhmään (torppaan?) viittaava merkki (ks. kartta 5). Se sijaitsi Vapriikin museokeskuksesta koilliseen (veturikokoonpanorakennusta kohti) työntyvän siiven alueella (ent. Tampellan konepajan ja v. 1964 puretun Tampellan valimorakennuksen välinen siipi). Mikä kyseinen kohde sitten olikin, se voidaan katsoa täysin tuhoutuneeksi.

Voionmaan mainitsema **Siltalan torppa** Ronganojan suulla sijaitsi todennäköisesti nykyisen Koskipuiston pohjoispäässä tai Tammerinpuiston tienoilla, missä pieni tie ylitti Ronganojan siltaa pitkin (kartat v. 1781, 1822a). Tammerinpuistossa on tehty tekolampeen liittyviä syviä kaivutöitä ja puistoa reunustavat pohjoisessa ja idässä kerrostalot. Vaikka kohdetta ei voitu tarkasti paikantaa, on suuri mahdollisuus, että se on arkeologisessa mielessä täysin tuhoutunut.

Rasilan rekonstruktio kartassa nimetyt muut 1700-luvun jälkipuolen torpat sijaitsevat seuraavasti (torppien paikannukset näyttävät Rasilalla perustuvan v. 1822 karttaan (1822a), jota käyttäen asemoinnit on tehty; ks. kartta 5):

1. **Kujanpään torppa** katuosoitteessa Pinninkatu 33–35 (Tammelassa) sijaitsevan asfaltoidun piha-alueen kohdalla. Vaikka asfaltin alla olisikin säilynyt jotain jäännöksiä torpasta, kyseessä ei ole Museoviraston ohjeiden mukainen hyvin säilynyt ja edustava vuotta 1750 nuoremman torpan paikka. Kohteen rauhoittaminen ei siten tule kyseeseen.

2. **Salhoojan ja Raitinojan torpat** katuosoitteissa Itsenäisyydenkatu 7–9 sijaitsevien kerrostalojen kohdilla ja tien kohdalla (Tammelassa). Katsottava täysin tuhoutuneiksi.
3. **Joensuun torppa** välittömästi Hatanpään valtatie ja Jokikadun risteyksen itäpuolella Jokikadun ajoradan kohdalla ja sen eteläpuolella Viinikanojan pohjoisrannalla. Katsottava pääosin tuhoutuneeksi. On ajateltavissa, että Viinikanojan puistomaisella rannalla on voinut säilyä jotain jäännöksiä torpasta. Kyseessä ei kuitenkaan ole Museoviraston ohjeiden mukainen hyvin säilynyt ja edustava vuotta 1750 nuoremman torpan paikka, eikä kohteen rauhoittaminen siten tule kyseeseen.
4. **Jokelan torppa** katuosoitteessa Naulakatu 3 sijaitsevan ison liikerakennuksen itäsiiven kohdalla. Katsottava kokonaan tuhoutuneeksi.

4.6. Markkinapaikka liikenteen solmukohdassa

Tammerkoskella sijaitsi noin vuosina 1638–1708 markkinapaikka, jossa järjestettiin elokuussa markkinat perttulinpäivänä ja tammikuussa loppiaisena. Tammerkosken markkinapaikka oli laajan alueen kaupallinen keskus (Rasila 1988: 318–25). Väinö Voionmaan mukaan markkinapaikka sijaitsi viimeistään 1600-luvun lopulla, mutta luultavasti markkinoiden alusta asti, ”Tammerkosken sillan länsipuolella, Tammerkosken kartanon lähellä” (Voionmaa 1929: 142). Rasilan mukaan markkinapaikka sijaitsi suunnilleen myöhemmän Vanhan kirkon kohdalla, mutta tarkkaa paikkaa ei tunneta (Rasila 1984: 322). Markkinoita tuskin on pidetty ainakaan kartanon humalatarhassa, joka sijaitsi Vanhan kirkon kohdalla v. 1696 maakirjakartan mukaan (ks. kartta 3). Ehkä Keskustorille samassa kartassa merkitty heinämaa on toiminut markkinapaikkana? Markkinapaikka on otettu huomioon inventointikohteen nro 19 määritelmässä.

Markkinapaikka oli sijoitettu Tammerkoskelle, koska se muodosti luonnollisten kulkuväylien solmukohdan. Pispalan ja Kalevankankaan harjukson kautta kulki viimeistään keskiajalla käytössä ollut maantie Kokemäenjokilaakson ja Hämeenlinnan välillä, minkä lisäksi Pyhä- ja Näsijärven välinen kannas oli merkittävien vesiteiden yhtymäkohta (Voionmaa 1929: 33; Rasila 1988: 319, 320).

4.7. Historiallisesta tiestöstä ja silloista

Inventointialueen halki on kulkenut historiallinen itä–länsi-suuntainen maantielinja, joka reitti on kuvattu tarkimmin v. 1758 isojakokartassa (kartta 4). Kyseessä oli Kokemäenjokilaaksosta Messukylän kautta Hämeenlinnaan vievä tie, joka oli yleisenä tienä olemassa jo keskiajalla. Inventointialueella tielinja kulkee halki tiiviisti rakennetun kaupunkialueen halki ja on siten tuhoutunut. Jotkin osat tielinjasta sijaitsevat rakentamattomilla alueilla. Inventointialueen länsiosassa tielinja kulki Pyykinharjun metsäisellä pohjoisrinteellä. Inventointialueen kaakkoisosassa tielinja kulkee Sorsapuiston kautta ja jatkuu Kalevankankaalle. Nykyisestä katuverkosta Mariankadun ja Mustalahdenkadun välinen Pirkankadun osuus vastaa historiallista tielinjaa.

Kuten vuoden 1696 maakirjakartta osoittaa, em. tie ylitti Tammerkosken nykyisen Hämeensillan pohjoispuolella ollutta puusiltaa pitkin. Silta mainitaan v. 1556 ja on arveltu, että sellainen olisi voinut olla jo keskiajalla. (Tammerkosken pohjassa ei ole dokumentoitu puujäännöksiä, jotka voisi yhdistää kaupungin

perustamista vanhempiin siltoihin.) On spekuloitu, että ennen sillan rakentamista Tammerkoski olisi ylitetty lautalla nykyisen Eteläpuiston ja Ratinanniemen välisen salmen kohdalta (Suvanto 1988: 277). Tässä tapauksessa keskiaikainen tielinja olisi ainakin tältä osin poikennut 1600- ja 1700-luvun kartoissa kuvatusta. Nykyisen Koskipuiston eteläosassa em. tiehen liittyi etelästä tuleva tie, joka sekin on asemoitu karttaan. Tämä tie ylitti Viinikanojan nykyisen Viinikan liittymän (1971) tienoilla, minkä jälkeen se kiemurteli pohjoiseen Sorinahteen ja Etelä-Kyttälän alueen halki. Erilaisissa historiallisissa kartoissa (mm. vuosilta 1696 ja 1822a) on kuvattu myös muita inventointialueen pikkuteitä ja polkuja, mutta niihin ei ole inventoinnissa kiinnitetty huomiota.

Em. Tammerkosken ja Viinikanojan siltojen ohella inventointialueella on täytynyt olla pieniä siltoja paikoissa, joissa tiet ovat ylittäneet nykyisin jo hävinneitä puroja (esim. kaksi Ratinansuvantoon nykyisen Laukontorin kohdalla laskevaa puroa, jotka on kuvattu v. 1696 kartassa). Kiinnostava yksityiskohta on se, että eräissä kartoissa vuosilta 1758–1805 näyttää kuvatun myös Tammerkosken niskaan silta (Seppänen 2007).

5. Tampereen kaupungin aika inventointialueella

Inventointialueelta ei tunneta varhaiseen kaupunkiasutukseen liittyviä ei-teollisia muinaisjäännöskohteita, eikä sellaisia inventoinnissakaan löydetty.

5.1. Varhaisin kaupunkialue (Tammerkosken länsipuoli)

Tampereen kaupunki perustettiin v. 1779 Tammerkosken kartanon maille, kosken länsipuolelle. Varhaisin ruutukaava-alue ulottui kosken ja Ratinansuvannon länsirannalta suunnilleen Näsilinnankadun linjalle lännessä, Finlaysoninkadun linjalle pohjoisessa ja Tiiliruukinkadun linjalle etelässä. Tämän alueen useimmat tontit saivat ensimmäisen omistajansa 1780-luvun puoliväliin mennessä. Ruutukaava-alueen liepeillä oli varhaisia teollisuuslaitoksia: pohjoisessa nykyisen Finlaysonin palatsin (1899) kohdalla sijaitsi **kruununpolttimo** (1775–85; inventointikohde nro 5), kosken keskiputouksen länsirannalla² **Häggmanin paperitehdas** (perustettu 1783, sisältyy inventointikohteisiin nro 3 ja 5) ja etelässä Nalkalantorin pysäköintialueen kohdalla **tiiliruukki** (inventointikohde nro 11). Kaupungin hautausmaa oli sijoitettu nykyisen Pyykin kirkkopuiston länsiosan kohdalle (inventointikohde nro 15). Hautausmaan ja ruutukaava-alueen länsireunan välissä oli kaupunkilaisten kasvimaiksi ("plantaaseiksi") kaavoitettu leveä vyöhyke (Rasila 1988: *passim*).

Kaupunkialueen laajuus ei ollut kasvanut paljoakaan vielä vuonna 1840 (Rasila 1984: 140, 141). Vanhan kruununpolttimon alueelle tosin oli vuoden 1820 jälkeen alkanut kasvaa Finlaysonin tehdaskompleksi. Vuonna 1841 laadittiin uusi asemakaava, jossa laajensi ruutukaavoitettua kaupunkialuetta länteen hautausmaalle eli suunnilleen nykyiselle Koulukadun–Kortelahdenkadun linjalle saakka. Ruutukaava-alue laajeni samalla myös pohjoiseen, lähelle Näsijärven rantaa. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta

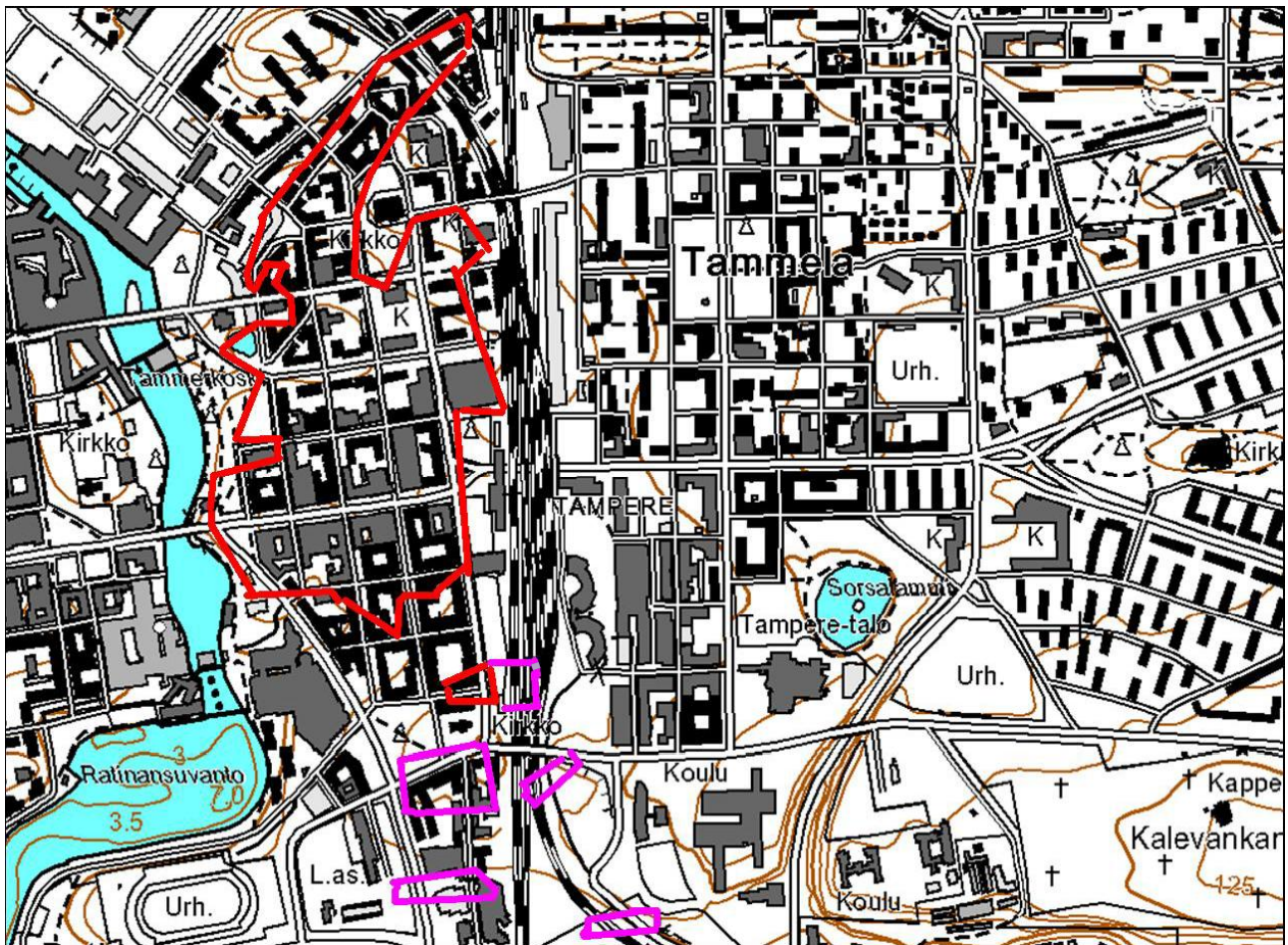
² Häggmanin paperitehtaan sanotaan sijainneen Kirjastonpuiston rannassa suunnilleen myöhemmän Frenckellin massahiomon kohdalla (Lyytinen 2001: 8). Vuonna 1810 tehtaan hankki sitä voimakkaasti laajentanut L. G. Lefrén, jonka aikana ja myöhemmin tuotantorakennusten kompleksi sijaitsi nyk. Frenckellin koskisiiven (hollanterirakennuksen ja lumpussiiven) kohdalla. Viljo Rasilan kuvauksesta päätellen paperitehdas olisi sijainnut jo Häggmanin aikana Frenckellin koskisiiven kohdalla (Rasila 1988: 512).

laajennusalueen asuttaminen kuitenkin alkoi vasta 1850-luvulla ja sittenkin se pysyi pitkään verkkaisena kaupungin asukasluvun voimakkaasta kasvusta huolimatta (Rasila 1984: 153–7).

Vuoden 1868 asemakaavassa ruutukaava-alue laajeni hautausmaan pohjois- ja eteläpuolelle ulottuen nykyisen Mariankadun tasalle saakka. Kaupungin voimakas kasvu länteen (ruutukaava-alueen luoteisille laajennusalueille ja lännemmäs) alkoi Amurin työläiskaupunginosasta vuodesta 1869 lähtien. 1800-luvun lopulla kaupunkiasutus oli jo levinnyt Kaakinmaalle (Pyynikin kirkkomaan eteläpuolelle) sekä vuoden 1868 ruutukaava-alueen ulkopuolellakin inventointialueen länsirajan tuntumaan eli Pyynikinharjun koillisrinteelle ja Särkänniemelle asti.

Inventointialueeseen sisältyvä historiallinen kaupunkialue oli 1980-luvulle tultaessa muuttunut lähes kokonaan kerrostaloalueeksi. Historiallista puutalo-Tamperetta on inventointialueella säilynyt fragmentaarisesti, esim. Amurin työläismuseokorttelissa.

5.2. Tammerkosken itäpuolinen alue (Kyttälä ja Tammela)

Kartta 7. Kyttälän–Tammelan alue ja Kyttälän historiallisen työläisesikaupungin rakennetun alueen ulkorajat peruskartalle merkittynä (lisäykset pohjakarttaan S. Raninen). Ei mittakaavassa.

- Kyttälän yhtenäinen alue v. 1875 ja 1889 kartoissa
- eteläiset tienvarsi-asutukset v. 1875 kartassa

Lupa PISA/ 020/2006

Tammerkosken itäpuoliselle viljelyalueelle kasvoi 1840-luvulta lähtien slummimainen työläisesikaupunki Kyttälä, joka kuului Messukylän pitäjään. Kyttälä kasvoi Hatanpään kartanon ja Erkkilän talon maille, joilta vuokrattiin pieniä ”numerotorppia”. Kaavoittamattomasta alueesta muodostui ahtaasti rakennettu hökkelikaupunki, jonka asukasmäärä nousi 1870-luvun lopulla jopa kuuteen tuhanteen. Yhtenäinen esikaupunkialue ulottui Tammerkosken itärannasta (nykyisen Koskipuiston alueelta) idässä nykyisen Rautatienkadun tienoille, etelässä nykyisen Verkatehtaankadun tienoille ja pohjoisessa nykyisen Lapintien tienoille. Lisäksi etelämpänä oli Kyttälään liittyvää tienvarsiasutusta Sorinahteessa (rinnealue Ratinanniemestä itään).

Kyttälä liitettiin Tampereeseen v. 1877. Kaupunginosa sai ruutukaavan 1886. Köyhää väestöä alettiin häättää, ja jo 1890-luvun alkuvuosina suuri osa Kyttälästä revittiin ja rakennettiin uudelleen ruutukaavan mukaisesti. Sorinahde ja Kyttälän pohjoisin osa (Jussinkylä eli Juhannuskylä) pysyivät kuitenkin entisellään 1910-luvulle saakka, eikä niillä toteutettu ruutukaavaa.

Kyttälän itälaitaan rakennettiin 1870-luvun lopulla Tampereen–Hämeenlinnan rautatien pohjois–eteläsuuntainen rataosuus. Asemalta jatkui pistoraide Näsijärven rantaan (Naistenlahden höyrysahan lähelle). Kyttälän itäpuolella oli vuoden 1847 pitäjänkartassa laaja vainioalue, jolla sijaitsi joitakin torppia (alueen peltoja ja torppia on kuvattu myös aiemmin mainitussa Rasilan rekonstruktio kartassa, joka kuvaa v. 1770 tilannetta). 1890-luvulla tälle alueelle kasvoi nopeasti uusia ruutukaavoitettuja kaupunginosia, jotka tunnetaan yhdessä Tammelan nimellä. Tammelan itäraja on myös inventointialueen itäraja. Nykyisin Kyttälän–Tammelan alue on lähes kokonaan kerrostaloaluetta.

5.3. Näsijärven eteläranta ja Lappi-Käpylä

Inventointialueen pohjoisosa Näsijärven kallioisella etelärannalla vaikuttaa olleen asumatonta aluetta vielä 1800-luvun alussa. Ranta-alueen merkittävä rakentaminen alkoi teollistumisesta. Teollisuuslaitosten vähitellen lopetettua toimintansa Näsijärven etelärannalle on noussut kerrostaloalueita, kuten Onkiniemi (1950-luvulta lähtien) ja Lapinniemi (1990-luvulta lähtien).

Näsijärven etelärannan teollistuminen lähti käyntiin inventointialueen luoteisosasta. Santalahden tiilitehdas oli toiminnassa jo v. 1804. Elianderin tulitikkutehdas toimi jossain Särkänniemen tyven läheisyydessä v. 1852–74. Mustalahdelle perustettiin panimo v. 1855. 1880-luvun loppuun tultaessa Särkänniemen (tarkemmin sanoen silloisen Onkiniemen ja Särkänsaaren) rannoille ja läheisyyteen oli kasvanut merkittävä teollisuuskeskittymä: v. 1890 siihen sisältyi 4 oluttehdasta, tiilitehdas, konepaja ja höyrysaha (inventointikohteet nro 13, 14, 17, 18; ks. myös luettelo 3). Näsinkallion koillis- ja itärinteelle eli Tammerkosken niskan länsirannalle (Mältinranta) puolestaan syntyi väkijuomateollisuutta 1870-luvulla (inventointikohteet nro 36). Kosken itäpuolella Tampellan tuotantorakennusten pohjois- ja koillispuolinen alue (Myllysaari, Herrainmäki, Masuunimäki) täyttyi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa erilaista tehtaaseen liittyvistä asuin-, varasto- yms. -rakennuksista.

Edellä mainittuihin alueisiin vaikutti voimakkaasti Tampereen–Porin-radon rakentaminen Näsijärven etelärannan lähelle 1890-luvulla. Järvenranta on useimmissa paikoissa siirtynyt 1800-luvun jälkeen huomattavan paljon pohjoiseen, enimmillään jopa noin 250 metriä. Tähän ovat vaikuttaneet muun muassa Paasikiventien–Kekkosentien rakentamiseen liittyneet täyttötöyt 1970-luvulla.

Idempänä Naistenlahden ympäristö oli ilmeisesti asumatonta 1800-luvun jälkipuolelle saakka. Alueelle syntyi Naistenlahden höyrystys v. 1874 (inventointikohde nro 10), Soukanlahden höyrystys v. 1888 (ks. luettelo 3), Armonkallion kaupunginosa 1890-luvulla Kyttälän häätöjen jälkeen ja Lapinniemen puuvillatehdas v. 1898 (jonka puretut osat: inventointikohde nro 6). Myös Naistenlahdella rantaviivan sijainti on muuttunut voimakkaasti 1800-luvun jälkeen.

Tässä yhteydessä on vielä mainittava inventointialueeseen kuuluva Koukkuniemen–Rauhaniemen alue Lapinniemen pohjoispuolella. Alueen ensimmäinen tunnettu asumus oli kaasumestari K. G. Romsin torppa v. 1860 (Nummi 2012: 31). Koukkuniemen vaivaistalo perustettiin v. 1886. Nykyisin alueella toimivat Koukkuniemen vanhainkoti ja Rauhaniemen sairaala. Lapinniemestä itään ja Koukkuniemestä etelään sijaitsee 1910-luvulla perustettu Lapin eli Käpylän esikaupunki, joka on säilynyt pientaloalueena. Esikaupungin eteläpuolella kohoaa korkea kalliomäkialue, jolla laella ja eteläpuolella sijaitsee historiallinen kivilouhos (mj-rekisterikohde Lappi, 1000006459; inventointikohde nro 7). Kivilouhosalueen kaakkoisosan keskellä sijaitsee Kaupin sairaala.

5.4. Eteläpuisto, Ratina ja Sorinahde sekä Viinikanlahden vedenpuhdistamo

Eteläpuisto on ruutukaava-alueen eteläpuolinen, Pyhäjärven Viinikanlahteen rajautuva alue Tammerkosken länsipuolella. Se ei ole koskaan ollut varsinaisen kaupunkirakentamisen piirissä. 1800-luvun lopulla Eteläpuiston alueen etelärannalla sijaitsi Frenckellin paperitehtaan kalkkiruukki (s-kaavamerkinnällä suojeltava kohde; inventointikohde nro 2). Alue kaavoitettiin puistoksi jo 1800-luvulla, ja puisto rakennettiin jaksoittain 1910- ja 1920-luvuilla. Alueella on tehty suuria maansiirtotöitä. Kenttähavaintojen ja historiallisten valokuvien perusteella puistoon on tasoitettu rantatasanne ja ylätasanne, joiden välistä rinnettä on kavennettu ja jyrkennetty. Suuri osa rantatasanteesta on järveen tehtyä maatäyttöä. Topografiaan on vaikuttanut myös Tampereen valtatie ja Näsilinnankadun eritasoliittymän rakentaminen 1950-luvun lopulla.

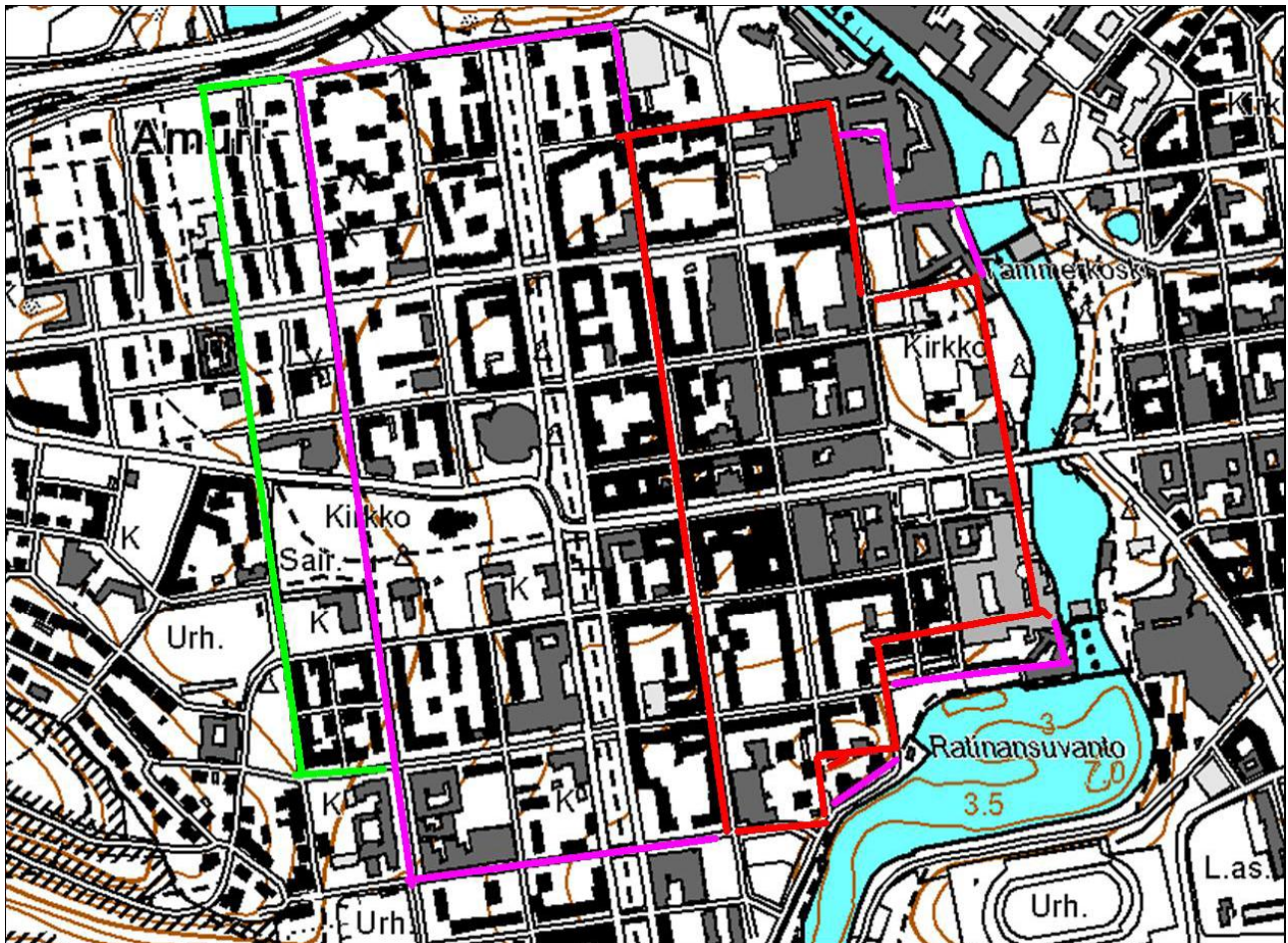
Ratinanniemen nykyinen lounais- ja eteläranta ovat resentiä täyttömaata. Vielä 1900-luvun alussa niemellä oli terävähkö, koukkumainen kärki, joka sijaitsi nykyisen Ratinansillan (1959) pohjoispuolella (ks. kartta 5, josta näkyvät 1820-luvun rantaviivan ja nykyisen rantaviivan ero). Niemen kärjessä oli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa teollisuuskeskittymä, johon kuului lyhytikäisiksi jääneitä, toisiaan seuranneita laitoksia (lasiruukki, meijeri, höyrylaivatelakka, kaksi konepajaa). Kyseessä on s-kaavamerkinnällä suojeltava kohde (inventointikohde nro 16). Pientaloasutus alkoi ulottua niemelle vasta 1900-luvun alussa, ja silloinkin hiekanotto hallitsi niemen maisemaa pitkään. Nykyisin niemenkärki on nurmikenttää. Pohjoisrannan maisemaa hallitsee nykyisin hiekanottokuopan kohdalle rakennettu Ratinan stadion (1966) ja etelärannan maisemaa hallitsevat 2000-luvulla rakennetut kerrostalot ja laiturit.

Ratinanniemen itäpuolisella Sorinahteella (Kalevanharjua kohti nouseva rinnealue) oli jo 1800-luvulla jonkin verran Kyttälän esikaupunkiin liittyvää asutusta. Rautatie rakennettiin Sorinahteen läpi 1870-luvulla. V. 1946 ilmakuvasa Sorinahteella näkyy jo melko runsaasti pientaloja tai pienehköjä teollisuus- tai varastorakennuksia, mm. nykyisen yliopiston alueella. Alueen historiallisista teollisuuslaitoksista inventoinnissa huomioitiin Viinikanojan suun pohjoispuolella sijainnut Viinikan tiilitehdas (1878–n. 1900,

inventointikohde nro 34). Nykyisin Sorinahde on tiiviisti ja järeästi rakennettua, vaikka pieniä puistomaisiakin alueita on.

1970-luvulla rakennetun Viinikanlahden vedenpuhdistamon alue Hatanpään niemen luoteisosassa koostuu kokonaan reserentistä täyttömaasta eikä ole arkeologisesti kiinnostava.

5.5. Historiallinen kaupunkiasutus arkeologisen huomion kohteena

Kartta 8. Tampereen asemakaava-alueen kasvu 1780–1868 (lisäykset pohjakarttaan S. Raninen). Ei mittakaavassa.

— v. 1779 asemakaava

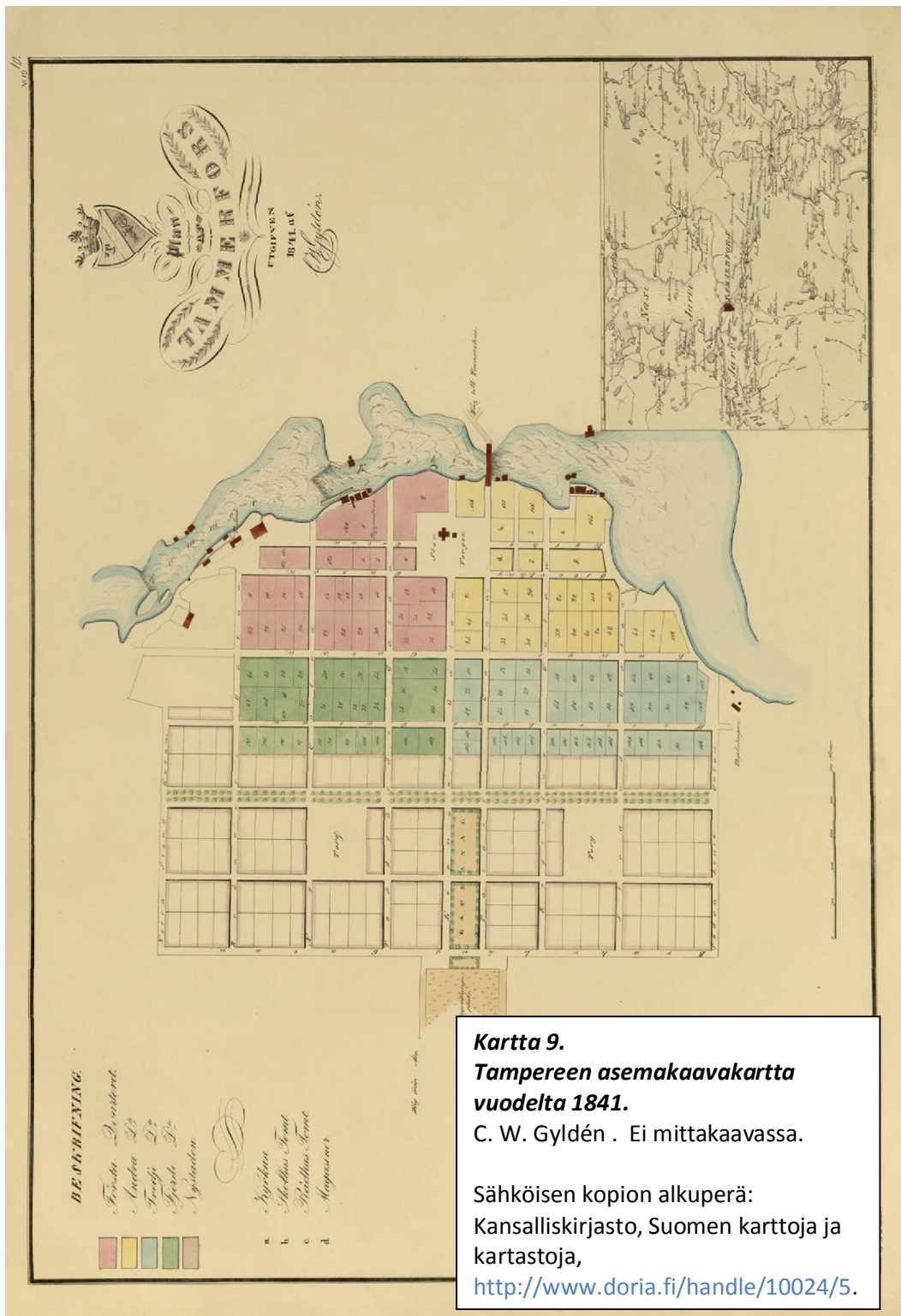
— v. 1841 asemakaava

— v. 1868 asemakaava

Lupa PISA/ 020/2006

Museoviraston ohjeen mukaan kiinteitä kaupunkiarkeologisia muinaisjäännöksiä ovat ensisijaisesti ennen vuotta 1700 perustettujen Suomen kaupunkien kulttuurikerrokset 1800-luvulle saakka (Niukkanen 2009: 23). Tätä ohjetta tiukasti soveltaen v. 1779 alkanut Tampereen kaupungin aika ei teollisuusarkeologisten kohteiden kaltaisia poikkeuksia lukuun ottamatta lukuun ottamatta lukeudu muinaisjäännösrauhon piiriin.³

³ Poikkeuksen voisivat muodostaa myös 1780-luvulla mainittu krouvi Kauppakadun ja nykyisen Näsilinnankadun kaakkoiskulmassa sekä v. 1793 perustetun kestikievarin paikka nykyisen Kauppakatu 14:n kohdalla (Rasila 1988: 502–4). Nämä kohteet on kuitenkin katsottava kerrostalorakentamisen tuhoamiksi. Inventointialueelta ei ole tiedossa kiinteitä

Kartta 9.
Tampereen asemakaavakartta
vuodelta 1841.
 C. W. Gyldeń . Ei mittakaavassa.

Sähköisen kopion alkuperä:
 Kansalliskirjasto, Suomen karttoja ja
 kartastoja,
[http://www.doria.fi/handle/10024/5.](http://www.doria.fi/handle/10024/5)

Museoviraston ohjeessa kuitenkin annetaan selvästi ymmärtää, että myös tätä nuorempien kaupunkien kulttuurikerroksia voidaan perustelluissa tapauksissa kohdella kiinteinä muinaisjännöksinä. Tampereen tapauksessa tätä voitaisiin perustella sillä, että Suomen merkittävimpiin lukeutuvan kaupungin varhaisin

sotahistoriallisia muinaisjännöksisiä, ellei sellaisena pidetä Tammerkosken alaputouksen neulapatoa (Tammerkoski 9), jolla oli keskeinen rooli Tampereen taistelun tapahtumissa (1918).

kaupunkihistoria on joka tapauksessa tärkeä aihepiiri, ja että Tampereella korostuvan teollisuusarkeologisen tutkimus- ja suojelutyön yhteyteen voitaisiin luontevasti liittää myös esim. työväestön asuinalueet. Käytännössä on kuitenkin todettava, että 1700-luvun lopun tai 1800-luvun kaupunkiarkeologisia kulttuurikerroksia on Tampereella voinut säilyä vain hyvin fragmentaarisesti. Tammerkosken länsipuolisella alueella kaupunkiasutus on alusta saakka kasvanut ruutukaavan puitteissa, mikä tarkoittaa, että 1800-luvun lopulta lähtien nousseiden kerrostalojen rakennustyöt ovat epäilemättä perusteellisesti hävittäneet samojen katujen varsilla aiemmin sijainneiden puurakennusten jäljet.

On ajateltavissa, että kosken länsipuolisella ruutukaava-alueella on säilynyt satunnaisia 1700-luvun lopun tai 1800-luvun kaupunkiarkeologisia jäännöksiä lähinnä sisäpihoilla. Viljo Rasila on julkaissut palovakuutusasiakirjoihin perustuvan v. 1840 Tamperetta esittävän rekonstruktio kartan, johon sisältyy Finlaysoninkadun (hist. Polttimonkatu) ja Satamakadun (hist. Rantakatu) välinen ruutukaava-alueen osa (Rasila 1984: 141). Kartassa näkyy sisäpiharakennuksia vain muutamalla tontilla. Ne ovat enimmäkseen ulkorakennuksia.

Inventoinnissa ei käytännössä kiinnitetty karttojen ja ilmakuvien tarkastelua laajempaa huomiota ruutukaava-alueen sisäpihoihin. Asfaltoitujen pihojen maastohavainnointi tuskin olisi tuottanut kovin hyödyllisiä tietoja. Yksittäisten 1700-luvun lopun tai 1800-luvun ulkorakennusten jäännösten tai sisäpihoihin liittyvien kulttuurikerrosten hypoteettinen säilyminen ei anna perusteita suojelutoimenpiteille.

Poikkeuksen edellä mainittuun muodostaa Kirjastonpuisto, joka on ainoa nykyisin puistona oleva 1700-luvun ja 1800-luvun alun ruutukaava-alueen osa. Kirjastonpuistossakin on kuitenkin ollut Frenckellin paperitehtaaseen liittynyt teollisuusrakentamisen vaihe 1870-luvulta 1920-luvulle (inventointikohde nro 3). Kirjastonpuistossa vuosina 2008–11 tehdyissä arkeologisissa kenttätöissä (valvontaa ja koekaivausta) havaittiin lähinnä tehdasvaiheen rakennusten ja rakenteiden jäännöksiä, joskin jotkin puurakennusten perustukset voivat olla tehtaan aikaa edeltäneen kaupunkiasutuksen peruja (Luoto 2008, 2009, 2010, 2011; Raninen 2011; Tupala 2011).

Ruutukaava-alueen ulkopuolella Näsinkallion itärinteellä sijaitsee 1870-luvulla perustettuun Tampereen höyrypolttimoon (viinatehtaaseen) liittyvä asuinrakennuksen paikka, jota esitetään s-kaavamerkinnällä suojeltavaksi (inventointikohde nro 32). Rakennus on kuvattu kartassa jo v. 1877 (Seppänen 2007).

Tammerkosken **itäpuolella** tilanne on erilainen sikäli, että 1840-luvulta 1890-luvun alkuun olemassa ollut Kyttälän työläisesikaupunki, joka kuului vuoteen 1877 saakka Messukylän pitäjään, ei noudattanut ruutukaavaa. 1800-luvulle ajoittuvan slummimaisen työläisesikaupungin arkeologista kiinnostavuutta voitaisiin perustella sillä, että kyseessä oli silloisen Suomen merkittävimmän teollisuuskaupungin tärkein työväestön asuinalue. Nykyisin Kyttälän alue on kuitenkin lähes kauttaaltaan kerrostalorakennettua, joten senkin jäännöksiä on voinut säilyä vain hyvin fragmentaarisesti, jos lainkaan.

Merkittävimmän poikkeuksen muodostaa Koskipuisto, jonka kaakkoisosaan Kyttälän asutus on ulottunut. Sinnekin on 2010-luvulla rakennettu leikkipuisto, minkä lisäksi mahdollisia kulttuurikerroksia on voinut tuhoutua esim. pysäköintiluola P-Hämpin Ronganramppi-sisäänajoa (Pellavatehtaankatu) rakennettaessa. Inventoinnissa ei tästä syystä esitetä Kyttälän työläisesikaupunkiin liittyviä arkeologisia suojelutoimenpiteitä.

6. Teollisuushistoria inventointialueella

6.1. Yleistä

Ennen inventointia muinaisjäännösrekisteriin sisältyi neljä inventointialueella sijaitsevaa teollisuusarkeologista kohdetta: Kirjastonpuisto (rekisteröity historiallisena asuinpaikkana), Tampellan masuuni, Lappi (kivilouhos) ja ”muuna kulttuuriperintökohteena” rekisteröity Koskenpohja (nyk. Tammerkoski 1–10; 10 erillistä vedenalaiskohdetta, joista osa liittyyneen erilaisiin koskityömaihin eikä suoranaisesti teollisuuteen).

Inventoinnissa Kirjastonpuisto rajattiin teollisuushistorialliseksi muinaisjäännösalueeksi Frenckellin paperitehdas (inventointikohde nro 3), johon liitettiin alakohteet Frenckellin massahiommo, koskisiipi ja sisäpiha (joista 2 viimeisintä ei kuitenkaan ole kiinteitä muinaisjäännöksiä, vaan s-kaavamerkinnällä suojeltavia alueita). Tampellan masuunin alue kohderajattiin ja siihen yhteyteen rajattiin s-kaavamerkinnällä suojeltava purettujen tuotantorakennusten alue (inventointikohteet nro 30, 31). Uusina kiinteinä muinaisjäännösinä löydettiin Onkiniemen ja Näsijärven panimoiden rauniot (inventointikohteet nro 13 ja 14) ja s-kaavamerkinnällä suojeltavina kohteina Frenckellin kalkkivuonin sekä Lundahlin ja Nalkalan tiilitehtaiden paikat, Ratinanniemen historiallinen teollisuusalue, Verkatehtaan kutomorakennuksen paikka ynnä Tampereen höyrypolttimoon liittyvä rakennuksenpaikka (inventointikohteet nro 2, 8, 11, 16, 32, 33). Lisäksi Tammerkosken vedenalaisjäännöksistä yksi on kiinteä muinaisjäännös ja neljä muuta s-kaavamerkinnällä suojeltavia rakenteita (ks. luku 7).

6.2. Tampereen esi- ja varhaisteolliset tuotantolaitokset (ennen v. 1850)

Tammerkosken tuotantolaitosten historia alkaa **vesimyllyistä**, joista on varhaisin tieto vuodelta 1466. Silloin myllyjä oli Tammerkoskessa vähintään kolme. V. 1585 Tammerkoskessa oli yhdeksän myllyä. Seppo Suvannon mukaan keskiajan ja 1500-luvut myllyt olivat luultavasti jalkamyllyjä (Suvanto 1988: 283, 284).

Vuoden 1696 maakirjakartassa kuvattuja myllynpaikkoja ovat:

- a) Myllyniemen kärki: iso mylly, nykyisen Tammerkosken keskiputouksen voimalaitoksen alue Satakunnansillan eteläpuolella.
- b) Kosken yläputouksen itärannalla sijaitseva alue: 2 myllyä (tai mylly ja saha?), kartta-asemoinnin perusteella Vapriikki-museokeskuksen eli ent. Tampellan konepajarakennuksen luoteispään kohdalla.
- c) Kosken yläputouksen länsirannalla oleva kohta: 2 myllyä, kartta-asemoinnin perusteella nykyisen Palatsinraitin rannanpuoleisen kerrostalon pohjoisosan kohdalla.

Lisäksi on mainittava varhaisiin esiteollisiin tuotantolaitoksiin lukeutuvana kohteena:

- V. 1825 ja 1842 kartoissa kuvattu **Hatanpään kartanon saha** em. myllynpaikka b:n yhteydessä. Kyseessä oli kartanon kotitarvesaha.

Myllyniemen ja itärannan myllyt näkyvät vielä v. 1822 (1822a), 1830 ja 1841 kartoissa. Myllyniemen iso jauhomylly säilyi toiminnassa 1800-luvun lopulle saakka. Väinö Voionmaan arvelun mukaan em. Myllyniemen ja ehkä myös yläputouksen itärannan myllynpaikat olisivat jo keskiaikaisia (Voionmaa 1929: 100). 1800-luvun alussa mainitaan myös kosken alaputouksen itärannalla sijainnut ”Hatanpään vanha mylly” (Rasila 1988: 542). Tämä kohde sijaitsi nykyisessä Verkatehtaanrannassa (esim. kartat v. 1825, 1841).

Luettelo 1:

Ruotsin vallan ajalla perustetut varhaisteolliset laitokset Tampereella

1. **Kruununpolttimo.** Tammerkosken ensimmäinen varsinainen teollisuuslaitos (1775–85). Useiden karttojen perusteella varsinainen polttimorakennus sijaitsi nykyisen Finlaysonin palatsin (1899) kohdalla, kuten myös paikallishistoriallisessa kirjallisuudessa on todettu. V. 1820 kartassa kuvatuista vanhan kruununpolttimon ulkorakennuksista 1) **ruiskuhuone** sijaitsi nykyisessä Finlaysonin puistossa lähellä palatsin luoteispäätä, 2) **pikkupolttimo** Finlaysonin Tallipihan alueella (ns. Kuskin talon kohdalla Tallipihan kaakkoiskulmassa), 3) **talli** Finlaysonin Tallipihan alueella (Tallipihan eteläosassa tiilisen holvikellarin tienoilla) ja 4) **mallashuone** Mäntinrannalla eli Tammerkosken niskan länsirannalla. Kohteet katsottiin inventoinnissa tuhoutuneiksi (inventointikohde nro 5).

2. **Häggmanin paperitehdas.** Finlaysonin alueesta etelään Abraham Häggman perusti Suomen vanhimpiin lukeutuneen paperitehtaansa jo v. 1783. Vaatimattoman paperitehtaan yhteydessä toimi jonkin aikaa myös vaskipaja, verkavalkki ja ”savitehdas” (Rasila 1988: 512, 513). Vuoden 1830 kartassa (josta ks. Rasila 1988: 609) ja v. 1841 asemakaavakartassa Frenckell-suvun omistukseen siirtynyt paperitehdas on kuvattu koskenrantaan ja veden päälle nykyisen Frenckellin rakennuskompleksin koskisiiven kohdalle (ks. myös alaviite 2; inventointikohde nro 3). Paperitehdas oli käsityövaltaisen Tampereen merkittävin teollisuuslaitos Ruotsin vallan ajalla.

3. **Lagerbaumin tupakkatehdas** (1781–5) sijaitsi varhaisinta Tampereen tonttijakoa esittävästä Viljo Rasilan kartasta päätellen nykyisen Kirjastonpuiston koillisosassa, v. 2012 valmistuneen esiintymislavan (Laikunlava) alueella tai läheisyydessä (Rasila 1988: 426). Kohde liittyy Frenckellin paperitehtaan muinaisjäännösalueeseen (inventointikohde nro 3).

4. **Tiilitehtaat.** Kaupungin rakentaminen synnytti 1700-luvun lopulta lähtien tiilitehtaita, joista ”vanhin ja pysyvin” (toiminnassa 1789–1890) sijaitsi nykyisellä Nalkalantorin pysäköintialueella (ks. kartta 10; kyseessä on s-kaavamerkinnällä suojeltava kohde; inventointikohde nro 11). Tiilitehtaita oli viimeistään 1800-luvun alkuvuosina useita muitakin, mutta tarkkoja tietoja niistä ei ole säilynyt. Santalahdella viimeistään vuodesta 1804 sijainneen tehtaan sijainti on ainakin 1880-luvulla paikannettavissa myöhemmän Haاران paperitehtaan läheisyyteen (kohde katsottiin tuhoutuneeksi). Kyse oli ilmeisesti hyvin yksinkertaisista, vain ajoittain toimineista tilapäistehtaista, jotka olivat omistajilleen sivutulon lähde. Työntekijämäärät olivat vielä 1830-luvun alussakin vain 1–2 tiilenlyöjän luokkaa (Rasila 1984: 124; 1988: 520, 521, 641).

Käytetyssä lähdekirjallisuudessa mainitaan lisäksi seuraavat Ruotsin vallan ajan pienet, käsityöläisyyteen liittyvät tuotantolaitokset, joissa hyödynnettiin koskivoimaa (Rasila 1988: *passim*, erit. s. 572, 626; kartta-asemointeihin perustuvat paikannukset S. Raninen):

1. **Färmin pyssynpiippujen porauslaitos** (1790-luku–1803). Alkuperäisestä sijainnista ei tietoa, vuonna 1802 siirtyi yläputoukseen, ilmeisesti myöh. Finlaysonin viimeistämön (1959) tai värjäämön (1928) alueelle.
2. **Enqvistin tamppimylly/vanutusmylly** (per. 1780, toiminnassa vielä 1823). Sijainti ensin Tammerkosken alaputouksessa nykyisen Takon kartonkitehtaan alueella; yläputouksessa (1814–n. 1820) suunnilleen nykyisen Finlaysonin voimalaitoksen (1928) kohdalla; palasi Finlaysonin tehtaan perustamisen jälkeen alaputoukseen.
3. **Lindbergin/Spiringin vanutusmylly** (1780-luku–?), Tammerkosken yläputouksessa, Palatsinraitin tai Finlaysonin alueella (myöh. Lagerqvistin vanutusmyllyn alapuolella).
4. **Lottin/Haggrenin vanutusmylly** (1790-luku, olemassa vielä 1820), Tammerkosken yläputouksessa nykyisen Finlaysonin viimeistämön (1959) alueella.
5. **Lagerqvistin vanutusmylly** (1800-luvun alku, olemassa vielä 1820). Sijainti ensin alaputouksessa nykyisen Takon kartonkitehtaan alueella; myöhemmin (vuodesta 1808) yläputouksessa nykyisen Palatsinraitin rannanpuoleisen kerrostalon kohdalla, lähellä aiempia vesimyllynpaikkoja.
6. **Sundgrenin vanutusmylly** (per. 1808, olemassa vielä 1820), yläputouksessa nykyisen Finlaysonin värjäämön (1928) eteläosan alueella.

1820- ja 1830-luvulla useita vanutusmyllyjä (valkkeja) toimi Tammerkosken alaputouksen länsirannalla Ratassaarta vastapäätä, nykyisen Takon kartonkitehtaan alueella. Yläkoskella toimineet vanutusmyllyt siirrettiin sinne Finlaysonin puuvillatehtaan tieltä. Vuonna 1855 alaputouksessa oli yhteisen vesirännin äärellä seitsemän vanutusmyllyä, joiden oli lopulta väistyttävä isompien teollisuuslaitosten tieltä. Alaputouksen ja samalla koko kosken viimeinen vanutusmylly määrättiin purettavaksi v. 1866. Itse Ratassaarella, joka sekin on jäänyt alaputousta kavennettaessa Takon kartonkitehtaan alle, toimi 1820-luvun alusta **nahkatehtailija Brummertin parkkimylly**.

Vuosien 1825, 1830 ja 1841 karttoihin on merkitty myös kaksi koskenrannan rakennusta (parkkimyllyjä tai muita nahankäsittelylaitoksia) nykyisen Tempon talon rantaan Hämeensillasta etelään (Rasila 1988: 628). Erikoinen yksityiskohta on v. 1849 kartassa Tammerkosken länsirannalle Hämeensillan pohjoispuolelle merkitty ”*medicinal qvarn*” (lääkemylly). Nimestä päätellen kyseessä oli luultavasti apteekkarin käytössä ollut vesivoimalla käyvä laitos.

Luettelo 2:

Vuosina 1813–49 perustetut ja toimintansa myös aloittaneet Tampereen tehtaot

(lähteet: Rasila 1984: *passim*; 1988: 124)

1. **Lundahlin tiilitehdas** (per. 1813), sijaitsi nykyisen Takon kartonkitehtaan eteläosan kohdalla ja tehdasalueen eteläosassa olevan asfaltoidun pihan itäosassa (sijainnista ks. vuoden 1825 kartan ote lähteessä Rasila 1988: 628 sekä tämän inventointikertomuksen kartta 11; asemointi S. Raninen). Kyseessä on s-kaavamerkinnällä suojeltava kohde (inventointikohde nro 8).

2. **Brummerin englantilainen nahkatehdas** (1819–70), sijaitsi Keskustorin eteläpuolella Kirkkokadun itäpuolisella tontilla (kiinteistötunnus 837-103-0020-0009). Luultavasti nykyisten kerrostalojen kohdalla (Kirkkokatu 5/Keskustori 5).
3. **Haggrenin pellavaöljymylly** (1819–43), sijaitsi tontilla 69 nykyisen Näsilinnankatu 9:n tienoilla. Tontilla sijaitsee nykyisin kerrostalo.
4. **Finlayson**. Tampereen suurimmaksi teollisuusalueeksi kasvanut Finlaysonin tehdaskompleksi alkoi muodostua yläputoukselle vuodesta 1820 alkaen, ensin konepajana, mutta pian puuvillatehtaan. V. 1825 ja 1830 kartoissa on kuvattu tehdasrakennuksia koskenrantaan Finlaysonin nykyisen koskitehtaan (1856) ja voimalaitoksen (1926) alueelle sekä ”ratashuone” lähelle Näsinkallion etelärinnettä Mältnrannan vanhan vedenpuhdistuslaitoksen (1931) kohdalle.
5. **Lundahlin karstatehdas** (1823–25), vain yksi työntekijä, sijaintia ei selvitetty, luultavasti ruutukaava-alueella.
6. **Nottbeckin sukatehdas** (myöh. Tampereen Trikoo, 1836–97), sijaitsi Finlaysonin puuvillatehtaan yhteydessä.
7. **Tenbergin pellavaöljymylly** (1831/43–78), enimmillään vain 5 työntekijää, sijaitsi kosken länsirannassa Kirjastonpuiston alueella, myöhemmän Frenckellin paperitehtaan remmiverstaan kohdalla. Sijaintipaikka kaivettu pohjaan ja dokumentoitu v. 2010 arkeologisessa valvonnassa, jossa todettiin pellavaöljytehdasta nuorempia paperitehtaaseen liittyviä betonirakenteita (Raninen 2011).
8. **Kantin kattunipainamo** (1843–45), vain 4 työntekijää, sijaintia ei selvitetty, luultavasti ruutukaava-alueella.
9. **Tammerkosken masuuni**. Tammerkosken yläputouksen itärannalla alkoi v. 1844 toimia masuuni-valimo, josta myöhemmän Tampellan kasvu sai alkunsa. V. 1884 puretun masuuni- ja valimorakennuksen kohdalle rakennettiin v. 1897 Tampellan konepajaan kuuluva paja, joka vuorostaan purettiin v. 1977. Rakennukset sijaitsivat nykyisen Vapriikki-museokeskuksen (entisen Tampellan konepajarakennuksen) luoteispuolisen nurmikentän alueella. Paikalla tehtiin koekaivaus v. 2012; kyseessä on kiinteä muinaisjäännös (inventointikohde nro 31).
10. **Ahlgrenin (myöh. Elianderin) savipiipputehdas** (1846–59), vain 4 työntekijää, sijaintia ei selvitetty. Myöh. Elianderin tulitikkutehtaan yhteydessä Elianderinrannan–Elianderinkadun tienoilla?
11. **Petersonin villakehräämö ja konepaja** (1847–1900-luku), sijaitsi aikaisemman Lundahlin tiilitehtaan paikalla nykyisen Takon kartonkitehtaan eteläosan kohdalla ja tehdasalueen eteläosassa olevan asfaltoidun pihan itäosassa (ks. kartta 11; Rasila 1984: 7; inventointikohde nro 8).
12. **Wennerqvistin kaakelitehdas** (1848–58), enimmillään vain 5 työntekijää, sijaintia ei selvitetty, luultavasti ruutukaava-alueella.
13. **Renforsin konepaja** (1849–63), sijaitsi Tammerkosken alaputouksen karikolla, joka aikanaan kasvoi maatäytön myötä Kehräsaareksi.

6.3 Inventointialueen historiallinen teollisuus v. 1850 jälkeen

6.3.1. Yleistä

Viljo Rasilan kokoaman luettelon mukaan Tampereella toimi vuosina 1850–1904 yhteensä 174 tehdasta, joista lähes kaikki sijaitsivat inventointialueella. Niiden koko vaihteli muutaman työntekijän pienteollisuuslaitoksista Finlaysonin puuvillatehtaaseen, jossa oli 1627 työntekijää jo vuonna 1860. Neljätoista Tampereen tehdasta työllisti enimmillään yli 100 työntekijää vuosina 1850–1904. Vastaavasti 62 tehtaassa oli samana aikana enimmilläänkin alle 10 työntekijää. Useimpien 1800-luvulla perustettujen tehtaiden toiminta kesti alle 10 vuotta. Varsinkin alle 20 työntekijän teollisuusyritysten toiminta lakkasi useimmiten nopeasti (tosin esimerkiksi aiemmin mainitut Tennbergin ja Haggrenin pellavaöljymyllyt ovat esimerkkejä suhteellisen pitkäikäisistä pienteollisuuslaitoksista). Sen sijaan enimmillään vähintään 50 henkeä työllistäneiden tehtaiden toiminta kesti harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta useiden vuosikymmenien ajan jatkuen pitkälle 1900-luvun puolelle asti (Rasila 1984: 124–8).

Vuosina 1850–69 toiminnassa olleiden Tampereen tehtaiden lukumäärä oli yhteensä 46; niistä 11 oli perustettu ennen vuotta 1850. Suurimmat olivat Finlaysonin puuvillatehdas (2326 työntekijää v. 1870), Tampellan konepaja ja pellavatehdas (yht. 858 työntekijää v. 1870), Frenckellin paperitehdas (136 työntekijää v. 1870) sekä Verkatehdas (81 työntekijää v. 1870). Tehtaiden perustaminen yleistyi dramaattisesti 1870-luvulla, mutta useimmat tämän vuosikymmenen uusista tehtaista jäivät sekä pieniksi että lyhytikäisiksi. 1880-luvun jälkipuolelta lähtien alkoi entistä useammin syntyä vähintään 50 työntekijän mittoihin kasvaneita tehtaia, jotka usein olivat pitkäikäisiä. Tehtaiden yleistyessä teollisuus levisi kauas Tammerkosken rannoista, jonka luokse em. vanhat suurtehtaat keskittyivät.

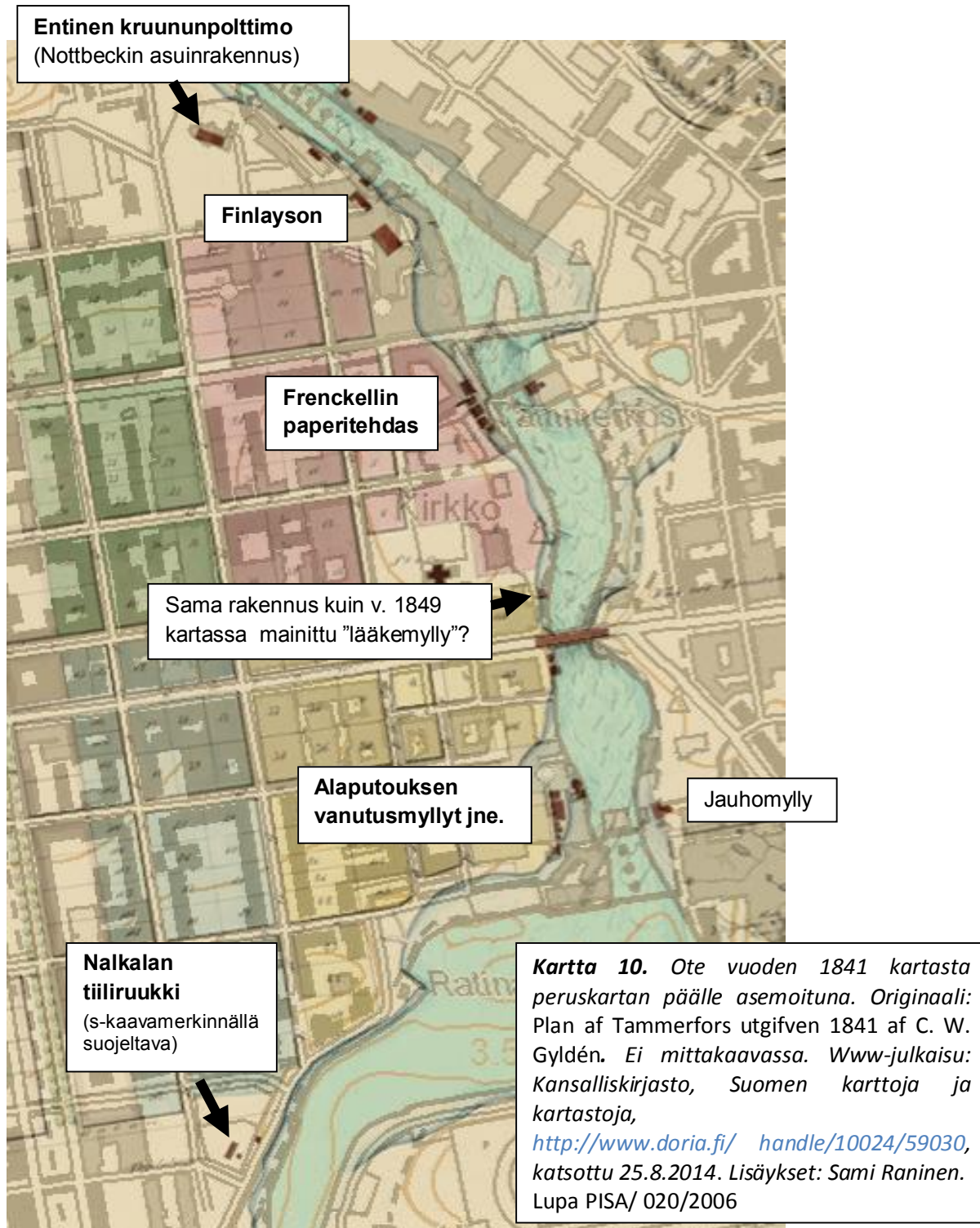
Eino Jutikkalan julkaisemien karttojen mukaan vuonna 1905 inventointialueella yli 100 tehdasta. Vielä vuonna 1936 tehtaiden määrä oli samoissa lukemissa, joskin niiden jakautumisessa ja levinnässä oli tapahtunut muutoksia (Jutikkala 1979: 119, 466). Teollisuuden rakennemuutoksen voimakkainta vaihetta olivat noin vuodet 1975–90. Tällöin perinteiset metalli-, tekstiili-, puunjalostus- ja jalkineiteollisuus hävisivät inventointialueelta lähes kokonaan jättäen jälkeensä uusia käyttötarkoituksia saaneita tehdasrakennuksia.

6.3.2. Tammerkoski

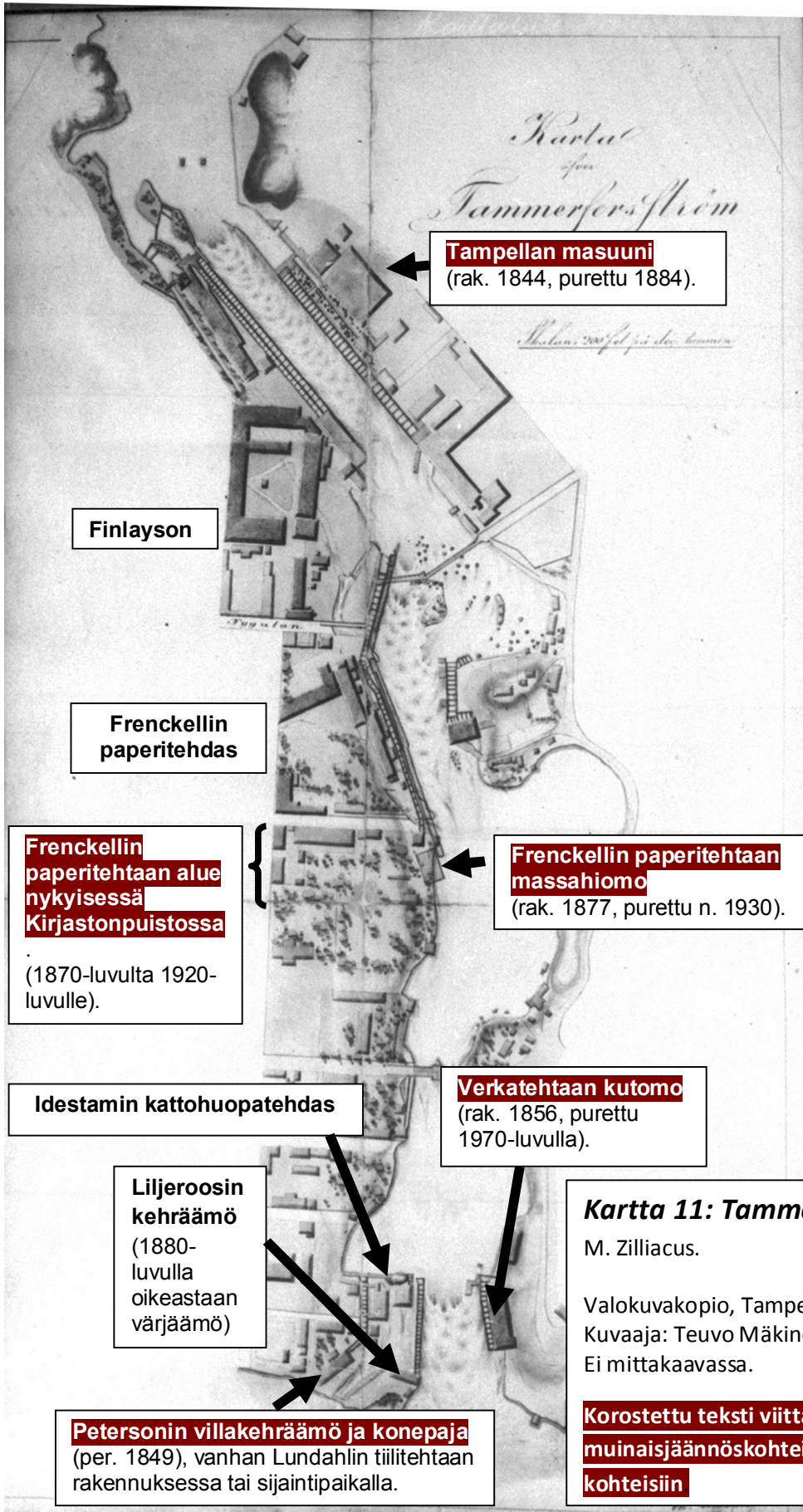
Tammerkoski muodosti massiivisen suurteollisuuskeskittymän 1900-luvun viimeisiin vuosikymmeniin saakka. Tehtaista suurin oli Finlaysonin puuvillatehdas. Finlaysonia vastapäätä kosken toiselle rannalle syntyi 1840-luvulla perustetun Tammerkosken masuunin pohjalta Tampereen pellava- ja rautateollisuus OY eli myöhempi Tampella (per. 1859). Tampellan masuunin paikka on kiinteä muinaisjäännös (inventointikohde nro 35). Puretut 1890-luvun tuotantorakennusten paikat masuunin ympärillä, Vapriikki-museokeskuksen läheisyydessä paikat ovat s-kaavamerkinnällä suojeltavia kohteita (inventointikohde nro 31).

Finlaysonin eteläpuolella sijaitsi Frenckellin paperitehdas (inventointikohde nro 3 alakohteineen), joka 1870-luvulla laajeni etelään nykyisen Kirjastonpuiston alueelle. Puistossa ovat säilyneet paperitehtaan pannuhuone ja massahiomon savupiippu. Lisäksi Kirjastonpuiston alueella sijaitsee maan alla kiinteinä muinaisjäännöksinä suojeltuja tehtaanpihan mukulakiveyksiä, raidekuljetusjärjestelmän (rilliraiteiden)

jäänöksiä (suurin osa niistä sisältyy alakohteeseen Frenckellin teollisuuspiha, kiinteä muinaisjäänös) ja koskenrannassa 1870-luvulla rakennetun massahiomon eli puuhiomon raunio (alakohte Frenckellin massahiomo; kiinteä muinaisjäänös). Lisäksi monenlaisista muistakin varmuudella tai todennäköisesti paperitehtaan aikaisista kivi-, tiili-, betoni- ja puurakenteista on valvonta- ja koekaivaushavaintoja (Luoto 2008, 2009, 2010 & 2011, Raninen 2010, Tupala 2011). Paperitehtaan aikaisia jäänöksiä on varmuudella Frenckellin koskisiiven edustalla (alakohte; s-kaavamerkintä) ja mahdollisesti Frenckellin punatiilikompleksin sisäpihalla (alakohte; s-kaavamerkintä)

Kartta 10. Ote vuoden 1841 kartasta peruskartan päälle asemoituna. Originaali: Plan af Tammerfors utgifven 1841 af C. W. Gylgén. Ei mittakaavassa. Www-julkaisu: Kansalliskirjasto, Suomen karttoja ja kartastoja, <http://www.doria.fi/handle/10024/59030>, katsottu 25.8.2014. Lisäykset: Sami Raninen. Lupa PISA/ 020/2006

Tampellan masuuni
(rak. 1844, purettu 1884).

Finlayson

Frencellin paperitehdas

Frencellin paperitehtaan alue nykyisessä Kirjastonpuistossa
(1870-luvulta 1920-luvulle).

Frencellin paperitehtaan massahiomo
(rak. 1877, purettu n. 1930).

Idestamin kattohuopatehdas

Verkatehtaan kutomo
(rak. 1856, purettu 1970-luvulla).

Liljeroosin kehräämö
(1880-luvulla oikeastaan värjäämö)

Petersonin villakehräämö ja konepaja
(per. 1849), vanhan Lundahlin tiilitehtaan rakennuksessa tai sijaintipaikalla.

Kartta 11: Tammerkoski n. 1880
M. Zilliacus.
Valokuvakopio, Tampereen museot 341: 19: 27.
Kuvaaja: Teuvo Mäkinen (1938).
Ei mittakaavassa.
Korostettu teksti viittaa muinaisjäännöskohteisiin ja suojeltaviin kohteisiin

Kosken alaputouksen länsirannalle perustettiin v. 1865 Idestamin puuhiomo (myöh. kattohuopatehdas). Sen pohjalta on samalle alueelle kasvanut yhä toiminnassa oleva Takon kartonkitehdas, jonka alue on täyttötöiden myötä laajentunut vanhan kosken alueelle peittäen mm. Ratassaaren. Takon tehdasalueen kaakkoispuolelle muodostuneella Kehräsaarella toimi Liljeroosin kehräämö vuodesta 1871 alkaen. Alaputouksen itärannalla toimi Verkatehdas vuodesta 1856 alkaen. Verkatehtaan puretun kutomorakennuksen paikka (inventointikohde nro 33) ja johdinpäädön jäännös (Tammerkoski 8; inventointikohde nro 27) ovat tämän inventoinnin perusteella uusia s-kaavamerkinnällä suojeltavia kohteita.

Edellä mainittujen tehtaiden järeät kivi- ja punatiilirakennukset, joista vanhin on Finlaysonin ”Kuusivooninkinen” (1836–7), kuuluvat Tammerkosken teollisuushistorialliseen kansallismaisemaan.

6.3.3. Muiden alueiden teollisuus

Suurin osa ennen vuotta 1905 toimineista Tampereen teollisuuslaitoksista sijaitsi inventointialueella, vaikka 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa teollisuus oli levinnyt myös Pyynikille, Kalevaan, Hatanpäälle jne. Vuoden 1905 tilannetta esittävässä kartassa on kuvattu inventointialueelle yli 100 tehdasta, jotka kaikki sijaitsivat ruutukaava-alueella lukuun ottamatta Tammerkosken suurteollisuuslaitoksia, yhtä Pyykinharjun pohjoisrinteen konepajaa (myöhemmän Haarlan paperitehtaan lähellä), Lapinniemen puuvillatehdasta ja yhtä Juhannuskylässä ollutta laitosta (Jutikkala 1979: 119). Särkänniemen, Näsijärven etelärannan, Mältinrannan ja Naistenlahden tehtaot tosin puuttuvat kartasta.

Em. kartan mukaan tehtaita oli 1900-luvun alussa lähes koko ruutukaava-alueella, tosin hyvin epätasaisesti jakautuneena. Enin osa ruutukaava-alueen tehtaista oli tietysti pieniä. V. 1890 toimintansa aloittanut Klingendahlin villakehräämö oli ensimmäinen yli 100 työntekijän teollisuuslaitos ruutukaava-alueella. Ruutukaava-alueella toimi lähinnä kevyttä teollisuutta, kuten tekstiilitehtaita, elintarviketehtaita ja graafisen alan laitoksia. Tammelassa tosin toimi myös joitakin suurehkoja metalliteollisuuslaitoksia. Yksi niistä oli Tammelaan v. 1898 siirtynyt Sommers, af Hällström & Waldens eli Tampereen konetehdas (vuodesta 1933 Kone ja Terä OY), jonka tehdaskompleksin pohjoisosa sijaitsi Tammelan puistokadun ja Moisionkadun välissä Osmonpuiston nykyisellä alueella. Nykyisellä puistoalueella sijainneet Jaguar-polkupyörätehtaan ja sahanterätehtaan puretut rakennukset olivat nuoria, vuosilta 1929–42 (Riipinen 1948). Tästä syystä kohteeseen kohdistuvia suojelutoimenpiteitä ei ehdoteta.⁴

1930-luvulle tultaessa on nähtävissä trendi, jonka mukaan ydinkeskustaa ympäröivät asutokorttelit alkoivat hitaasti tyhjäntyä tehtaista ja uudet suuret teollisuuslaitokset syntyä kaupungin laiduille, mieluiten rautateiden varsille (Jutikkala 1979: 406). Tämä tarkoitti usein sijaintia inventointialueen ulkopuolella.

Näsijärven rannalla sijainneista kohteista kiinteitä muinaisjäännöksiä ovat tämän inventoinnin perusteella Onkiniemen panimon (inventointikohde nro 13) ja Näsijärven panimon (inventointikohde nro 14) rauniot. Yksi Mältinrannan viinatehtaaseen (Tampereen höyrypolttimo) liittyvä rakennuksenpaikka on s-

⁴ Tämä ratkaisu perustuu Museoviraston Kulttuuriympäristön suojelu-osaston erikoistutkija V.-P. Suhosen kannanottoon (sähköposti allekirjoittaneelle 15. syyskuuta 2014).

kaavamerkinnällä suojeltava kohde (inventointikohde nro 32). Pyhäjärven puolella suojeltavia kohteita ovat Frenckellin paperitehtaan kalkkiruukki (inventointikohde nro 2) ja Ratinanniemen teollisuusalue (mm. konepaja- ja telakkatoimintaa 1890-luvulla; inventointikohde nro 16).

6.4. Teollisuuskohteiden paikantaminen ja kohdeluetteloon valitseminen

Tammerkosken alueella on aiemmin tehty arkeologisia havaintoja historiallisista teollisuusrakennuksista ja -rakenteista 1) Kirjastonpuistossa, 2) Tampellan vanhan masuunin alueella, 3) Kirjastonpuiston kohdalla sijaitsevassa kosken länsirannan rantapenkereessä (ts. kosken rantamuurin länsipuolisen jalkakäytävän kohdalla), 4) Frenckellin koskisiiven ja patomuurin välissä sekä 5) Tammerkosken pohjassa. Tässä inventoinnissa kiinnitettiin lisäksi huomiota Mältinrantaan eli Tammerkosken niskan länsirantaan Finlaysonin alueen pohjoispuolella sekä Verkatehtaanrantaan kosken alaputouksella.

Tammerkosken ranta-alueilla ei ole muita teollisuusarkeologisesti otollisia osa-alueita kuin edellä mainitut. Muissa Tammerkosken ranta-alueiden osissa teollisuusrakennuksia 1) joko ei ole karttalähteiden mukaan ollut tai sitten 2) järeä 1800-luvun ja 1900-luvun teollisuus- ja voimalaitosrakentaminen tai muu moderni rakentaminen on kaikella todennäköisyydellä hävittänyt jäljet aikaisemmista rakennuksista ja rakenteista, kuten vanhimmista tehdasrakennuksista sekä aiemmin mainituista vanutus- ja jauhomyllyistä.

Voidaan myös olettaa, että suurin osa **ruutukaava-alueella** sijainneista historiallisista teollisuuskohteista on pääosin tuhoutunut myöhemmän kerrostalorakentamisen myötä. Suurin osa tehtaista oli pieniä ja niiden rakennukset oletettavasti puisia ja vaatimattomia. Poikkeuksen muodostavat tietysti ne useat säilyneet historialliset teollisuusrakennukset, jotka ovat peräisin ruutukaava-alueen suurista tehtaista ja jotka lukeutuvat nykyisin rakennussuojelun piiriin.

Inventoinnissa pyrittiin historiallisen karttamateriaalin ja lähdekirjallisuuden perusteella paikantamaan mahdollisimman kattavasti seuraaviin ryhmiin lukeutuvat inventointialueella sijainneet teollisuuskohteet:

1. Tarkasta sijainnista riippumatta kaikki ennen vuotta 1850 toimineet esi- ja varhaisteolliset kohteet.
2. lästä riippumatta ne hävinneet teollisuuskohteet, jotka ovat toimineet seuraavilla ruutukaava-alueen ulkopuolisilla alueilla: Kirjastonpuistossa ja Tammerkosken rannoilla, Näsijärven etelärannalla ja Naistenlahden–Lapinniemen alueella sekä Pyhäjärven Viinikanlahden ympärillä eli tarkemmin sanoen Eteläpuistossa, Ratinanniemellä ja Viinikanojan alueella.
3. lästä riippumatta ne hävinneet teollisuuskohteet, jotka ovat toimineet ruutukaava-alueen nykyisin rakentamattomissa osissa (puistot ja laajat pysäköintialueet).

Luettelo 3 sisältyvät ne em. ryhmiin 1–3 kuuluneet kohteet, jotka esityövaiheen jälkeen jätettiin inventoinnin kohdeluettelon ja kenttättyövaiheen ulkopuolelle (kohteiden toiminta-aikaan liittyvät tiedot ovat peräisin lähteistä Rasila 1984: *passim*, Rasila 1988: *passim* ja Nummi 2012: *passim*).

Luettelo 3:

Inventoinnin kohdeluettelon ulkopuolelle jätetyt teollisuuskohteet

Nimi ja toiminta-aika

Syy kohdeluettelon ulkopuolelle jättämiseen

**Tammerkosken jauho-, vanutus-,
tamppi- ja parkkimyllyt**
(keskiajalta alkaen)

Paikannettavissa olevat sijaintikohdat Tammerkosken yläputouksessa, Myllyniemellä ja alaputouksessa myöhemmän rakentamisen varmuudella tuhoamia.

Santalahden tiilitehdas
(1804–?, olemassa vielä v. 1890)

Sijaitsi ainakin v. 1887 nyk. Haarlankadun ja Paasikiventien välisellä alueella (kartta-asemointi S. Raninen). Rakennusten jäännökset melko varmasti tuhoutuneet Haarlankadun paperitehdasta (1920) rakennettaessa tai viimeistään Santalahden rantatunnelityömaan (2014) myötä.

Brummertin nahkatehdas
(1819–70)

Todennäköisesti kerrostalorakentamisen tuhoama.

Haggrenin pellavaöljymylly
(1819–43)

Todennäköisesti kerrostalorakentamisen tuhoama.

Finlayson
(per. 1820)

Purettujen teollisuusrakennusten kohdat myöhemmän rakentamisen hävittämiä.

Lundahlin karstatehdas
(1823–25)

Sijaintia ei kyetty selvittämään, vain 1 työntekijä

Kantin kattunipainamo
(1843–45)

Sijaintia ei kyetty selvittämään, vain 4 työntekijää.

Ahlgrenin/Elianderin savipiipputehdas
(1846–59)

Sijaintia ei kyetty selvittämään, vain 4 työntekijää.

Wennerqvistin kaakelitehdas
(1848–59)

Sijaintia ei kyetty selvittämään, vain 5 työntekijää.

Renforsin konepaja/naulaverstas
(1849–63)

Epäilemättä Kehräsaaren myöhemmän teollisuusrakentamisen (1871–1973) hävittämä.

Elianderin tulitikkutehdas
(1852–76)

Sijaintia ei kyetty selvittämään (jossain nyk. Elianderinkadun ja Elianderinrannan seudulla, tiiviisti rakennettua asuinalueita; tehtaanpaikka voisi olla

	paikannettavissa maaperän korkeiden fosforipitoisuuksien perusteella?).
Mustalahden panimo (1855–1904)	Todennäköisesti tuhoutunut satamalaiterakentamisen myötä (Mustalahden ja Korttelahden välinen niemi).
Liljeroosin kehräämö (per. 1871)	Vanhimmat rakennukset Kehräsaaren myöhempien kehräämörakennusten kohdalla.
Soukkalahden höyrysaha (1888–?, toiminnassa vielä 1900-l.)	Kekkosentien penkereen alla (kartta-aseointi S. Raninen).
Onkiniemen konepaja (1889–93)	Tehdasalueella sijaitsee tiheässä uusien kerrostaloja (Elianderinkadun ja Sahanteränkadun välinen kortteli).
Tampereen höyrypuuseppä OY (1894–1980)	Tuotantorakennusten kohta Onkiniemenkadun–Haarlankadun kerrostalojen tuhoama (hist. ilmakuvat ja kartta-aseointi S. Raninen).
Santalahden sahanterätehdas (1895–?, toiminnassa vielä 1930-l.)	Samassa korttelissa kuin em. Onkiniemen konepaja: vuoden 1946 ilmakuvassa näkyvät tehdasrakennukset nykyisten kerrostalojen kohdalla.

7. Tammerkosken pohjan vedenalaisrakenteet

Finlaysonin–Tampellan padon korkeudelta Kehräsaaren padon korkeudelle ulottuvalla Tammerkosken pohja-alueella dokumentoiduista vedenalaisrakenteista ei tehty uusia havaintoja inventoinnin yhteydessä (kosken ollessa kuivana tehty kohteiden maastodokumentointi ja alustavat tulkinnot: Kuitunen & Luoto 2011). Inventoinnin yhteydessä pyrittiin kuitenkin tarkistamaan ja tarvittaessa täydentämään rakenteista esitettyjä tulkintoja niiden mahdollisen muinaisjäännösstatuksen toteamiseksi.

Seuraavassa on tiivistelmä allekirjoittaneen tulkinnoista, jotka perustuvat dokumentoinnin yhteydessä v. 2011 esitettyihin alustaviin tulkintoihin sekä tämän inventoinnin yhteydessä läpikäytyihin historiallisiin karttoihin ja valokuviin (yksityiskohtaisemmin ks. kohdeluettelo). Kohteiden suojelutarpeen määrittäminen perustuu suoraan Museoviraston Kulttuuriympäristön suojelu-yksikön intendentti Maija Matikan kannanottoihin (muinaisjäännösrekisterin päivitykset syyskuussa 2014 sekä sähköpostit allekirjoittaneelle 26.9. ja 16.10.2014).

- **Tammerkoski 1:** sähkölaitoksen vesiruuhen jäännöksiä, ehkä vasta 1900-luvulta. S-kaavamerkintä.
- **Tammerkoski 2:** johonkin koskityömaahan liittyviä jäännöksiä, ei suojeltavia.
- **Tammerkoski 3:** alakohde **3b** on Frenckellin paperitehtaan neulapadon jäännös noin vuodelta 1900, alakohde **3a** Konsulinsaaren rantamuuriin liittyvä puurakenne luultavasti 1900-luvulta. S-kaavamerkintä.

- **Tammerkoski 4:** Frenckellin paperitehtaan vesiruuhen ja vedenpoistokanavien jäännöksiä, ehkä 1900-luvun alusta. S-kaavamerkintä.
- **Tammerkoski 5:** alakohde **5a** tunnistamaton puujäännös, alakohteet **5b–d** kosken keskiputouksen rantamuurien rakentamiseen liittyviä puujäännöksiä 1900-luvulta. Ei suojeltavia.
- **Tammerkoski 6:** tunnistamaton puurakenne, ehkä yhteydessä Verkatehtaaseen. Ei suojeltava.
- **Tammerkoski 7:** tilapäispadon jäännös? Ehkä liittyy Verkatehtaan ja Kattohuopatehtaan v. 1880 saamaan lupaan rakentaa tilapäispato alaputoukseen (Kaukovalta 1930). Ei suojeltava.
- **Tammerkoski 8:** alakohde **8a** on Verkatehtaan johdinpadon jäännös (1800-luvun lopulta), alakohde **8b** tunnistamaton puurakenne. S-kaavamerkintä.
- **Tammerkoski 9:** Tammerkosken alaputouksen neulapadon jäännös (v. 1898). Kiinteä muinaisjäännös.
- **Tammerkoski 10:** Hämeensillan rakennustelineiden ja muiden työmaarakenteiden jäännöksiä 1920-luvulta. Ei suojeltavia.

8. Työssä käytetyt historialliset kartat

1650: Tammerkosken seudun kartta. Piirtäjä: D.V. Ekman. Jäljennös julkaistu lähteessä Rasila 1988: 343. Säilytyspaikka: Tampereen kaupunginarkisto.

1696a: *Geometrisk Afritningh öfwer Tammerfors Gårdh Belägen i Björneborgs Lähn, Sattagunda.* (Maakirjakartta Tammerkosken kartanosta.) Piirtänyt: Olof Mört.

Www-julkaisu: Historialliset kartat (www.vanhatkartat.fi),

<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/16942>, katsottu 25.8.2014.

Originaali: Kansallisarkisto, arkistoyksikkö: KA h8: 4/1-4. Tampere; Tiluskartta ja selitys Tampereen kartanosta sekä Paarmaniemen ja Saaren torpista.

1696b: Vuoden 1696 maakirjakartan toinen versio. Julkaistu lähteessä Rasila 1988: 335. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

1758: *Första Delen utaf Chartan öfver Hatanpä och Härmälä rusthållens, Winicka augments hemmanets med en del af Tammerfors säteries jemte Tamerfors bys ägor.* (Isojakokartta.) Piirtäjä: Isaac Lithov. Julkaistu lähteissä Rasila 1988: 339 ja Nummi 2012: 6. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 16 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Originaali: Kansallisarkisto, arkistoyksikkö: H8:4/11-18 Tampere; Tampereen säterirustholli, Hatanpään ja Härmälän rustitilat sekä Viinikan aputalo: tiluskartta, pöytäkirja ja selitys.

1759: (Tammerkosken niskan kartta). Piirtäjä: Isaac Lithov. Originaali: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, H8:4/55-57 Tampere; Kartta ja selitys Mylly- eli Selkäsaaresta.

1775: (*Otsikosta ei saatu selvää, alkaa sanoilla "Charta öfver Situation"*). Tampereen asemakaavaluonnos. Piirtäjä: Daniel Hall. Julkaistu lähteessä Rasila 1988: 396. Originaali: Riksarkivet (Ruotsi). Joh. Tillbergin piirtämä jäljennös *Charta öfver Tammerfors Stad i Björneborgs Län och öfre Satakunda Häräd* (1808): mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 20 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Jäljennös julkaistu lähteessä Voionmaa 1929: 181. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

1779: *Plan till Tammerfors stad uti Åbo och Björneborgs län jämte charta öfver den jord, hvilken Kongl. Maj:t staden i nåder uplätit till betesmark, plantager och kryddgårdar m.m.* (Tampereen asemakaavakartta.) Piirtäjä: Daniel Hall. Ote kartasta julkaistu lähteessä Rasila 1988: 408; kokonaan julkaistu lähteessä Voionmaa 1929: 183. Originaali: Riksarkivet (Ruotsi), referenskod: SE/RA/81001/#/0431/00001.

1780: *Charta öfver Tammerfors stad belägen uti Åbo och Björneborgs läners höfdingedöme samt de därunder lydande ägor.* (Tampereen asemakaavakartta.) Piirtäjät: Jean Limon & Jac. Stålström. Julkaistu lähteessä Rasila 1988: 422. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 29 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Originaali: Riksarkivet (Ruotsi), referenskod: SE/RA/1134/14/33/#/0199:00001.

1781a: *Special Charta öfver Tammerfors ström och påbegynte Stad.* (Rekognosointikartta Tampereen alueesta.) Piirtäjä: N. J. Ehrenström. Julkaistu lähteessä Rasila 1988: 448. Originaali: Krigsarkivet (Ruotsi).

1781b: *Special Charta öfver Tammerfors ström och påbegynte Stad.* (Rekognosointikartta Tampereen alueesta.) Piirtäjä: Alexander Rudbeck. Julkaistu lähteessä Salminen 2011: 22. Originaali: Krigsarkivet (Ruotsi), referenskod: SE/KrA/0411/A/04/7004/2.

1800?: Vuonna 1941 jäljennetty Tammerkosken yläputousta ja vanhan kruununpolttimon aluetta esittävä kartta (oikeaksi todistettu jäljennös). Originaalin piirtäjä: Petter Bergius. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 57 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Originaalin arkistointipaikka ei tiedossa.

1820: *Geometrisk afritning hvilken upptager de ägor Höga Kronan i afseende å Manufakturverk inrättningar sig tillhandlat i Tammerfors stad.* (Kartta vanhan kruununpolttimon alueesta). Piirtäjä: Johan Gust. Wallenius. Puhtaaksi piirretty versio julkaistu lähteessä Rasila 1988: 572. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 74 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Originaalit: Hämeenlinnan maakunta-arkisto, Hämeen läänin maanmittauskonttorin arkisto I, arkistoyksikkö: 24:8 Geometrisk afritning hvilken upptager de ägor höga kronan i afseende å manufactur verks inrättningar [...]; Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, arkistoyksikkö: H8:4/5-7 Tampere; Kartta siitä osasta minkä valtio on ostanut Tampereen kaupungilta teollisuuslaitosten perustamista varten sekä pöytäkirja, tilusselitelmä ja jakokirja.

1822a: *Karta öfver Tammerfors Samfällighets Bröstmark inom Messuby Socken och Tavastehus Län.* (Kartta Tammerkosken itäpuolisesta alueesta). Piirtäjä: J. G. Wallenius. Julkaistu lähteessä Rasila 1984: 166. Originaali: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, arkistoyksikkö: H8:4/20-38 Tampere.

1822b: *Del af Relations Ritning öfver Strömrrensings Arbetet uti Öfversta Vattenfallet af Tammerfors.* (Kartta Tammerkosken yläputouksesta ja ns. Teiskolaisten ruudesta). Piirtäjä: epäselvä. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 58 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Originaalin arkistointipaikka ei tiedossa.

1825: *Geometrisk Plan Charta öfver Tammerfors Stads Tomter och en del Plantager Belägne i Åbo och Björneborgs Län med Ålands Höfdinge Döme.* (Tampereen tonttikartta). Piirtäjä: J. G. Wallenius. Ote kartasta julkaistu lähteessä Rasila 1988: 579. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 23 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Originaali: Hämeenlinnan maakunta-arkisto, Hämeen läänin maanmittauskonttorin arkisto, arkistoyksikkö: Ia33 Messukylä 24: 8.

1820-luku? Vuonna 1942 jäljennetty Tammerkosken ylä- ja keskicutousta esittävä karttaote (oikeaksi todistettu jäljennös). Originaalista ei tietoa. Kartassa mukana Finlaysonin tehtaan varhaisia rakennuksia ja vesiruuhi, mutta ei Kuusivoninkista (1836), joten oletettavasti esittää 1820-luvulle tai

1830-luvun alkuun ajoittuvaa vaihetta. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 68 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen).

1830: *Project till utvigande af Tammerfors Stad.* (Tampereen asemakaavaluonnos.) Piirtäjä: C. L. Engel. Julkaistu lähteessä Rasila 1984: 8. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

1841: *Plan af Tammerfors utgifven 1841 af C. W. Gyldeń.* (Tampereen asemakaavakartta.) Piirtäjä: C. W. Gyldeń.

Www-julkaisu: Kansalliskirjasto, Suomen karttoja ja kartastoja, <http://www.doria.fi/handle/10024/59030>, katsottu 25.8.2014.

Julkaistu myös lähteessä Rasila 1984: 730. Originaali: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, arkistoyksikkö H H8:4/10-10a Tampere; Kartta Tammerkoskesta ja Tampereen kaupungista.

1842: *Plan karta öfver en del af Tammerfors ström jemte derinvid befinteliga Fabriks anläggningar.* (Tammerkosken yläputouksen kartta.) Piirtäjä: Gustaf Mohell. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 18 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Puhtaaksi piirretty jäljennös julkaistu lähteessä Rasila 1984: 64. Originaali: Kansallisarkisto, Hydrografisen toimiston kartat, arkistoyksikkö: HyTo Ia. 715:/- - 1.

1847a: *Messukylän pitäjänkartta.* Digitaaliarkisto (<http://digi.narc.fi/digi/>), Pitäjänkartasto, arkistoyksikkö 2123 09 + 2124 07 Ia*.

1847b: *Pirkkalan pitäjänkartta.* Digitaaliarkisto (<http://digi.narc.fi/digi/>), Pitäjänkartasto, arkistoyksikkö 2123 09 Ia*.

1849: (Tammerkosken kartta). Piirtäjä ei tiedossa. Originaali: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, arkistoyksikkö H H8 (tarkemmat tiedot jäivät merkitsemättä muistiin arkistokäynnin yhteydessä).

1860: (Tammerkosken kartta). Piirtäjä: H.R. Klingstedt. Originaali: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, arkistoyksikkö H H8:4/10-10a Tampere; Kartta Tammerkoskesta ja Tampereen kaupungista.

1865: (Tammerkosken kartta). Piirtäjä: A. Öhman. Originaali: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, H8:4/41 Tampere; Kartta ja selitys Tammerkoskesta siinä olevine teollisuuslaitoksineen, laadittu valtavyölyn y.m. määräämistä varten.

1868: *Projekt till reglning och utvidning af Tammerfors.* (Tampereen asemakaavakartta.) Piirtäjä: Alb. Edelfelt. Julkaistu lähteessä Rasila 1984: 158. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

1872: (Tiluskartta). Piirtäjä: I. J. Ingberg. Originaali: Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, arkistoyksikkö H8:4/42-51 Tampere; Kartta, pöytäkirja ja karttaselitelmä osasta Tampereen lohkokunnan tiluksia Messukylän kunnassa (Kyttälän kylässä).

1875a: *Tammerfors ström år 1875.* (Tammerkosken alaputouksen kartta.) Piirtäjä ei tiedossa. Julkaistu lähteessä Rasila 1984: 75. Originaali: Kansallisarkisto, Senaatin talousosaston AD-aktikartat ja piirustukset, arkistoyksikkö: sto ad 718/272 1883 5. Tammerfors ström år 1875.

1875b: Ote Kyttälän esikaupungin tonttikartasta. Ei tarkempia tietoja. Piirtäjä ei tiedossa. Julkaistu lähteessä Rasila 1984: 168. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

1876: Ote Tammerkosken yläputousta esittävästä kartasta. Ei tarkempia tietoja. Piirtäjä ei tiedossa. Julkaistu lähteessä Rasila 1984: 54. Originaalin arkistointipaikka ei tiedossa (Tampereen kaupunginarkisto?).

1879: *Karta öfver Firman J.C. Frenckell et Son, Wattenverksanläggningar I Tammerfors ström.* (Tammerkosken keskiputouksen kartta). Piirtäjä: H. Nordenswan. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 69 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Originaalin arkistointipaikka ei tiedossa.

1879: Ote Tamperetta esittävästä suomenkielisestä tonttikartasta. Ei tarkempia tietoja. Piirtäjä ei tiedossa. Julkaistu lähteessä Rasila 1984: 724. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

N. 1880: *Kartan öfver Tammerfors Ström.* (Tammerkosken kartta). Piirtäjä: M. Zilliacus. Mustavalkoinen valokuvakopio Tampereen museoiden Siiri-tietokannassa, Tampereen museot 341: 19: 27 (kuvaaja: Teuvo Mäkinen). Originaalin arkistointipaikka ei tiedossa.

1882a: *Pinta-kartta Tampereen kaupungin kosken länsipuolella olevan osan yli.* Piirtäjä: Aug. Ahlqvist. Julkaistu lähteessä Rasila 1984: 728. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

1882b: *Pinta kartta Tampereen kaupungin yli.* Piirtäjä: Aug. Ahlqvist. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto; Kansallisarkisto, Einar W. Juvan karttakokoelma, arkistoyksikkö: J. N:o 134 Plan karta öfver Tammerfors stad. Upprättad år 1882 af Aug. Ahlberg.

1882c: *Relations karta öfver Takfilt och Klädesfabriken vid Tammerfors ström.* (Kattohuopa- ja Verkatehtaan kartta Tammerkosken alaputouksella.) Piirtäjä ei tiedossa. Julkaistu lähteessä Rasila 1984: 75. Originaali: Kansallisarkisto, Senaatin talousosaston AD-aktikartat ja piirustukset, arkistoyksikkö: ?.

1887: *Tampereen kaupunki ja lähiseutu.* Piirtäjä: F. L. Calonius. Julkaistu lähteessä Nummi 2012: 6. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto?

1889: *Tampereen kaupungin Kyttälän kaupunginosan asemakartta.* Piirtäjä: V. Lindholm. Julkaistu lähteessä Rasila 1984: 171. Originaali: Tampereen kaupunginarkisto.

1896: *Tampereen kaupungin asemakartta. Tehty vuonna 1896.* Piirtäjä: Lambert Petterson. Www-julkaisu: Kansalliskirjasto, Suomen karttoja ja kartastoja, <http://www.doria.fi/handle/10024/92047>, katsottu 25.8.2014.

1902: *Tampere – Tammerfors. Suomen Matkailija-Yhdistyksen Suomi-kartasto.* Piirtäjä ei tiedossa. Www-julkaisu: Suomen historian dokumentteja, <http://www.histdoc.net/kaup1902/tampere.gif>, katsottu 25.8.2014.

1908: *Tampereen kaupungin asema- ja aluekartta.* Hämeenlinnan maakunta-arkisto, Karttakokoelma, arkistoyksikkö: B:18, 34 Tampereen kaupungin asema- ja aluekartta.

9: Inventointikohteita historiallisissa valokuvissa

V. 1886 perustettu **Näsijärven panimo** raunioituneena noin v. 1918. Rannassa sijainneen harkkokivi- ja tiilirakennuksen raunioita on säilynyt Särkänniemen luoteisrannan kallioilla Sara Hildénin taidemuseon lähellä. Kuvaaja: E. A. Bergius (kuvankäsittely: S. Raninen). Tampereen museot 196: 2725. (Siiri-tietokanta, Tampereen museot).

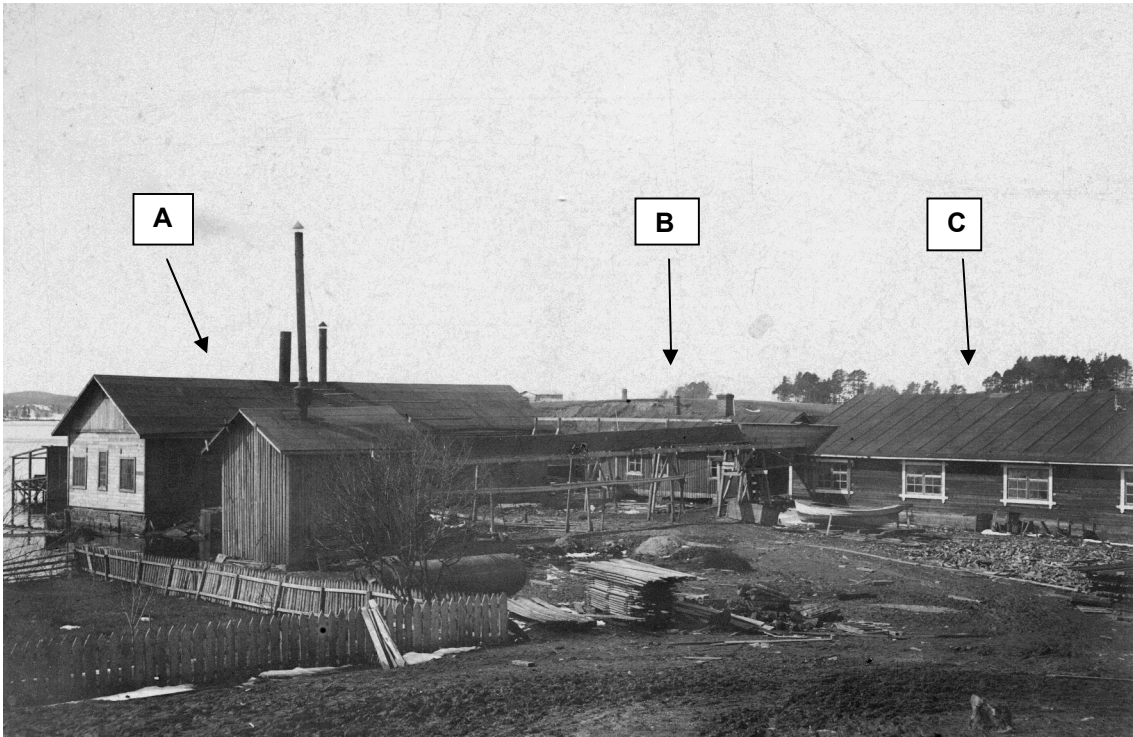
Onkiniemen rannalla sijaitsevia teollisuusrakennuksia maaliskuussa 1928. **Onkiniemen panimon** (1863–1916) vielä purkamattomat rakennukset? Kuvaaja: Veikko Kanninen (kuvaotteen rajaus ja suurennos: S. Raninen). AL 130: 1 (Siiri-tietokanta, Tampereen museot).

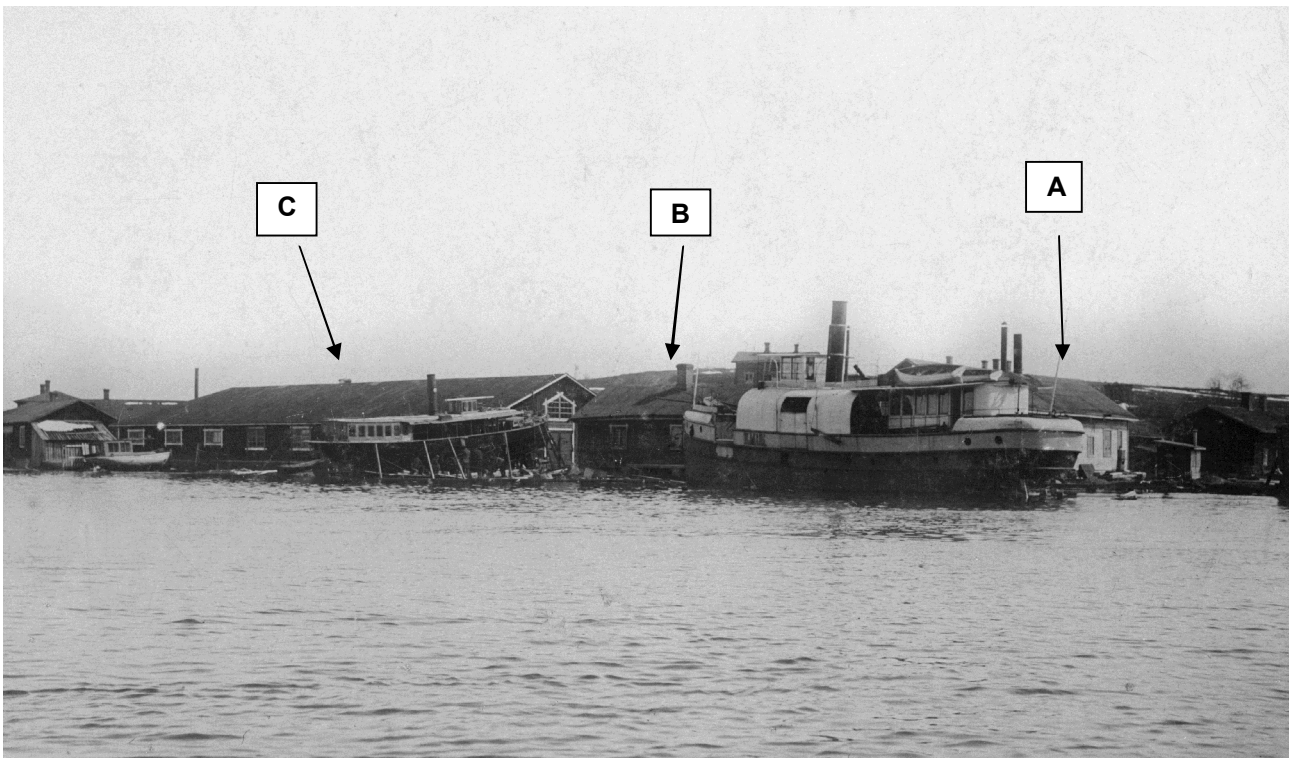
Mältinrannalla sijainnut **Tampereen hörypolttimo** (viinatehdas) kieltolain aikana huhtikuussa 1928. Kuvassa oikealla sijaitsee 1870-luvulla rakennettu polttimorakennus (korkeapiippuinen rakennus), jonka paikka on sittemmin tuhoutunut Näsinsiltaa rakennettaessa. Nuolella on merkitty asuinrakennus, jonka paikka on säilynyt Näsinkalliolla. Vasemmalla rautatiesilta ja purjehdusseuran paviljonki Pajasaarella, taustalla kallion laella Näsiniemi (Milavida). Kuvaaja: Hannu Rantakallio. VAR: 283 (Siiri-tietokanta, Tampereen museot).

Kuvassa vasemmalla v. 1874 perustettu **Naistenlahden höyrysaha** 1900-luvun alussa (korkeapiippuinen rakennus). Lapinraunioksi tulkittu kiviröykkiö, jonka mainitaan tuhoutuneen sahaa rakennettaessa, lienee sijainnut kuvassa näkyvillä rantakallioilla. Höyrysaahankin sijaintipaikka on sittemmin tuhoutunut ja rantakalliot louhittu pois. Oikeassa laidassa Armonkallion kaupunginosa. Kuvaaja: William Lomax. HM 1381: 153 (Siiri-tietokanta, Tampereen museot).

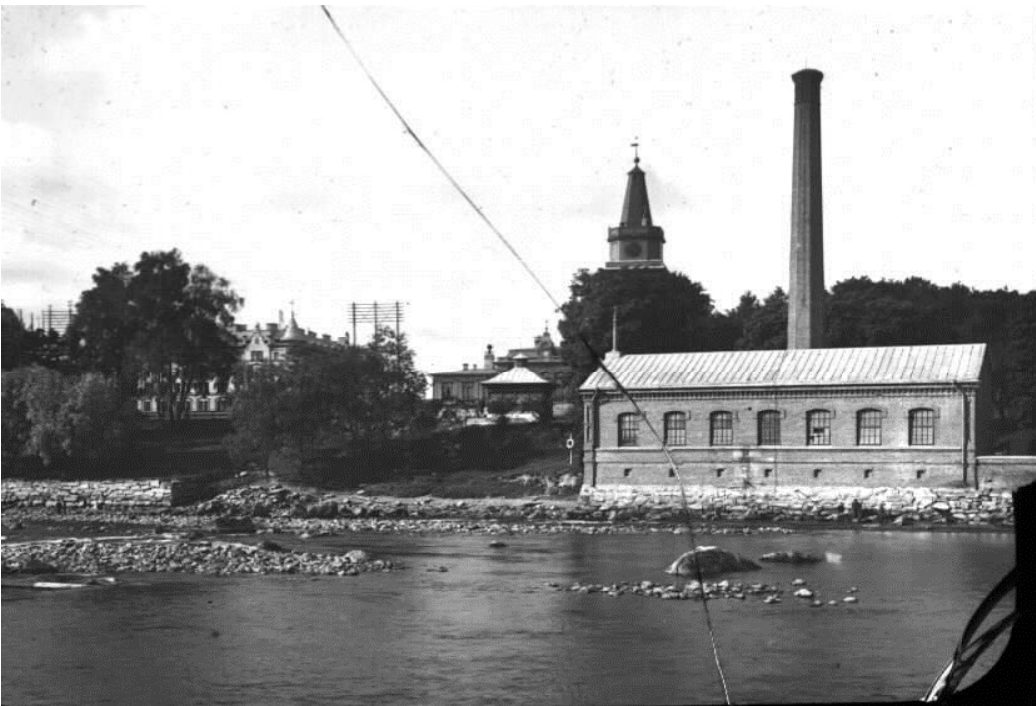
Ratinan teollisuusalueen rakennuksia Ratinanniemen kärjessä 1890-luvun lopulla. Rakennuksissa toimi kuvanottoaikana Wahlstedtin höyrylaivatelakka; alueella toimi muissa vaiheissa konepajoja, lasiruukki ja meijeri. Kuvaaja: tuntematon. Tampereen museot 1071: 2 (Siiri-tietokanta, Tampereen museot).

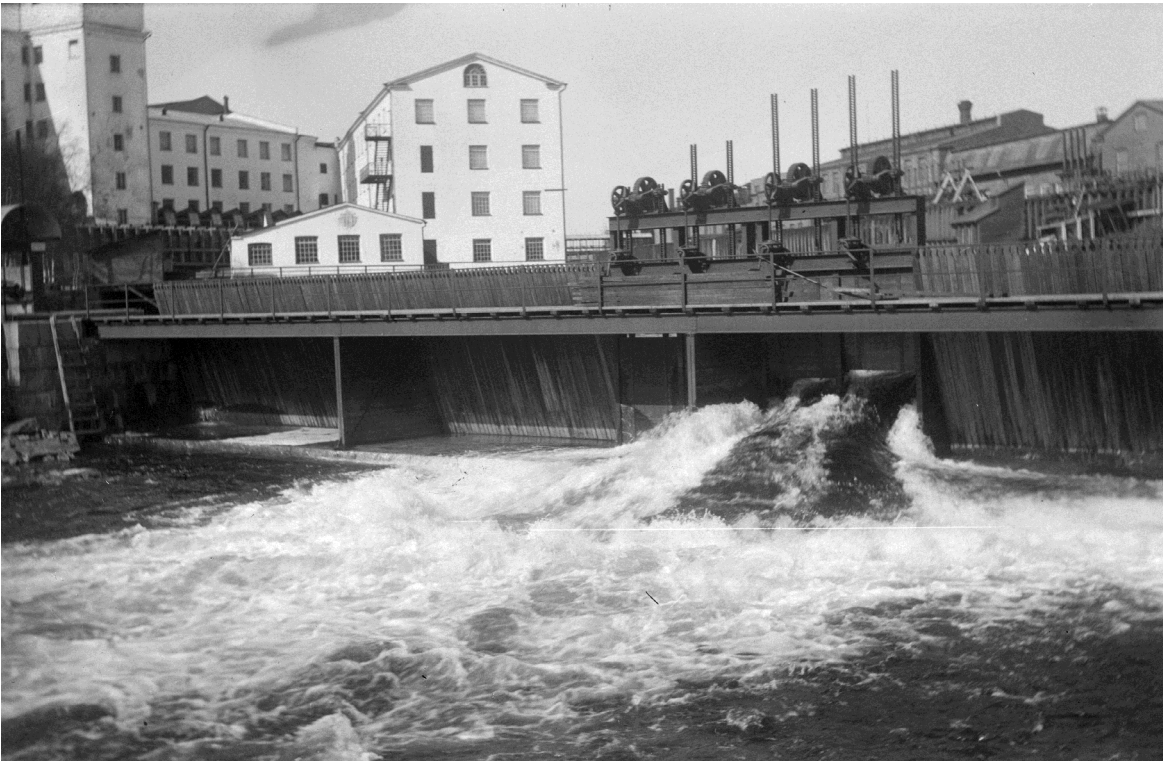
Höyrylaiva **Ratinan teollisuusalueella** sijainneen Wahlstedtin telakan rannassa v. 1897. Kuvaaja: tuntematon. Kuvassa samoja rakennuksia kuin ylempänä. Tampereen museot 1071: 5 (Siiri-tietokanta, Tampereen museot).

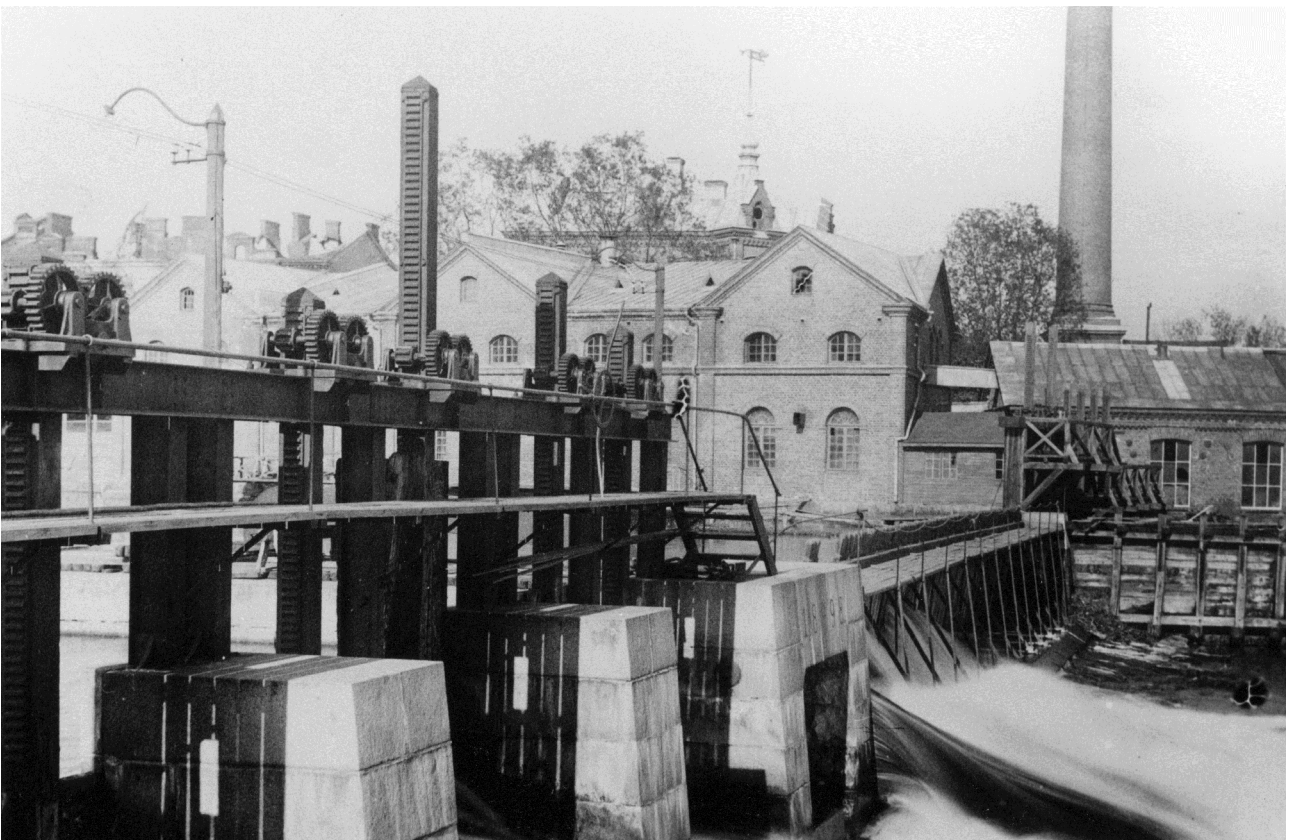
Frenckellin paperitehtaan kalkkiruukki Pyhäjärven rannalla (nykyisessä Eteläpuistossa) 1890-luvulla. Kuvaaja: William Lomax. HM 1372: 1: 1 (Siiri-tietokanta, Tampereen museot).

V. 1877 rakennettu **Frenckellin paperitehtaan massahiommo**, jonka raunio sijaitsee nykyisen Kirjastonpuiston rannassa maanpinnan alla. Kuvaaja: William Lomax. HM 1372: 210 (Siiri-tietokanta, Tampereen museot).

Tammerkoski 3b: Frenckellin neulapato 1900-luvun alussa. Taustalla Finlaysonin (vasemmalla) ja Tampellan (oikealla) rakennuksia. Kuvaaaja: Richard Thulé. HM 2242: 16 (Siiri-tietokanta, Tampereen museot).

Tammerkoski 9: alaputouksen neulapato 1900-luvun alussa. Taustalla Verkatehtaan värjäämö ja kutomo. Kuvaaaja: tuntematon. TKM 173: 3 (Siiri-tietokanta, Tampereen museot).

10. Yhteenveto ja loppupäätelmät

Inventoinnin jälkeen Tampereen keskustan osayleiskaava-alueelta tunnetaan seitsemän kiinteää muinaisjäännöstä (rauhitusluokka 2), joista yksi on vedenalainen. Lisäksi alueelta tunnetaan s-kaavamerkinnällä suojeltavia käytöstä jääneitä kulttuuriperintökohteita.

Kaikki em. kohteet ovat historiallisia ja useimmat niistä liittyvät Tampereen teollisuushistoriaan.

Inventointia voi pitää historiallisten maaseutuasutuskohteiden ja teollisuushistoriallisten kohteiden osalta varsin kattavana. Elianderin tulitikkutehdas on ehkä merkittävin teollisuushistoriallinen kohde, jota ei käytössä olleiden julkaisujen ja arkisto- tai karttalähteiden avulla kyetty paikantamaan riittävällä tarkkuudella (ks. sivu 38, luettelo 3).

Tampereella 17.10.2014

Sami Raninen

JULKAISTUT LÄHTEET

Adel, Vadim 1999: Reuharinniemen arvoitukset – lapinrauniotutkimuksia Tampereella. *Pirkan maan alta*: 14–25. Tampereen museoiden julkaisuja 52.

Arajärvi, Kirsti 1954: *Messukylän–Teiskon–Aitolahden historia* I. Tampereen kaupunki, Teiskon ja Aitolahden kunnat.

Donner, Julia 2005: *Koskimaiseman puistot. Koskipuiston ja Kirjastonpuiston historiallinen selvitys*. Tampereen kaupunki, Viher-suunnittelu. Www-julkaisu: www.tampere.fi/tiedostot/5ehtb46Xv/koskimaisemanpuistot.pdf, katsottu 8.9.2014.

Heikkilä, Mikko 2012: Tampere – saamelaisen Tammerkosken kaupunki. *Virittäjä* 1/12: 117–24.

Jussila, Timo & **Sepänmaa**, Timo 2003: Kylätontteja ja eräsijoja. Pirkanmaan historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi. – *Pirkan maan alta* 4, s. 39–47. Tampereen museot.

Jutikkala, Eino 1979: *Tampereen historia* III. Vuodesta 1905 vuoteen 1945. Tampereen kaupunki.

Karikoski, V. A. M., **Kannel**, T. K. & **Lavonius** K. A. (toim.) 1951: *Suomen teollisuus*. Kustannusosakeyhtiö Kivi.

Kaukovalta, K. V. 1930: *Tampereen Verkatehtaan historia 1797–1929*. Tampereen Verkatehdas.

Niukkanen, Marianna 2009: *Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset. Tunnistaminen ja suojelu*. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3.

Nummi, Ulla 2012: *Tampereen keskustan rantojen käytön historia 1700-luvulta lähtien*. Tampereen kaupunki. Maankäytön suunnittelu. ID 639 163. Www-julkaisu: <http://www.tampere.fi/kaavatjakiinteistot/kaavoitus/yleiskaavoitus/keskustanstrateginenosayleiskaava/selvitykset.html>, katsottu 1.9.2014.

Rasila, Viljo 1984: *Tampereen historia* II. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampereen kaupunki.

Rasila, Viljo 1988: Markkinapaikasta tehdaskaupungiksi. – *Tampereen historia* I. Vaiheet ennen 1840-lukua, s. 316–744. Tampereen kaupunki.

Riipinen, Ale-Einari 1948: *Kone ja Terä Oy (ent. Osakeyhtiö Sommers, af Hällström & Waldens) 1897–1947*. Kone ja Terä Oy.

Salo, Unto 1988: Tampereen esihistoria. – *Tampereen historia* I. Vaiheet ennen 1840-lukua, s.51–160. Tampereen kaupunki.

Salo, Unto 2000: Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta. – *Hämeen käräjät* I, s. 18–231. Toim. Jukka Peltovirta. Hämeen heimoliitto, Emil Cedercreutzin säätiö.

Salminen, Tapio 2011: Tammerkosken keskiaika. – *Tammerkoski ja kosken kaupunki*, s. 18–33. Tampereen museoiden julkaisuja 115.

Seppänen, Jouko 2007: Kaava 8167. Mältinrannan uimapaikka, asemakaava-alue ja lähivaikutusalue. *Selvitykset asemakaavan muuttamiseksi*, 21.7.2007. Www-julkaisu: <http://www.tampere.fi/ytoteto/kaupunkimittaus/maastotietopalvelu/ikaalinen08/seppanen.pdf>,

katsottu 3.9.2014.

Suvanto, Seppo 1988: Talonpoikainen Tampere keskiajalta 1600-luvun puoliväliin. – *Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua*, s.161–315. Tampereen kaupunki.

Taavitsainen, J.-P. 1990: *Ancient Hill-forts of Finland, with Special Reference to the Hill-fort of Kuhmoinen*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 94. Helsinki.

Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu. Tampereen kaupungin kaavoitusvirasto By/3/1985.

Voionmaa, Väinö 1929: *Tampereen historia Ruotsin aikana. Tampereen kaupungin historia, I osa*. Tampereen kaupunki.

ARKISTOLÄHTEET

(Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikön arkisto)

Heiskanen, Jari 2010: *Apteekkareita ja paperiteollisuutta Tampereen Kirjastonpuistossa*. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Heiskanen, Jari & **Luoto**, Kalle 2004: Kauppi-Niihaman osayleiskaava-alue. *Kulttuuriympäristöinventointi*. Pirkanmaan maakuntamuseo.

Kuitunen, Hannele & **Luoto**, Kirsi 2011: Tammerkoski. *Tarkastusraportti*. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Luoto, Kalle 2008: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen inventointi*. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Kalle, Luoto 2009: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen valvonta*. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Luoto, Kalle 2010: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen koekaivaus*. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Luoto, Kalle 2011: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen koekaivaus*. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Lyytinen, Hanna 2001: *Frenckell. Rakennushistoriallinen dokumentointi*. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen ky.

Mahlen, Rainer & **Leinonen**, Anu 1990: *Tampellan kanta-alueen historia vuosina 1850–1890. Rakennuskannan perusselvitys Tampereen kaupunginviraston kaavoitusviraston toimeksiannosta*.

Nurminen, Teija & **Rajala**, Ulla 1995: *Tampereen kaupungin inventointi 1994*. Tampereen museot.

Poutiainen, Hannu & **Rostedt**, Tapani 2012: Tampere Alexandra Siltasen puisto / Tampellan masuuni. *Koekaivaus*. Mikroliitti OY.

Raninen, Sami 2010: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen valvonta*. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Räty, Jouko 1971: *Tampereen muinaisjäännökset. Tampereen alueen, paitsi Teiskon kaupunginosan, inventointi*. Museovirasto.

Tampereen kaupungin intranet: Sähköiset kartta- ja ilmakuva-aineistot.

Tupala, Ulla 2011: Tampere Kirjastonpuisto. *Arkeologinen dokumentointi ja valvonta*. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

KOHDEHAKEMISTO

Koordinaatisto: ETRS-TM35FIN

1. Erkkilä
 - **Rauhoitusluokka:** 3
 - **Tuhoutunut – ei muinaisjäännös**
 - **Ajoitus:** keskiaika–1800-luku
 - **Muinaisjäännöstyyppi:** asuinpaikat – kyläpaikat
 - **Keskikoordinaatti:** i 327828 p 6822910

2. Frenckellin kalkkiruukki
 - **Rauhoitusluokka:** -
 - **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
 - **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
 - **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet – kalkkiruukit
 - **Keskikoordinaatti:** i 327199 p 6821716

3. Frenckellin paperitehdas (ent. Kirjastonpuisto)
 - **Rauhoitusluokka:** 2
 - **Kaavamerkintä:** SM
 - **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
 - **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet – paperiruukit
 - **Keskikoordinaatit:** i 327667 p 6822697

Sisältää alakohteet:

Frenckellin koskisiipi (ent. Frenckellin patomuuri)

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet
- **Keskikoordinaatit:** i 327661 p 6822826

Frenckellin massahiomo

- **Rauhoitusluokka:** 2
- **Kaavamerkintä:** SM
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet – paperiruukit
- **Keskikoordinaatti:** i 327789 p 6822694

Frenckellin sisäpiha

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet – paperiruukit
- **Keskikoordinaatit:** i 327621 p 6822808

Frenckellin teollisuuspiha

- **Rauhoitusluokka:** 2
- **Kaavamerkintä:** SM
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut

- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet – ratapohjat
 - **Keskikoordinaatit:** i 327660 p 6822688
4. Kapakan torppa
- **Rauhoitusluokka:** 3
 - **Tuhoutunut – ei muinaisjäännös**
 - **Ajoitus:** 1700-luku
 - **Muinaisjäännöstyyppi:** työ- ja valmistuspaikat – kestikievarit
 - **Keskikoordinaatit:** i 327887 p 6822650
5. Kruununpolttimo
- **Rauhoitusluokka:** 3
 - **Tuhoutunut – ei muinaisjäännös**
 - **Ajoitus:** 1700–1800-luvut
 - **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet – manufaktuurit
 - **Keskikoordinaatit:** i 327371 p 6823114
6. Lapinniemen puuvillatehdas
- **Rauhoitusluokka:** 3
 - **Tuhoutunut – ei muinaisjäännös**
 - **Ajoitus:** 1900-luku
 - **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet
 - **Keskikoordinaatit:** i 328244 p 6824011
7. Lappi
- **Rauhoitusluokka:** 2
 - **Kaavamerkintä:** SM
 - **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
 - **Muinaisjäännöstyyppi:** raaka-aineen hankintapaikat – louhokset
 - **Keskikoordinaatit:** i 328928 p 6823743
8. Lundahlin tiiliruukki
- **Rauhoitusluokka:** -
 - **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
 - **Ajoitus:** 1800-luku
 - **Muinaisjäännöstyyppi:** työ- ja valmistuspaikat – tiiliruukit
 - **Keskikoordinaatit:** i 327700 p 6822288
9. Lääkemylly ("medicinal qvarn")
- **Rauhoitusluokka:** 3
 - **Tuhoutunut – ei muinaisjäännös**
 - **Ajoitus:** 1800-luvun alku
 - **Muinaisjäännöstyyppi:** työ- ja valmistuspaikat – vesimyllyt
 - **Keskikoordinaatit:** i 327730 p 6822576
10. Naistenlahden höyrysaha
- **Rauhoitusluokka:** 3
 - **Tuhoutunut – ei muinaisjäännös**
 - **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
 - **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet
 - **Keskikoordinaatti:** i 328461 p 6823594
11. Nalkalan tiiliruukki
- **Rauhoitusluokka:** -
 - **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)

- **Ajoitus:** 1700-luvun loppu, 1800-luku
- **Muinaisjäännöstyyppi:** työ- ja valmistuspaikat – tiiliruukit
- **Keskikoordinaatit:** i 327376 p 6822012

12. Nalkan torppa

- **Rauhoitusluokka:** 3
- **Tuhoutunut – ei muinaisjäännös**
- **Ajoitus:** 1700-luku
- **Muinaisjäännöstyyppi:** asuinpaikat – torpat
- **Keskikoordinaatit:** i 327298 p 6822749

13. Näsijärven panimo

- **Rauhoitusluokka:** 2
- **Kaavamerkintä:** SM
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet
- **Keskikoordinaatit:** i 326528 p 6823407

14. Onkiniemen panimo

- **Rauhoitusluokka:** 2
- **Kaavamerkintä:** SM
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet
- **Keskikoordinaatit:** i 326340 p 6823302

15. Pyynikin kirkkopuisto

- **Rauhoitusluokka:** 2
- **Kaavamerkintä:** SM
- **Ajoitus:** 1700–1800-luvut
- **Muinaisjäännöstyyppi:** hautapaikat – hautausmaat
- **Keskikoordinaatit:** i 326811 p 6822473

16. Ratinanniemen teollisuusalue

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet
- **Keskikoordinaatit:** i 327518 p 6821911

17. Santalahden panimo

- **Rauhoitusluokka:** 3
- **Tuhoutunut – ei muinaisjäännös**
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet
- **Keskikoordinaatit:** i 326160 p 6823143

18. Särkänsaaren höyrysaha

- **Rauhoitusluokka:** 3
- **Tuhoutunut – ei muinaisjäännös**
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet
- **Keskikoordinaatit:** i 326990 p 6823518

19. Tammerkoski (Koski)

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
 - *Tammerkosken kylä ja kartano* (keskiaika–1700-luku)
 - *Tammerkosken markkinapaikka* (1600–1700-luvut)
- **Ajoitus:** keskiaika–1700-luvut
- **Muinaisjäännöstyyppi:** muinaisjäännösryhmät – markkinapaikat, kyläpaikat, kartanot
- **Keskikoordinaatit:** i 327632 p 6822588

20. Tammerkoski 1 (ent. Koskenpohja 1)

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojeltava rakenne)
- **Ajoitus:** 1800-luku?
- **Vedenalaiskohde**
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet
- **Keskikoordinaatit:** i 327709 p 6822840

21. Tammerkoski 2 (ent. Koskenpohja 2)

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** -
- **Ei suojeltava kohde**
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut?
- **Vedenalaiskohde**
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet
- **Keskikoordinaatit:** i 327733 p 6822885

22. Tammerkoski 3 (ent. Koskenpohja 3)

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojeltava rakenne)
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Vedenalaiskohde**
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet - paperiruukit
- **Keskikoordinaatit:** i 327680 p 6822918

23. Tammerkoski 4 (ent. Koskenpohja 4)

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojeltava rakenne)
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Vedenalaiskohde**
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet - paperiruukit
- **Keskikoordinaatit:** i 327718 p 6822738

24. Tammerkoski 5 (ent. Koskenpohja 5)

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** -
- **Ei suojeltava kohde**
- **Vedenalaiskohde**
- **Ajoitus:** 1900-luku
- **Muinaisjäännöstyyppi:** teollisuuskohteet

25. Tammerkoski 6 (ent. Koskenpohja 6)

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** -
- **Ei suojeltava kohde**
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut

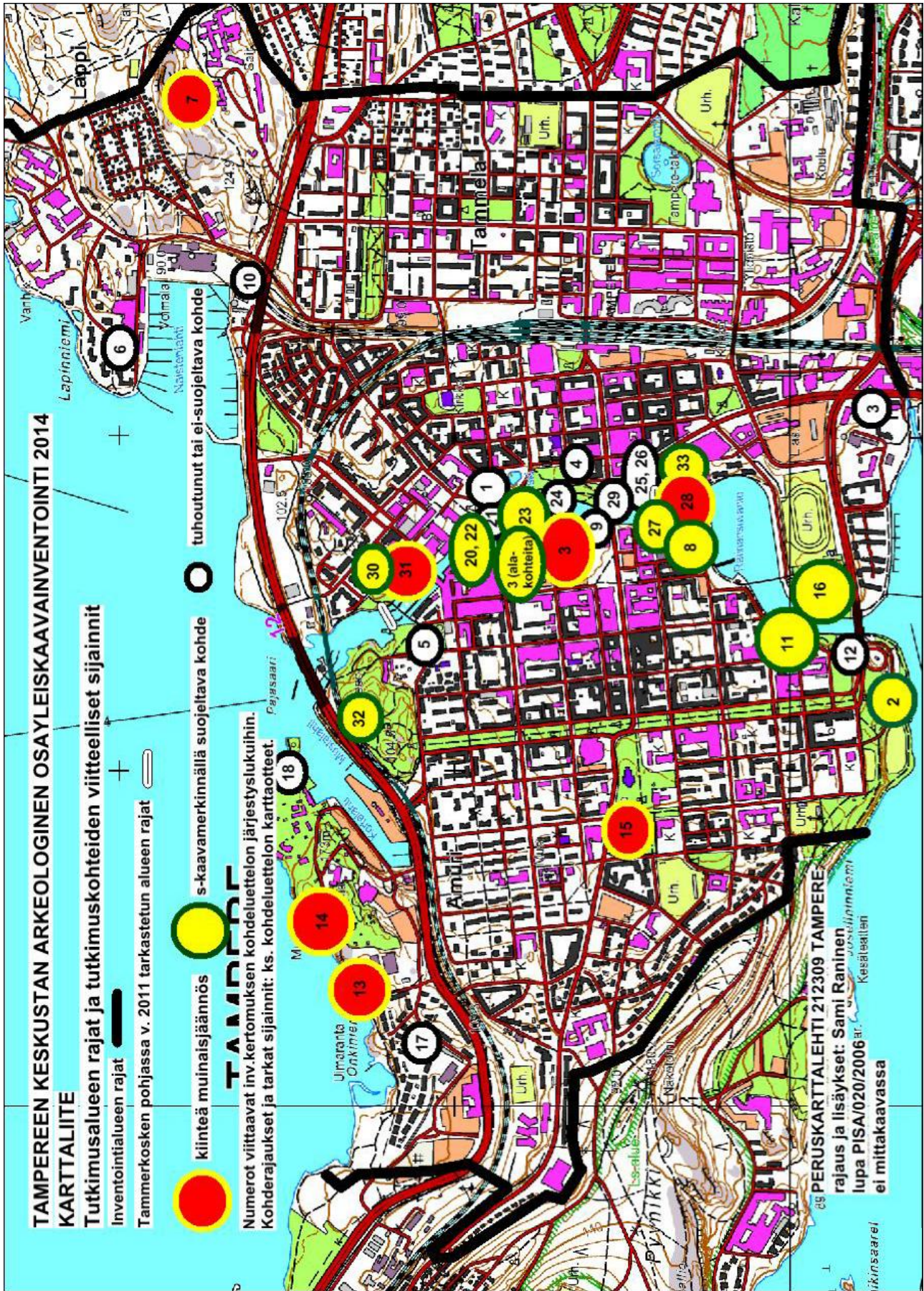
- **Muinaisjäänöstyyppi:** teollisuuskohteet
 - **Keskikoordinaatit:** i 327828 p 6822442
26. Tammerkoski 7 (ent. Koskenpohja 7)
- **Rauhoitusluokka:** -
 - **Kaavamerkintä:** -
 - **Ei suojeltava kohde**
 - **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
 - **Muinaisjäänöstyyppi:** teollisuuskohteet
 - **Keskikoordinaatit:** i 327802 p 6822425
27. Tammerkoski 8 (ent. Koskenpohja 8)
- **Rauhoitusluokka:**-
 - **Kaavamerkintä:** s (suojeltava rakenne)
 - **Ajoitus:** 1800–luku
 - **Muinaisjäänöstyyppi:** teollisuuskohteet
 - **Keskikoordinaatit:** i 327786 p 6822455
28. Tammerkoski 9 (ent. Koskenpohja 9)
- **Rauhoitusluokka:** 2
 - **Kaavamerkintä:** SM
 - **Ajoitus:** 1800–luku
 - **Muinaisjäänöstyyppi:** teollisuuskohteet
 - **Keskikoordinaatit:** i 327789 p 6822368
29. Tammerkoski 10 (ent. Koskenpohja 10)
- **Rauhoitusluokka:** -
 - **Kaavamerkintä:** -
 - **Ei suojeltava kohde**
 - **Ajoitus:** 1800-luku?
 - **Muinaisjäänöstyyppi:** teollisuuskohteet
 - **Keskikoordinaatit:** i 327755 p 6822532
30. Tampella
- **Rauhoitusluokka:** -
 - **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
 - **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
 - **Muinaisjäänöstyyppi:** teollisuuskohteet
 - **Keskikoordinaatit:** i 327593 p 6823161
31. Tampellan masuuni
- **Rauhoitusluokka:** 2
 - **Kaavamerkintä:** SM
 - **Ajoitus:** 1800-luku
 - **Muinaisjäänöstyyppi:** teollisuuskohteet – masuunit
 - **Keskikoordinaatit:** i 327571 p 6823151
32. Tampereen höyrypolttimo
- **Rauhoitusluokka:** -
 - **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
 - **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
 - **Muinaisjäänöstyyppi:** teollisuuskohteet
 - **Keskikoordinaatit:** i 327248 p 6823338

33. Verkatehdas

- **Rauhoitusluokka:** -
- **Kaavamerkintä:** s (suojelualue)
- **Ajoitus:** 1800–1900-luvut
- **Muinaisjäännytystyyppi:** teollisuuskohteet
- **Keskikoordinaatit:** i 327836 p 6822340

34. Viinikan tiilitehdas

- **Rauhoitusluokka:** 3
- **Tuhoutunut – ei muinaisjäänös**
- **Ajoitus:** 1800-luku
- **Muinaisjäännytystyyppi:** työ- ja valmistuspaikat – tiiliruukit
- **Keskikoordinaatit:** i 328051 p 6821753

KOHDELUETTELO

1. Erkkilä	61
2. Frenckellin kalkkiruukki	64
3. Frenckellin paperitehdas	68
- Frenckellin koskisiipi	72
- Frenckellin massahiomo	76
- Frenckellin sisäpiha	82
- Frenckellin teollisuuspiha	85
4. Kapakan torppa	93
5. Kruununpolttimo	96
6. Lapinniemen puuvillatehdas	99
7. Lappi	102
8. Lundahlin tiiliruukki	107
9. Lääkemylly ("medicinal qvarn")	111
10. Naistenlahden höyrysaha	114
11. Nalkalan tiiliruukki	117
12. Nalkan torppa	120
13. Näsijärven pnimo	126
14. Onkiniemen panimo	131
15. Pyynikin kirkkopuisto	136
16. Ratinan teollisuusalue	140
17. Santalahden panimo	144
18. Särkänsaaren saha	147
19. Tammerkoski (Koski)	150
20. Tammerkoski 1	158
21. Tammerkoski 2	162
22. Tammerkoski 3	165
23. Tammerkoski 4	169
24. Tammerkoski 5	173
25. Tammerkoski 6	177
26. Tammerkoski 7	180
27. Tammerkoski 8	183
28. Tammerkoski 9	186
29. Tammerkoski 10	189
30. Tampella	193
31. Tampellan masuuni	197
32. Tampereen höyrypolttimo	200
33. Verkatehdas	205
34. Viinikan tiilitehdas	209

TAMPERE ERKKILÄ

KYY 137 : 4. Tampereen keskuspalaseman etupiha: Erkkilän kylätontti. Sami Raninen 09.06.2014.

Nimi	Erkkilä
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	Jussinkylä X kaupunginosa
Muinaisjäännöstunnus	–
Inventointinumero	1
Muinaisjäännöstyyppi	asuinpaikat
Tyyppin tarkenne	kyläpaikat
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	keskiajalta (1400–luku?) 1800–luvun lopulle.
Rauhoitusluokka	3
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	327798	X2-koordinaatti	327854	X-keskipiste	327826
Y1-koordinaatti	6822867	Y2-koordinaatti	6822940	Y-keskipiste	6822913
Z1-koordinaatti		Z2-koordinaatti		Z-keskipiste	
P1-koordinaatti		P2-koordinaatti		P-keskipiste	
I1-koordinaatti		I2-koordinaatti		I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 10 metriä

Lyhyt kuvaus Kartta-aseointien perusteella paikallistettu historiallinen kylätontti nykyisen Tampereen keskuspaloaseman etupihan kohdalla.

Tutkimukset

Tampereen keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi. Raninen 2014.

Sijainti ja maasto

Asfaltoitua pihaa ja sen edessä olevaa jalkakäytävää (Lapintie). Pihan luoteisosassa kiviaitaa reunustava noin 5 metriä leveä nurmikko, jolla puuistutuksia.

Kohteen kuvaus

Erkkilän kylä, 2 taloa, perustettu todennäköisesti 1400-luvulla. Kartta-aseoitavissa tarkasti 1700-luvulla, paikannettavissa viitteellisesti 1600-luvulla. Keskuspaloaseman asfaltoidulla etupihalla on kaivonkannesta päätellen tehty vesihuoltotöitä. Muiden maansiirtotöiden laajuutta ja mahdollista muinaisjäännöksen säilyneisyyttä vaikea arvioida. Etupihan topografiasta päätellen aluetta ei ole tasoitettu kovin voimakkaasti.

Asfaltoitua pientä kylätonttia ei esitetä suojeltavaksi.

Havaintomahdollisuudet

Huonot (asfaltti päällä).

Rajausperusteet

Kartta-aseointi (v. 1822 kartta Tammerkosken itäpuolisesta alueesta Messukylän pitäjässä).

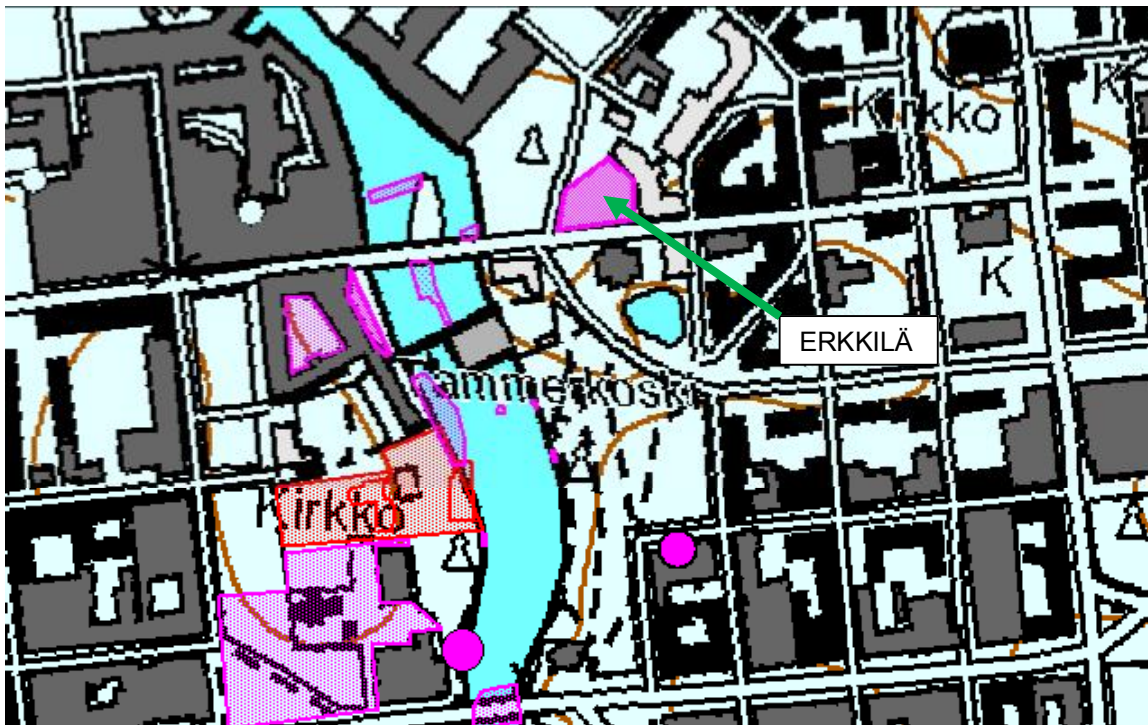
Luokitusehdotus

Rauhoitusluokka 3

Lisätietoja

Salminen, Tapio 2011: Tammerkosken keskiaika. – Tammerkoski ja kosken kaupunki, s. 18–33.
Tampereen museoiden julkaisuja 115.

KARTTAOTE (peruskarttalehti 212309)

MK 1: 5000

Lupa PISA/ 020/2006

KYY 137 : 23 Eteläpuisto: Frenckellin kalkkiruukin sijaintipaikka rinteen juurella

Nimi	Frenckellin kalkkiruukki
Kunta	Tampere
Vanha kunta	
Kylä	
Kaupunginosa	VI kaupunginosa Kaakinmaa
Muinaisjäännöstunnus	
Inventointinumero	2

Muinaisjäännöstyyppi	työ- ja valmistuspaikat
Tyyppin tarkenne	kalkkiuunit
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1800-luvun loppu, 1900-luvun alku
Rauhoitusluokka	s
Lukumäärä	
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	327065	X2-koordinaatti	327201	X-keskipiste	327133
Y1-koordinaatti	6821638	Y2-koordinaatti	6821739	Y-keskipiste	6821689
Z1-koordinaatti		Z2-koordinaatti		Z-keskipiste	
P1-koordinaatti		P2-koordinaatti		P-keskipiste	
I1-koordinaatti		I2-koordinaatti		I-keskipiste	

Koordinaattiselite	ETRS-TM35FIN
Paikannustarkkuus (arvio)	10 metriä
Lyhyt kuvaus	Frenckellin paperitehtaan kalkkiruukki, sijainnut aikoinaan Pyhäjärven rannalla.

Tutkimukset

Raninen 2014, inventointi

Raninen 2015: Tampere. Keskustan osayleiskaava-alueen arkeologisen inventoinnin täydennys. Pirkanmaan maakuntamuseo.

Sijainti ja maasto

Voimakkaiden maansiirtotöiden kohteena ollut puistoaluetta.

Kohteen kuvaus

Eteläpuiston yläsanteen rinteeseen juurella sijaitseva alue puiston sorakentästä (hist. speedway-rata) itään ja koilliseen. Itse kalkkiuuni näyttää useiden, keskenään hieman ristiriitaisten karttojen (ks. Raninen 2014, Raninen 2015) perusteella sijainneen nykyiselle puiston yläsanteelle nousevan jyrkennetyn rinteeseen ja Eteläpuiston alatasanteen halki itä-länsi-suunnassa kulkevan puistotien (Papinkadun jatke) välissä tai Eteläpuiston sorakentän koillispuolella.

Kalkkiruukin tontti jatkui em. puistotien eteläpuolella sijaitsevalle kumpuilevalle nurmikolle, jolle on selvästi tuotu täyttömaata ja kiveä.

Havaintomahdollisuudet

Riittävät sen toteamiseen, että maanpinnalle ei erotu mitään jäännöksiä kohteesta.

Kohteen laajuus

7391 neliometriä.

Rajausperusteet

Teollisuuskiinteistö, asemoitu vuosilta 1882 – 1908 olevien karttojen perusteella.

Ehdotus suoja-alueeksi

Karttojen perusteella tajattu teollisuuskiinteistö, jolla voi kalkkiuunin jäännösten ohella olla tuotantoprosessiin liittyviä muodostumia.

Luokitusehdotus

s-kaavamerkintä.

Lisätietoja

Historiallinen valokuva Frenckellin kalkkiruukista: HM 1372: 1: 1, Siiri-tietokanta.

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus

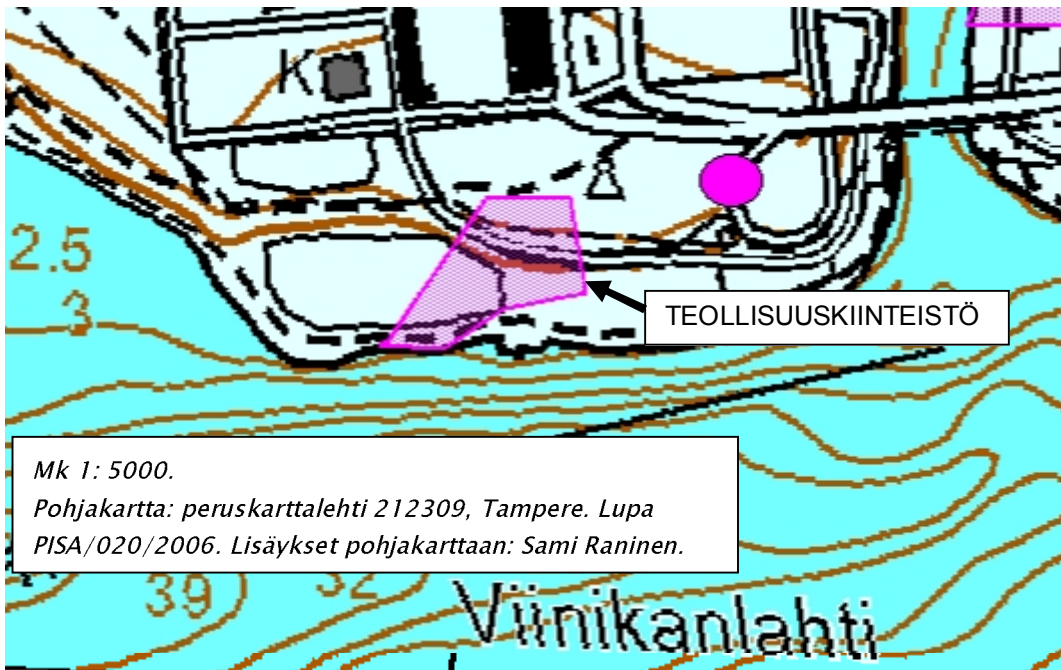
837-106-9903-0000

Nimi

Eteläpuisto

Lisätietoja

Yleinen alue, VI kaupunginosan puistot.

TAMPERE FRENCKELLIN PAPERITEHDAS

KYY 137: 37. Kirjastonpuiston rantatasannetta. Taustalla paperitehtaan pannuhuone (nykyinen lehtienlukusali), jonka takana (länsipuolella) sijaitsee puiston pääosa huomattavasti rantatasannetta korkeammalla. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Frenckellin paperitehdas
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	II kaupunginosa Tammerkoski
Muinaisjäänöstunnus	1000018817
Inventointinumero	3
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–

Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1700 – 1900-luvut
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste	
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste	
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti 6822652	P2-koordinaatti 6822741	P-keskipiste	6822697
I1-koordinaatti 327591	I2-koordinaatti 327744	I-keskipiste	327668

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 2 metriä

Lyhyt kuvaus V. 1779 asemakaavan mukaista kaupunkialuetta, 1870-luvulta alkaen Frenckellin paperitehtaan aluetta.

Sisältää alakohteina erilliset rekisterikohteet Frenckellin koskisiipi, Frenckellin massahiomo ja Frenckellin teollisuuspiha.

Tutkimukset

Luoto 2008, 2009, 2010, 2011, inventointeja, koekaivausta

Heiskanen 2010, karttaselvitys

Raninen 2011, valvonta

Tupala 2011, koekaivaus

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

Suurin osa kohteesta on hoidettua puistoa (Kirjastonpuisto), jossa kaksi eri korkeuksilla sijaitsevaa pihaa. Puiston itäosassa 1900-luvun alussa rakennettu pannuhuone (nyk. lehtienlukusali), jonka itäpuolella rinne laskeutuu Tammerkosken rantatasanteelle. Myös rantatasanne ja kosken länsirannassa kulkeva jalkakäytävä ovat muinaisjäännösaluetta. Alakohteet **Frenckellin sisäpiha** ja **koskisiipi** eivät sijaitse puistossa vaan hieman pohjoisempana Frenckellin jugend-tyylisen punatiilisen rakennuskompleksin yhteydessä.

Kohteen kuvaus

Kohteen aiempi nimi on Kirjastonpuisto. Kohde käsittää 1870-luvulta 1920-luvulle käytössä ollut teollisuuspihaa, jonka alueelta on runsaasti koekaivaus- ja valvontahavaintoja paperitehtaan aikaisista rakenteista, jossain määrin myös mahdollisesti vanhemmasta kaupunkirakentamisesta. Läntisessä puiston yläpihassa on havaittu monenlaisia puurakenteita, puiston alapihassa mm. pihakiveystä ja rilliraiteita (ks. alakohde **Frenckellin teollisuuspiha**), kosken rannassa mm. pihakiveystä ja betonirakenteita sekä massahiomon raunio (ks. alakohde **Frenckellin massahiomo**). Historialliseen teollisuusalueeseen sisältyvät vielä s-kaavamerkinnällä suojeltavat alakohteet **Frenckellin koskisiipi** ja **sisäpiha**, jotka sijaitsevat Kirjastonpuiston paperitehdasalueesta hieman pohjoiseen.

Havaintomahdollisuudet

Hyvät.

Kohteen laajuus

7741 neliometriä (Kirjastonpuiston muinaisjäännösalue ilman s-kaavamerkinnällä suojeltavia alakohteita)

Rajausperusteet

Historialliset kiinteistörajat.

Ehdotus suoja-alueeksi

Kirjastonpuistossa sijaitsevan muinaisjäännösalueen suoja-alueajaus perustuu teollisuuspihan historiallisiin (1870-luku) kiinteistörajoihin ja pohjoisessa Puutarhakadun linjaan paitsi rantatasanteella, jossa suoja-alue ulottuu Frenckellin koskisiiven kaakkoispäätyyn asti.

Luokitusehdotus

Kirjastonpuisto: Kiinteä muinaisjäännös, SM-kaavamerkintä. Alakohteet **Frenckellin sisäpiha** ja **koskisiipi:** s-kaavamerkintä.

Lähistön kohteet

Tammerkoski (Koski); Tammerkoski 4

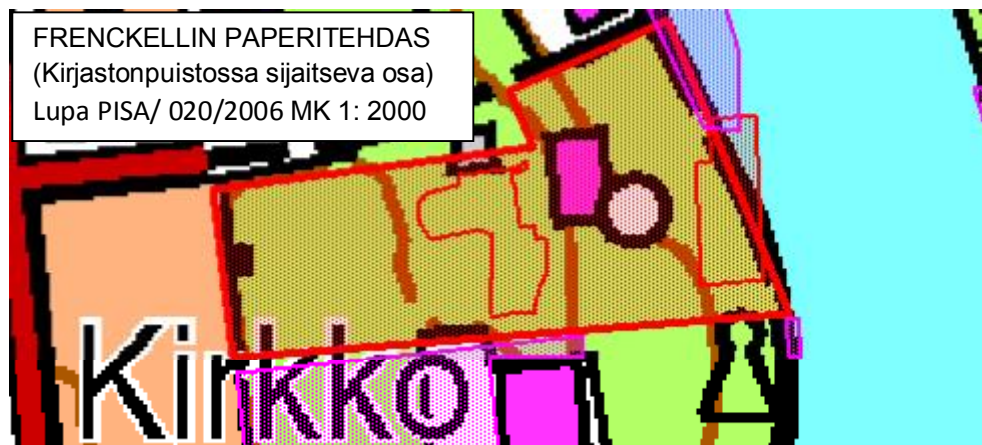
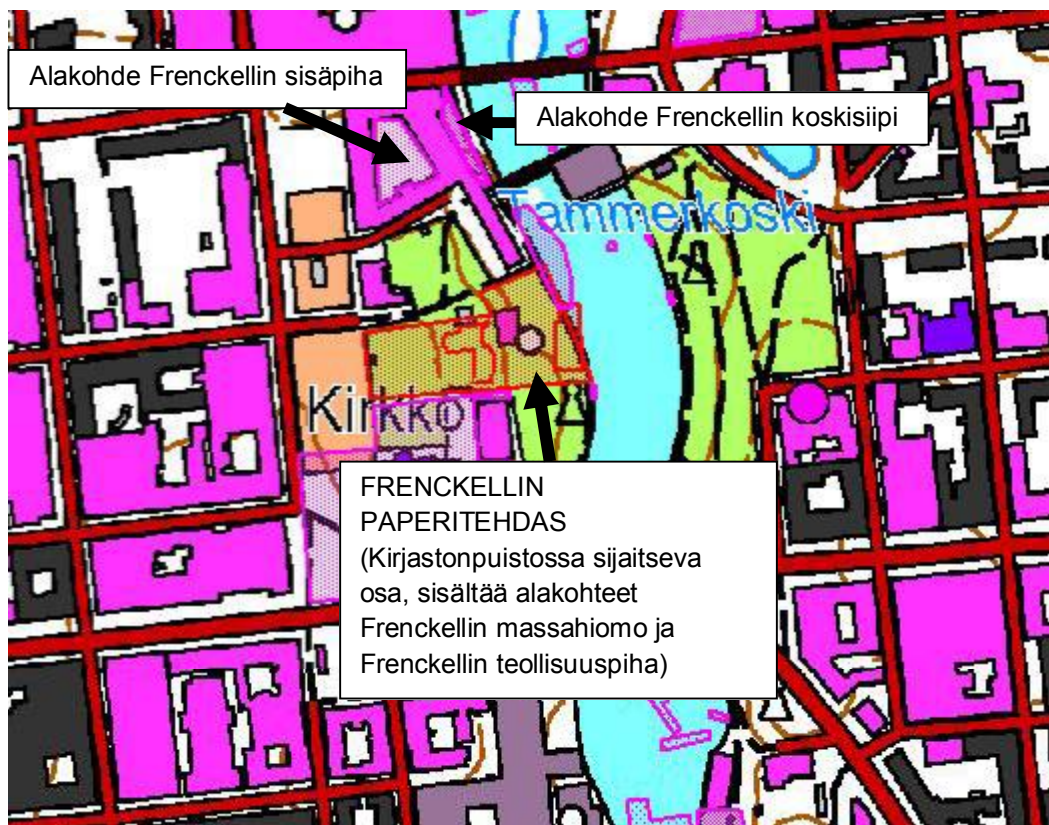
Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-102-9903-0000
Nimi	II kaupunginosan II kaupunginosan puistot
Lisätietoja	sisältää myös alakohteet Frenckellin koskisiipi, sisäpiha, massahiomo ja teollisuuspiha
Kiinteistötunnus	837-102-0007-0008

Nimi Frenczell
Lisätietoja alakohde Frencellin sisäpiha
Maanomistaja Tampereen kaupunki
Osoite PL 487, 33101 Tampere

KARTTAOTE (peruskarttalehti 212309)

Lupa PISA/ 020/2006 MK 1: 5000

Kohteen 3 alakohde

TAMPERE FRENCKELLIN KOSKISIIPI

KYY 137: 35. Frenckellin koskisiipi syyskuussa 2014 kuvattuna Patosillalta. Sami Raninen.

Nimi	Frenckellin koskisiipi
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	II kaupunginosa Tammerkoski
Muinaisjäännöstunnus	–
Inventointinumero	3
Muinaisjäännöstyyppi	kivirakenteet teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	uusi aika

Selkeä ajoitus	1800 – 1900-luvut.
Rauhoitusluokka	–
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 327645	X2-koordinaatti 327685	X-keskipiste	327665
Y1-koordinaatti 6822794	Y2-koordinaatti 6822861	Y-keskipiste	6822827
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 1 m

Lyhyt kuvaus Frenckellin koskisiiven luoteispuolinen seinänvierusnurmikko, jossa valvontahavaintoja harkkokivi- ja betonirakenteista. Aiempi kohdenimi Siiri-tietokannassa Frenckellin patomuuri.

Tutkimukset

Raninen 2010, valvonta

Raninen 2014, inv.

Sijainti ja maasto

Jalkakäytävää ja Frenckellin koskisiiven seinän edustalla nurmikkoa.

Kohteen kuvaus

V. 2010 valvonnassa (S. Raninen) havaittu nurmikon alla Frenckellin koskisiiven (lumppusiipi ja hollanteri) seinää koskettavia maanalaisia betoni- ja harkkokivirakenteita. Havainnot tehtiin rakennusteknisissä koekuopissa, joiden ETRS-TM35FIN-keskikoordinaatit olivat noin i 327 666 p 6 822 804 ja i 327 658 p 6 822 818. Kyseiset rakenteet jatkuivat yli 2 metrin etäisyydelle koskisiiven seinälinjasta.

Nämä rakenteet voivat liittyä Frenckellin paperitehtaan vesiruuheen, joka kulki jalkakäytävän kohdalla. Koskisiiven kohdalla on aiemmin sijainnut mm. paperitehtaan vanha valssihuone (1809 – 41), joka lienee työntynyt hieman nykyisen koskisiiven koilliseen (Lyytinen 2001: 9, 10). On hyvin epävarmaa, onko siitä voinut säilyä jäännöksiä myöhemmän raskaan teollisuusrakentamisen jäljiltä.

V. 2010 valvonnassa havaittiin myös nurmikon luoteispuolisen jalkakäytävän täyttömaakerrosten alla betonirakenteita resentin täyttömaan seassa. Nykyisen jalkakäytävän kohdalla oli kesäkuussa 1933 useita metrejä syvä kaivanto (valokuva: Tampereen museot 1006: 59, Siiri-tietokanta). Jalkakäytävän alla olevat rakenteet ovat tätä nuorempia. Ne ovat ehkä tuhoutuneet patomuurin uusimisessa v. 2011 – 12 eivätkä muutenkaan liene arkeologisesti merkittäviä. Jalkakäytävää ei ole perusteltua määritellä suojeltavaksi alueeksi.

Kohteen laajuus

444 neliometriä.

Rajausperusteet

Frenckellin koskisiiven edustalla oleva nurmikko Satakunnansillan ja Patosillan välissä.

Luokitusehdotus

s-kaavamerkintä

Lisätietoja

Lyytinen, Hanna 2001: Frenckell. Rakennushistoriallinen dokumentointi. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen ky. Tilaaja Tampereen kaupungin tilakeskus.

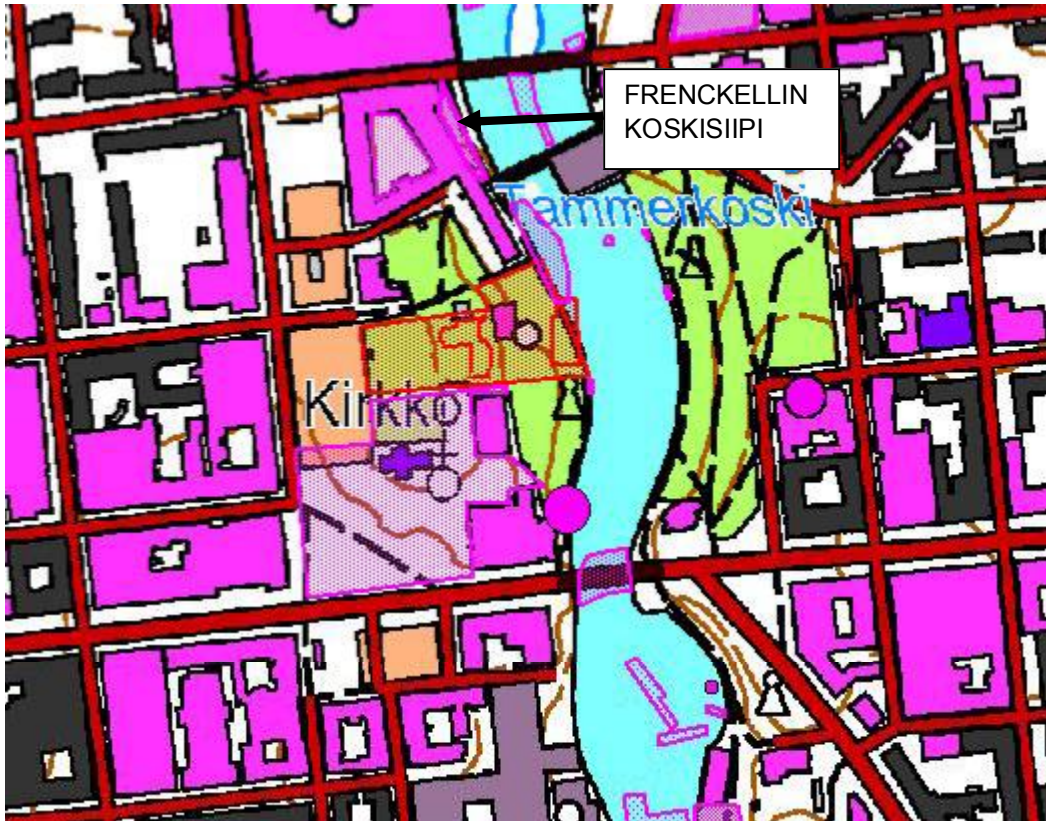
Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-102-9903-0
Nimi	II kaupunginosan puistot
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere

KARTTAOTE (peruskarttalehti 212309)

Lupa PISA/ 020/2006

MK 1: 5000

MK 1: 2000

Kohteen 3 alakohde

TAMPERE FRENCKELLIN MASSAHIOMO

KYY 137 : 2. Kirjastonpuiston ranta: kuvan keskialalla Frenckellin massahiomon paikka. Kivipäälysteeseen on merkitty massahiomon eteläosan rakenteiden ääriiviivoja. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Frenckellin massahiomo
Kunta	Tampere
Vanha kunta	
Kylä	Tampere
Kaupunginosa	Tammerkoski II kaupunginosa
Muinaisjäännöstunnus	-
Inventointinumero	3
Muinaisjäännöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	-
Ajoitus	uusi aika

Selkeä ajoitus	1877–1929
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	1
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	6821281	X2-koordinaatti	6821332	X-keskipiste
Y1-koordinaatti	2487507	Y2-koordinaatti	2487564	Y-keskipiste
Z1-koordinaatti	80	Z2-koordinaatti	83	Z-keskipiste
P1-koordinaatti	6822671	P2-koordinaatti	6822716	P-keskipiste
I1-koordinaatti	327719	I2-koordinaatti	327737	I-keskipiste

Koordinaattiselite Vanhojen karttojen perusteella arvioitu teollisuuslaitoksen sijainti. Ei sisällä suoja-aluetta.

Paikannustarkkuus (arvio) +/- 5 m

Lyhyt kuvaus Tammerkosen rannasta Vanhan kirjastotalon luoteispuolella on säilynyt maanalaisia rakenteita, jotka kuuluvat Frenckellin paperitehtaan puuhioketehtaaseen (1877–1929). Havaintojen perusteella tuotantolaitokseen kuuluneita rakenteita on säilynyt istutusten alla puistossa sekä Tammerkoskessa. Muilta osin raunioituneesta laitoksesta on maanpinnalla näkyvissä pannuhuone ja kahdeksankulmainen piippu.

Sisältyy nyttemmin alakohteena laajempaan muinaisjäännösalueeseen **Frenckellin paperitehdas** (ent. Kirjastonpuisto, mj-rekisteritunnus 1000018817).

Tutkimukset

Valvonta Kalle Luoto 2009

Inventointi Kalle Luoto 2008

Katselmus Ulla Lähdesmäki 2009

Valvonta Sami Raninen 2010

Inventointi Sami Raninen 2014

Sijainti ja maasto

K. Luoto:

Tammerkosken rannasta paljastui tehtaan massahiomoon kuuluneita rakenteita vuonna 2009, jolloin paperitehtaan lopettamisesta tuli kuluneeksi 80 vuotta. Puuhiomo rakennettiin aikana, jolloin suomalaisessa paperiteollisuudessa siirryttiin lumpun käytöstä puuhiokkeeseen. Tästä valmistusprosessin kehitysvaiheesta ei tiettävästi ole muualla Suomessa olemassa arkeologisesti tutkittuja raunioituneita jäännöksiä.

Frenckellin paperitehtaaseen kuulunut massahiomomo sijaitsee Tammerkosken länsirannalla Kirjastonpuiston itäosassa. Alue on ollut tehtaan lopettamisen jälkeen 1930-luvulta alkaen hoidettua puistoa. Muistona massahiomoon kuuluneista rakennuksista erottuu nykypuistossa massahiomoon kuulunut kahdeksankulmainen piippu ja uusi pannuhuone, missä nykyisin toimii kirjaston lehtienlukusali.

1) Paljastuneista rakenteista pohjoisempi, rakenne N ("vesikanava"), sijaitsee KKJ 3 (2003) koordinaattipisteiden $P = 6\ 825\ 561 - 6\ 825\ 564$ ja $I = 3\ 327\ 826 - 3\ 327\ 829$ välisellä alueella. Rakenne on todennäköisesti dokumentoitua rakennetta laajempi. Rakenteen säilynyt pintataso havaittiin noin 82,5 m mpy korkeudessa. Paljastuneella rakenteella oli korkeutta noin metri.

2) Paljastuneista rakenteista eteläisempi tiilirakenne sijaitsee kohdassa (KKJ 3 (2003)) $P = 6\ 825\ 546 - 6\ 825\ 552$ ja $I = 3\ 327\ 830 - 3\ 327\ 835$. Rakenteen säilynyt pinta oli noin korkeudessa 82–83 m mpy. Rakenteen korkeustaso noudatti maanpinnan muotoja siten, että koskenrannan rakenne sijaitsi alempana kuin paljastuneen rakenteen läntinen osa. Rakenteen pohjaa ei tavoitettu.

Kohteen kuvaus

K. Luoto:

Tammerkosken rantoja pidetään yhtenä maamme keskeisimmistä teollisista kulttuurimaisemista. Frenckellin tehdaskiinteistön paikalla on paperinvalmistus alkanut vuonna 1783. Nykyisin jäljellä olevat Frenckellin tehdasalueen tiilirakennukset rakennettiin pääasiassa vuosien 1899–1920 välillä. Frenckellin alueen vanhimpia rakennuksia ovat Tammerkosken rannassa sijaitseva kahdeksankulmainen savupiippu vuodelta 1873, pannuhuone vuodelta 1905 sekä Keskustorin varrella oleva konttorirakennus 1840-luvulta (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993: 171).

Puuhiokkeen keksiminen 1860-luvulla mullisti maamme paperiteollisuuden. (Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998: 40). 1870-luvulla Tammerkosken rantaan Frenckellin tehtaan yhteyteen rakennettiin massatehdas. Massatehdas valmistui vuonna 1877.

Olkimassatehtaaseen kuului myös kaksi puuhiomakonetta. Massatehtaan kanssa valmistui kattilahuone (1876) ja kahdeksankulmainen savupiippu (1876–1877). Olkimassan käyttö menetti vähitellen merkitystään ja olkimyllyt poistettiin käytöstä 1903–1906. Tällöin tehtaasta tuli puuhiomo (Lilius 2000: 30).

Kesällä 2009 tehdyissä puiston kunnostustöissä Vanhan kirjastotalon takaa Tammerkosken rannasta paljastui maanpinnan alta raunioita, jotka ovat kuuluneet Frenckellin paperitehtaan puuhioketehtaaseen (1877–1929). Havaintojen perusteella voidaan olettaa, että tuotantolaitokseen kuuluneita rakenteita on vielä säilynyt istutusten alla.

Rakenteesta paljastui kesän 2009 puistotöiden yhteydessä tehdassalin lattiaa, mahdollisesti jonkin koneen tiiliperustuksia ja vesikanavia. Puuhiomon jäänteet dokumentoitiin, jonka jälkeen havaintopaikka siistittiin ja peitettiin. Rakenteita ei varsinaisesti kaivettu.

Havaintomahdollisuudet

K. Luoto:

Kohtalaiset. Alue on istutettua puistoa, joten havaintoja voitiin tehdä ainoastaan avoimena olleesta kaivannosta. Paljastuneiden rakenteiden kohdalla ei suoritettu tarkempia kaivauksia, joten jäännöksen laajuus on selvittämättä. Oletettavasti rakenteita on säilynyt myös muualla puiston alueella ja Tammerkosken pohjassa.

Kohteen laajuus

Massahiomoon kuuluneita rakenteita paljastui puiston kunnostustyön yhteydessä kahdesta kohdasta Tammerkosken länsirannalta. Kunnostushankkeen yhteydessä paljastui massahiomon jäännöksen pintarakenteita noin 20 neliömetrin alalta. Vanhojen karttojen perusteella voidaan olettaa, että tehtaaseen kuuluneita rakenteita on säilynyt kaikkiaan noin 2000 neliömetrin alueella (K. Luoto).

Rajausperusteet

Vuoden 1905 kartta Frenckellin tehdasalueesta.

Ehdotus suoja-alueeksi

10 m oletetusta rajasta. Ehdotettu suoja-alue on esitetty liitteenä olevassa kartassa. Ehdotetun suoja-alueen uloimmat koordinaattipisteet (KKJ 3, 2003) P = 6825 523 – 6825 590 ja I = 3327 768 – 3327 848 (K. Luoto).

Luokitusehdotus

2

Suojelutoimenpiteet kentällä

Kunnostushankkeen yhteydessä paljastuneet osat rakenteesta dokumentoitiin ja peitettiin suodatinkankaalla ennen puistokäytävän rakentamista (K. Luoto).

Vuonna 2010 rakennetta otettiin uudestaan esille ja dokumentointiin lisää (Raninen 2011). Rakenteen päälle rakennettiin vesieriste suojaamaan sitä paikalle tehdyn kukkapenkin kasteluveden aiheuttamalta eroosiolta.

Lähistön kohteet

Tammerkoski (Koski), Tammerkoski 4.

Lisätietoja

Lilius, Martin 2000. Frenckellin paperit, Tampereen paperitehdas kuvina. Tampereen museoiden julkaisuja 53.

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. Tampereen museoiden julkaisuja 2/98.

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-102-9903-0
Nimi	II kaupunginosan puistot
Lisätietoja	-
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere

ks. seuraava sivu: pienimittakaavaisempi kartta

MK 1: 2000
Lupa PISA/ 020/2006

Kohteen 3 alakohde

TAMPERE FRENCKELLIN SISÄPIHA

KYY 137 : 33. Frenckellin sisäpiha. Sami Raninen, syyskuu 2014.

Nimi	Frenckellin sisäpiha
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	II kaupunginosa Tammerkoski
Muinaisjäänöstunnus	–
Inventointinumero	3
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyyppin tarkenne	–
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1800 – 1900-luvut
Rauhoitusluokka	–

Lukumäärä –
Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	327600	X2-koordinaatti	327643	X-keskipiste	327621
Y1-koordinaatti	6822780	Y2-koordinaatti	6822837	Y-keskipiste	6822808
Z1-koordinaatti		Z2-koordinaatti		Z-keskipiste	
P1-koordinaatti		P2-koordinaatti		P-keskipiste	
I1-koordinaatti		I2-koordinaatti		I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 1 m

Lyhyt kuvaus Teollisuusrakennuskompleksin sisäpiha, jolla on sijainnut 1860-luvun paperikonesali. Sisältyy alakohteena muinaisjäännösalueeseen **Frenckellin paperitehdas**.

Tutkimukset

Inv. Raninen 2014

Sijainti ja maasto

1900-luvun alussa rakennetun Frenckellin punatiilisen tehdaskompleksin ympäröimä alue. Kyseessä on päällystetty, tasoitettu sisäpiha, jonka länsiosassa sijaitsee ylöspäin nouseva nurmipeitteinen rinne. Rinteen laella on tehdaskompleksin länsisiipi (kalanteri).

Kohteen kuvaus

Sisäpihalla on sijainnut viimeistään v. 1866 olemassa ollut paperikonesali, joka muutettiin varastoksi 1900-luvun alussa ja purettiin 1960-luvulla.

Sisäpihaa ympäröivissä rakennuksissa on nykyisin lähinnä toimistotiloja. Tehtaan toiminta lakkasi jo 1920-luvun lopulla.

Havaintomahdollisuudet

Huonot (päällystetty piha).

Kohteen laajuus

1391 neliömetriä.

Rajausperusteet

Sisäpiha-alue.

Luokitusehdotus

s

Lisätietoja

Lyytinen, Hanna 2001: Frenckell. Rakennushistoriallinen dokumentointi. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen ky. Tilaaja: Tampereen kaupungin tilakeskus. (Arkistolähde).

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-102-0007-0008
Nimi	Frenckell
Lisätietoja	-
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere

KARTTAOTE (peruskarttalehti 212309) MK 1: 5000

Lupa PISA/ 020/2006

Kohteen 3 alakohde

TAMPERE FRENCKELLIN TEOLLISUUSPIHA

KYY 137: 38. Kirjastonpuiston esiintymislava (Laikunlava), jonka eteläpuolella (kuvassa oikealla puolella) sijaitsee Frencckellin teollisuuspiha. Taustalla paperitehtaan pannuhuone (nyk. lehtienlukusali) ja puretun massahiomon savupiippu. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Frencckellin teollisuuspiha
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	Tammerkoski II kaupunginosa
Muinaisjäänöstunnus	–
Inventointinumero	3
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyyppin tarkenne	ratapohjat
Ajoitus	uusi aika

Selkeä ajoitus	n. vuodet 1900 – 1929
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	1
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	6821273	X2-koordinaatti	6821316	X-keskipiste
Y1-koordinaatti	2487475	Y2-koordinaatti	2487508	Y-keskipiste
Z1-koordinaatti	89	Z2-koordinaatti	91	Z-keskipiste
P1-koordinaatti	6822663	P2-koordinaatti	6822704	P-keskipiste
I1-koordinaatti	327646	I2-koordinaatti	327680	I-keskipiste

Koordinaattiselite Kesän 2010 tutkimusten yhteydessä paljastuneen kiveyksen reunakoordinaatit.

Paikannustarkkuus (arvio) 0

Lyhyt kuvaus Paikalla on **Frenckellin paperitehtaaseen** (1783–1928) kuuluneen kenttäkiveyksen ja kapearaiteisen rautatien osia. Rautatie on rakennettu 1900-luvun alkuvuosina ja se on jäänyt käytöstä 1920-luvun lopussa..

Tutkimukset

Inventointi: Kalle Luoto 2008

Koekaivaus: Luoto, Kalle 2010

Kartoitus: Luoto, Kalle 2010

Inventointi: Raninen, Sami 2014

Sijainti ja maasto

K. Luoto:

Kesän 2010 tutkimusalue n. 30x50 metriä sijaitsi Frenckellin tehdasalueen lämpökeskuksen (1905/07) ja siihen liittyvän tiilipiipun (1876) länsipuolella. Alueen pintakerroksista löytyi teollisuusratapihan jäännös. Ratalinjat näkyivät lähinnä kiveämättöminä urina ja rataakiskojen jäänteinä.

Kohteen kuvaus

K. Luoto:

Frenckellin teollisuusalue laajeni 1870-luvulla, jolloin rakennettiin vanhan tehtaan eteläpuolella olevalle tontille lukuisia rakennuksia, mm. olkimassatehdas. Nykypäiviin rakennuskannasta on säilynyt vain lämpövoimalaan liittynyt kahdeksankulmainen korkea tiilipiippu. Alueen Kirkkokadun puoleiset osat kuuluivat aikaisemmin apteekkari Tennbergille, jonka pitkä asuinrakennuksen, tallin ja makasiinin käsittävä rakennus tunnettiin Temperinä. Tämä pitkä rakennus oli Puutarhakadun varrella, vastapäätä tehtaan konttoria.

Tampereen Kirjastonpuiston alueella kesäkuussa 2010 tehdyssä koetutkimuksessa tuli esiin kenttäkiveystä ja kapearaiteisen rautatien pistoraiteiden jäännöksiä, jotka liittyvät Frenckellin paperitehtaan (1783–1928) toimintaan. Radan avulla on kuljetettu puuta teollisuusalueella. Kiskot on rakennettu 1900-luvun alkuvuosina ja ne ovat jääneet käytöstä 1920-luvun lopussa.

Tehdasalueen sisäiseen tavaraliikenteeseen tarkoitettu kapearaiteinen rautatie liittyy tehtaan uudistamiseen 1900-luvun alkupuolella. Alkuperäinen rakenne, joka yhdisti raaka-aineväestön puuhiomon ja paperitehtaan, antaa hyvän kuvan tehdasalueen yksiköiden toiminnallisuudesta 1900-luvun vaihteessa. Pihakiveys liittyy Frenckellin paperitehtaan toimintaan 1900-luvun alussa. Pihakiveys ja kapearaiteisen radan ratalinjat olivat käytössä vielä 1920-luvulla, jolloin aluetta käytettiin puuhiomon massapuun varastoalueena. Frenckellin tehtaan toiminta päättyi 1928 ja seuraavana vuonna tehdasalue siirtyi kaupungin omistukseen.

Paperitehtaan kokonaisuuden näkökulmasta tehtaan rakennuskantaa on purettu merkittävästi vuoden 1929 jälkeen. Purkamisen on kohdistunut erityisesti nykyisen tehdasalueen etelä- ja länsipuolelle. Nämä vanhan tehtaan ja kaupungin väliset alueet ovat muutettu puistoiksi ja parkkipaikoiksi. Tämän runsaasti tehtaan teollisuus ja asuinrakentamista käsittäneen vyöhykkeen teollisuusperinnöstä on säilynyt vain tiilinen piippu ja lämpökeskus.

Noin sata vuotta vanha kenttäkiveys ja raiteet ovat merkittäviä suhteessa alueen teollisuushistoriaan, joista on säilynyt vain vähän arkeologisoituneita jäännöksiä. Raiteiden jäännökset kertovat tehdasalueen toiminnallisuudesta ja ovat siksi informatiivisia.

Tontin maankäytön historiaa kartanokaudelta vuoteen 2010

Katso tarkemmin koekaivauskertomus Kalle Luoto 2010 (liite 1: Jari Heiskanen 2010)

ennen vuotta 1779

- kartanon rantapeltoja: alueella on Tammerkoskeen rajoittuvia rantapeltoja.
- Tammerkosken maakirjakylästä muodostetun kartanon pihapiirin pohjoisraja jää alueen eteläpuolelle.

1779- (ranta-alue)

- Tampereen kaupunki perustetaan.
- Kaivausalue sijaitsee kaupungin ensimmäisen asemakaavan ulkopuolelle jäävällä ranta-alueella, joka oli tarkoitettu vesitehtaille.
- vuoden 2010 tutkimusalueen länsipuolella on välittömästi ensimmäisen asemakaavan tontti nro: 2.

1802- (kasvima, kasvihuone)

- Tonttia nro:2 laajennetaan tontin omistaneen apteekkari anomuksesta ulottumaan Tammerkoskeen saakka.
- Tutkimusalue on osa apteekkarin kasvimaata, johon rakennetaan lämmitettävä kasvihuone 1800-luvun puolivälissä.

1830-luku.

- Rakennukset keskittyvät Kirkkokadun varteen.
- Tontti ja tutkimusalue on ruutukaavamaista puutarhaa.

1873- (kasvima/teollisuus)

- Apteekkarin suuri tontti on jaettu pienempiin osiin. Puutarhakadun varrella oleva tonttialue on jaettu kolmeksi tontiksi, jotka ovat siirtyneet Frenckellin paperitehtaan omistukseen.
- Tontin eteläosa on liitetty kirkon yhteydessä olevaan puistoon. Tutkimusalueella pieniä muutoksia, kasvihuone muutetaan tehtaan verstaaksi.

1870-luku

- Frenckellin teollisuusalue laajenee etelään tontille nro 2. Rakentaminen keskittyy rantaan, ylemmäksi rakennetaan ainoastaan olkileikkaushuone. Teollisuusalueen tämän ajan lukuisista rakennuksista on säilynyt vain kahdeksankulmainen piippu.
- Tutkimusalueella ei ole ilmeisesti rakennuksia, ainoastaan vanhempi, kasvihuoneena toiminut rakennus sijaitsee tontin pohjoisosassa.

1880-luku

- alueen käytöstä ei ole tietoja. Yleisesti tehdasalueella ei tehdä merkittäviä laajennuksia

1890-luku

- tutkimusalueen reunalla oleva kasvihuone on muutettu ilmeisesti varastorakennukseksi.

v. n. 1900

- Tontilla on edelleen Tennbergin rakennuksia, joita käytetään Frenckellin työväen asuintoina.

n. 1904- (teollisuus/puuvarasto)

- Tutkimusalue tasataan ja osana laajempaa paperitehtaan uudistamista se muutetaan puuvarastoksi.
- Uuden lämpökeskuksen pihan muodostava alue kivetään ja sille rakennetaan kapearaiteinen rautatie puunkäsittelyä helpottamaan. Puuvarastolta johtavat raiteet mm. lämpökeskukseen, puuhiomoon ja edelleen paperitehtaaseen.
- Puuvaraston kivetyn pihan pistoraiteita rakennetaan lisää 1910 ja 1920-luvulla.

1900-luku

- Frenckelin tehtaan uudistukset alkavat. Tehdas saa kapearaiteisen rautatien palvelemaan sisäistä liikennettä. Rautatie yhdistää tehtaan eri tuotantolaitoksia.

1929- (varastoalue)

- Paperitehdas lopettaa toimintansa ja alue siirtyy kaupungille.
- Kivetty piha peitetään hiekalla ja tutkimusalueelle rakennetaan varastorakennus.
- Apteekkarin tontille rakennetut teollisuusrakennukset puretaan uutta pannuhuonetta ja piippua lukuun ottamatta. Tarkoituksena on purkaa koko paperitehtaan tehdasalue ja rakentaa tilalle julkisia rakennuksia ja puistoja.

1939- (varastoalue)

- Sodan ja niitä seurannut pula-aika estää suunnitelmien toteutumisen.
- Tutkimusalue on lähinnä varastokäytössä.

1950/1960- (puistoalue)

- Paperitehtaan purkamisesta luovutaan ja tiloihin sijoitetaan mm. kaupungin virastoja.
- Tutkimusalueen varastorakennus puretaan ja alue tasataan puistoalueeksi, joka on osa

Kirjastonpuistoa.

– Pannuhuone muutetaan myöhemmin kirjaston lukusaliksi ja sen seinustalle rakennetaan kevytrakenteinen esiintymislava.

2010 (puiston uudistustyöt)

– Kirjastonpuiston Puutarhakadun varrella olevien osien uudistaminen alkaa, tutkimusalueelle on suunniteltu uusi esiintymislava.

– Rakennustöissä tulee vastaan apteekkarin pihapiirin rakennusten pohjarakenteita, kivetty piha ratoineen ja rannassa teollisuusrakenteiden jäänteitä.

– Tutkimusalueella niistä sijaitsevat kivetty piha ja ratojen jäänteet.

S. Raninen 2014: kohteen pohjoispuolelle on rakennettu esiintymislava (Laikunlava). Ei muuta lisättävää.

Kohteen laajuus

Vuoden 2010 tutkimusten perusteella Kirjastonpuiston tutkimusalueella sijaitsevasta jäännöksestä esitetään säilytettäväksi noin 350 m². Tämän lisäksi tutkimusalueella todettiin kenttäkiveystä ja radan jäännöksiä n. 290 m² alalla. Lisätietoja: Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 9.9.2010 DIAR: 337/2010.

Luokitusehdotus

Rauhoitusluokka 2 ja SM-kaavamerkintä

Kiveykseen tulee suhtautua osana teollisuushistoriallista kiinteää muinaisjäännöstä.

Frenckellin paperitehtaan alue muodostaa sekä muinaisjäännöksenä että rakennushistoriallisena kohteena merkittävän teollisuushistoriallisen kokonaisuuden.

Suosittelavat jatkotoimenpiteet

Lähistön kohteet

Tammerkoski (Koski), muinaisjäännösryhmät kohteen välittömässä läheisyydessä sen lounaispuolella.

Koekuopat

Alueelle kaivettiin kesäkuussa 2010 koneellisesti koeojia, joista paljastuneet rakenteet dokumentoitiin. Koeojia laajennettiin elokuussa 2010, jolloin paljastunut kiveys dokumentoitiin laajemmalla alalla. Aluetta kaivettiin noin 40 cm syvyyteen (tutkimusalueen luoteisosan

pinnansyvyys noin 90,7 m mpy ja kaakkoisosassa noin 90,1 m mpy (nn-järj.)).

Muut havainnot

Kiveyksen alla olevat kerrostumat kuuluvat **Frenckellin paperitehtaan** muinaisjäännösalueeseen. Mikäli kiveystä puretaan, kerrostumista saattaa löytyä myös historiallisen ajan markkinapaikkaan tai Tammerkosken kartanon ja kylän asutushistoriaan liittyviä jäänteitä, kuten osia kiinteästä muinaisjäännöstä ja esineistä.

Lisätietoja

Lausuntoja

Museoviraston lausunto 24.6.2010 DNRO 251/304/2010

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 12.03.2008 DIAR: TRE 3099/13.03.02/2008

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 22.02.2010 DIAR: 56/2010

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 24.02.2010 DIAR: 35/2010

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 14.05.2010 DIAR: 171/2010

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 09.09.2010 DIAR: 337/2010

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus 837-102-9903-0

Nimi II kaupunginosan puistot

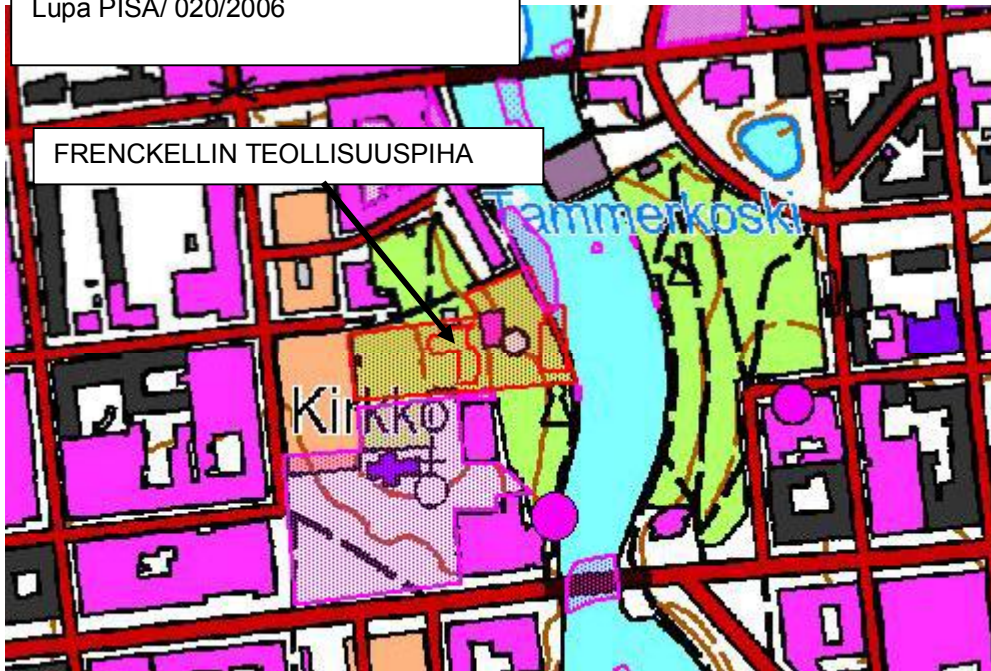
Maanomistaja Tampereen kaupunki

Osoite PL 487, 33101 Tampere

KARTTAOTE peruskarttalehti
212309

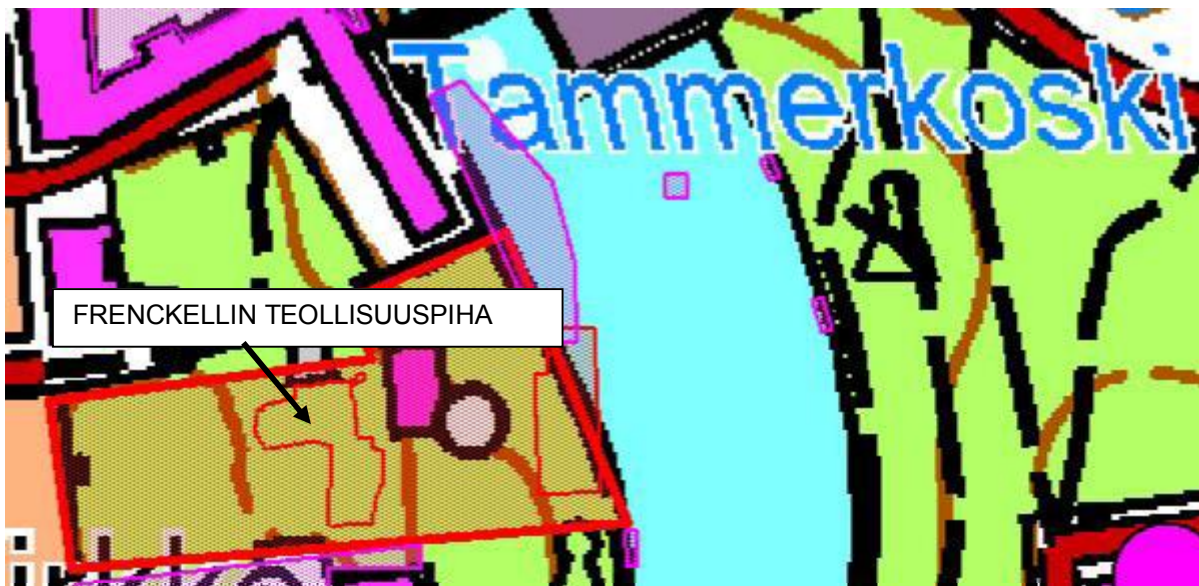
Lupa PISA/ 020/2006

FRENCKELLIN TEOLLISUUSPIHA

MK 1: 5000

FRENCKELLIN TEOLLISUUSPIHA

MK 1: 2000

TAMPERE KAPAKAN TORPPA

KYY 137 : 20. Koskipuiston Cumulus-hotelli: Kapakan torpan paikka. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Kapakan torppa
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	XI kaupunginosa Kyttälä a
Muinaisjäännöstunnus	–
Inventointinumero	4
Muinaisjäännöstyyppi	työ- ja valmistuspaikat
Tyyppin tarkenne	kestikievarit
Ajoitus	uusi aika

Selkeä ajoitus	1 700 – 1 800-luvut
Rauhoitusluokka	3
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste	327887
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste	6822650
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 10 metriä

Lyhyt kuvaus

Tuhoutunut torpan ja krouvin paikka

Tutkimukset

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

Kerrostalo- ja katualuetta.

Kohteen kuvaus

V. 1758, 1781 ja 1822 (1822a) kartoissa nykyisen Koskikadun Cumulus-hotellin pohjoisosan kohdalle (katuosoite Kyttälänkatu 2) on merkitty torppa, jonka nimeä ei mainita. Viljo Rasilan rekonstruktio kartassa (1988: 392) tämä kohde nimetään Kapakan torpaksi. Nimestä päätellen torppa toimi myös jonkinlaisena krouvina. Kapakan torppa oli Nalkan torpan ohella ainoa inventoinnin maastotyöhön sisältynyt torpanpaikka.

Arkeologisessa mielessä Kapakan torpan paikka on täysin modernin kerrostalo- ja vesihuoltorakentamisen tuhoama.

Rajausperusteet

Hist. kartat (1700- ja 1800-luvut)

Luokitusehdotus

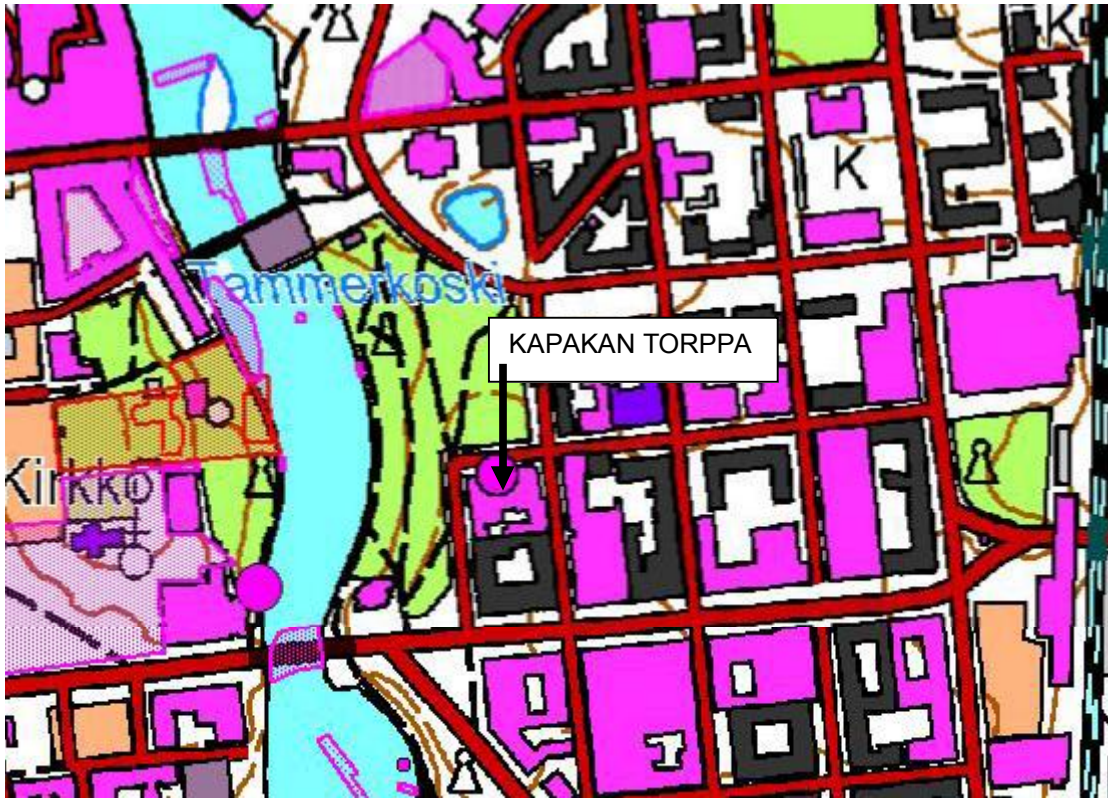
3

Lisätietoja

Lähteet ks. Raninen 2014, inventointikertomus.

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

Lupa PISA/ 020/2006

MK 1: 5000

KYY 137 : 29. Kruununpolttimo: puretun pikkupolttimon tienoota Tallipihassa, Kuskin talon kohdalla. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Kruununpolttimo
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	Finlayson
Muinaisjäännöstunnus	–
Inventointinumero	5
Muinaisjäännöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyyppin tarkenne	manufaktuurit
Ajoitus	historiallinen

Selkeä ajoitus	1700-luvun loppu, 1800-luvun alku
Rauhoitusluokka	3
Lukumäärä	-
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	327299	X2-koordinaatti	327444	X-keskipiste	327371
Y1-koordinaatti	6823072	Y2-koordinaatti	6823155	Y-keskipiste	6823114
Z1-koordinaatti		Z2-koordinaatti		Z-keskipiste	
P1-koordinaatti		P2-koordinaatti		P-keskipiste	
I1-koordinaatti		I2-koordinaatti		I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) +- 5 m

Lyhyt kuvaus Tammerkosken kruununpolttimon rakennuksia, sijainnit kuvattu v. 1820 kartassa Finlaysonin palatsin pihalla ja nykyisen Tallipihan alueella.

Tutkimukset

Tampereen keskustan osayleiskaava-alueen inventointi. Raninen 2014.

Sijainti ja maasto

Rakennuksia, tiealue, puistoa, pihaa.

Kohteen kuvaus

1770-luvulla perustetun Tammerkosken kruununpolttimon alue.

Useiden karttojen perusteella varsinainen polttimorakennus sijaitsi nykyisen Finlaysonin palatsin (1899) kohdalla, kuten myös paikallishistoriallisessa kirjallisuudessa on todettu. V. 1820 kartassa kuvatuista vanhan kruununpolttimon ulkorakennuksista 1) **ruiskuhuone** sijaitsi nykyisessä Finlaysonin puistossa lähellä palatsin luoteispäätä, 2) **pikkupolttimo** Finlaysonin Tallipihan alueella (ns. Kuskin talon kohdalla Tallipihan kaakkoiskulmassa), 3) **talli** Finlaysonin Tallipihan alueella (Tallipihan eteläosassa tiilisen holvikellarin tienoilla) ja 4) **mallahuone** Mältinrannalla eli Tammerkosken niskan länsirannalla.

Koska ainakin tuotantorakennukset (päärakennus ja pikkupolttimo) sijaitsivat myöhemmin rakennetuilla paikoilla, kohde katsottiin tuhoutuneeksi.

Rajausperusteet

Hist. kartat polttimoalueesta.

Luokitusehdotus

3

Lisätietoja

Karttalähteet ks. Raninen 2014, inventointikertomus.

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

Lupa PISA/ 020/2006

MK 1: 5000

TAMPERE LAPINNIEMEN PUUVILLATEHDAS

KYY 137 : 28. Lapinniemen puuvillatehdas: purettujen tuotantorakennusten aluetta kesäkuussa 2014. Sami Raninen.

Nimi	Lapinniemen puuvillatehdas
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	Lapinniemi
Muinaisjäännöstunnus	–
Inventointinumero	7
Muinaisjäännöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	uusi aika

Selkeä ajoitus	1900-luku
Rauhoitusluokka	3
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 328153	X2-koordinaatti 328351	X-keskipiste	328244
Y1-koordinaatti 6823952	Y2-koordinaatti 6824070	Y-keskipiste	6824011
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 5 m

Lyhyt kuvaus Lapinniemen puuvillatehtaan purettujen tuotantorakennusten paikkoja. Nykyrakentamisen suurelta osin tuhoamia.

Tutkimukset

Raninen inv. 2014

Sijainti ja maasto

Kerrostaloaluetta, pysäköintialuetta, päällystettyjä pihvoja, hieman nurmikkoa.

Kohteen kuvaus

Arkeologisen huomion kohteena olivat Lapinniemen puuvillatehtaan yhä olemassa olevan kehräämörakennuksen (nykyinen Holiday Club -kylpylä) länsi-, luoteis- ja pohjoispuolella sijainneet, 1990-luvulla puretut tuotantorakennukset. Alueelle on rakennettu useita kerrostaloja, joten purettujen rakennusten perustuksia on voinut säilyä vain satunnaisesti.

Tehdas perustettiin v. 1898. Purettuja rakennuksia olivat kutomo (aloitettu 1902) ja lankavärjäämö (aloitettu 1900).

Rajausperusteet

Kartta tuotantorakennusten laajuudesta ennen purkamista (lähdetieto mainittu kohdassa lisätietoja).

Luokitusehdotus 3

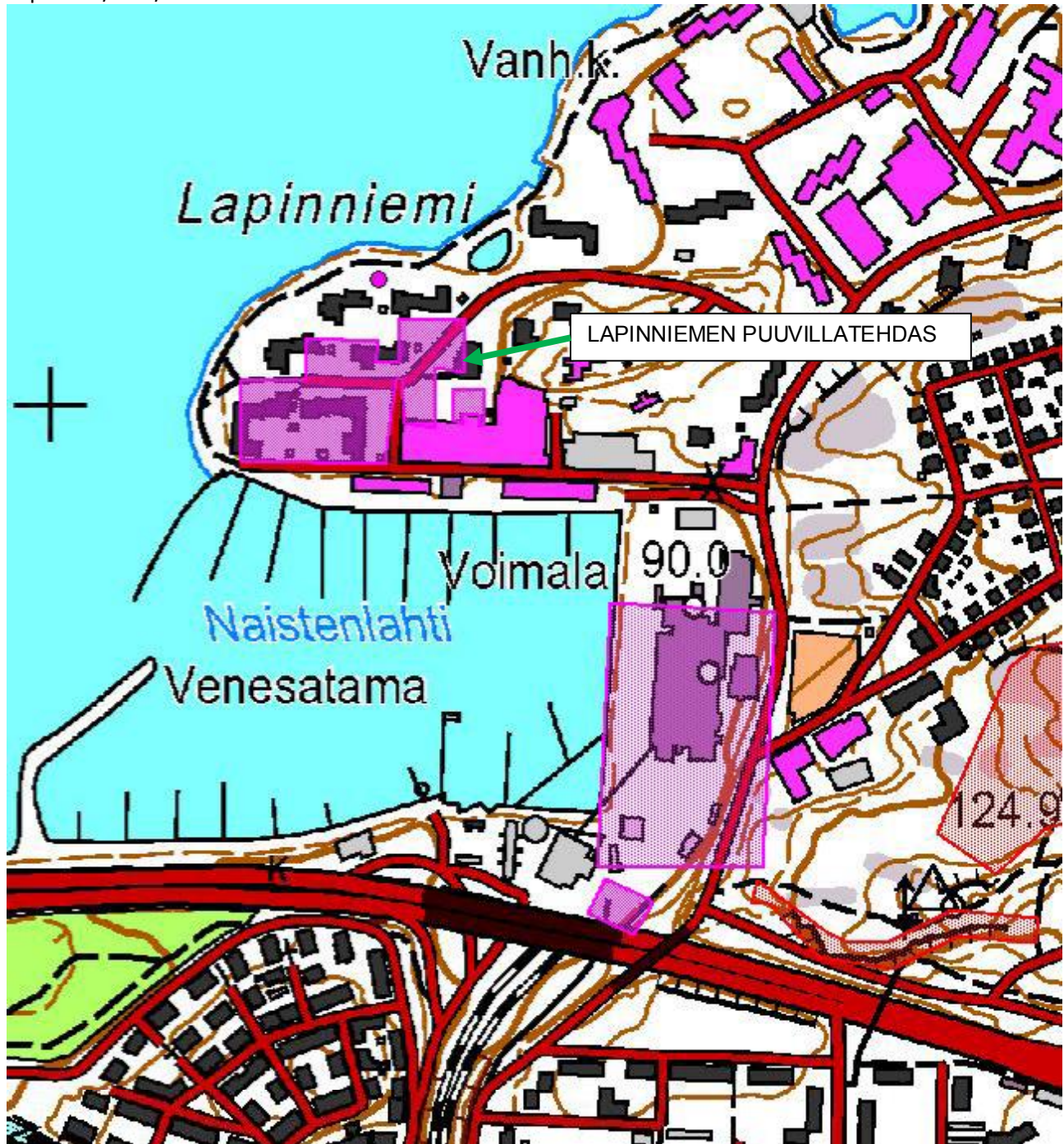
Lisätietoja

Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu. Tampereen kaupungin kaavoitusvirasto By/3/1985. Sivut 198, 199.

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

Lupa PISA/ 020/2006

MK 1: 5000

KYY 137 : 8. Yksi Lapin kivilouhosalueen kivenottopaikoista. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Lappi
Kunta	Tampere
Vanha kunta	-
Kylä	-
Kaupunginosa	Lappi Petsamo XXI kaupunginosa
Muinaisjännöstunnus	1000006459
Inventointinumero	6
Muinaisjännöstyyppi	raaka-aineen hankintapaikat

Tyypin tarkenne	louhokset
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	viimeistään 1800-luvun lopulta
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	3
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste 3289928
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste 6823743
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste
P1-koordinaatti 6823499	P2-koordinaatti 6823865	P-keskipiste
I1-koordinaatti 328566	I2-koordinaatti 329139	I-keskipiste

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 5 metriä.

Lyhyt kuvaus Tammelan kaupunginosan pohjoispuolella sijaitsevalla metsäisellä kalliomäellä Lapin asuinalueen eteläpuolella on useita kivenlouhinta-alueita. Vuoden 1899 karttaan Kaupin sairaalan länsipuolella sijaitseville kallioille on merkitty kivilouhoksia, joten louhintaa on toteutettu ainakin 1800-luvulta lähtien.

Tutkimukset

Tark. Kalle Luoto 2004

Inv. Sami Raninen 2014

Sijainti ja maasto

Korkea kallioleikkaus Kekkosen tien pohjoispuolella, metsittynyttä louhosaluetta Kaupin sairaalan eteläpuolella ja metsäisen kalliomäen lakialue, jossa runsaasti kivenlouhintajälkiä.

Kohteen kuvaus

Luoto 2004:

Kaupin sairaalan eteläpuolella on louhittu kiviainesta 1800- ja 1900-luvun vaihteessa todennäköisesti kaupunkirakentamiseen. Louhokset saattavat liittyä esimerkiksi Johanneksen kirkon rakentamiseen vuonna 1902, sillä Paula Kivinen (1982, 100) mainitsee kirkkoon käytetyn paikallisen kiven lisäksi graniittia Kurusta ja Pinsiöstä. Ainakin osan louhintapaikoista on oletettu

jääneen Kekkosen tien ja Parantolankadun alle.

Kenttätutkimus kohdennettiin alueelle, johon vuoden 1899 karttaan oli merkitty kivenotto paikkoja. Kyseiseen karttaan on louhosten eteläpuolelle merkitty Tammelan kaupunkikorttelit. Kekkosen tien pohjoispuolisessa maastossa havaittiin louhinnan merkkejä itä-länsi -suuntaisessa jyrkässä kallioseinämässä Parantolankadun pohjoispuolella. Louhintapaikan pituus itä-länsi suunnassa on noin 500 m ja leveys noin 70 m. Kallioseinämässä on useita porausjälkiä, joidenka eteläpuolella on louhikkoa. Sairaalan länsi- ja pohjoispuolella on pienempiä kivenotto paikkoja. Ne sijaitsevat Kekkosen tien, Käpytien ja Kaupin sairaalan välisellä metsäalueella. Havaituista kivenotto paikoista useimmat ovat itä-länsi -suuntaisia kallioseinämiä, joissa on porausjälkiä. Osa kivenotto paikoista erottuu maastossa suorakaiteen muotoisina painaumuksina. Louhinta-alueen kallioissa havaitut porausjäljet ovat halkaisijaltaan kolme, neljä tai viisi senttimetriä. Kivenotto paikkojen läheisyydessä on louhinnan seurauksena syntyneitä jätettä. Nykyisin maasto on metsitty ja louhokset on peittänyt paikoin voimakas aluskasvillisuus. Vanhoille louhintapaikoille on kertynyt sadevettä kosteikoiksi ja pieniksi lammikoiksi.

Raninen 2014 (inv):

Muinaisjäännösalue on nyt kohderajattu – kolme erillistä osakohdetta:

- 1) Kaupin sairaalan eteläpuolinen alue
- 2) Kekkosen tien ja Parantolankadun pohjoispuolinen korkea kallioleikkaus (Kaupin puiston eteläreunassa)
- 3) laaja Kekkosen tien, Parantolankadun ja Käpytien välinen metsäalue korkean kalliomäen laella.

Alueella 3 sijaitsee siellä täällä suuri määrä louhintapaikkoja. Luoto (2004) on merkinnyt inventointiraporttinsa karttaan 9 edustavaa kivenotto paikkaa alueella 3. Louhintaa on kuitenkin havaittavissa useimmissa alueella 3 sijaitsevilla kalliojaljastumilla. Alueella 1 puolestaan on todennäköisesti louhintaan liittyviä betonirakenteita.

Havaintomahdollisuudet

Kohtalaiset

Kohteen laajuus

Noin 5,6 hehtaaria

Rajausperusteet

Kalliojaljastumat ja -seinämät, joissa louhintaa nähtävissä. Käpytien, Parantolankadun ja Kekkosen tien välisellä metsäalueella louhintajälkiä on hyvin tiheässä, mistä syystä kyseinen alue on rajattu yhtenä kokonaisuutena.

Ehdotus suoja-alueeksi

Louhinnan jälkiä on hyvin paljon ja ne erottuvat maanpinnalle, mistä syystä niitä ympäröivää erityistä suoja-aluetta ei ehdoteta. Käpytien, Kekkosen tien ja Parantolankadun välinen metsäalue kuitenkin rajataan yhtenä kokonaisuutena, koska kivenottoaikoja on siellä paljon ja tiheässä.

Luokitusehdotus

2

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus 837-127-9903-0

Nimi Lapin puistot

Kiinteistötunnus 837-121-9903-0

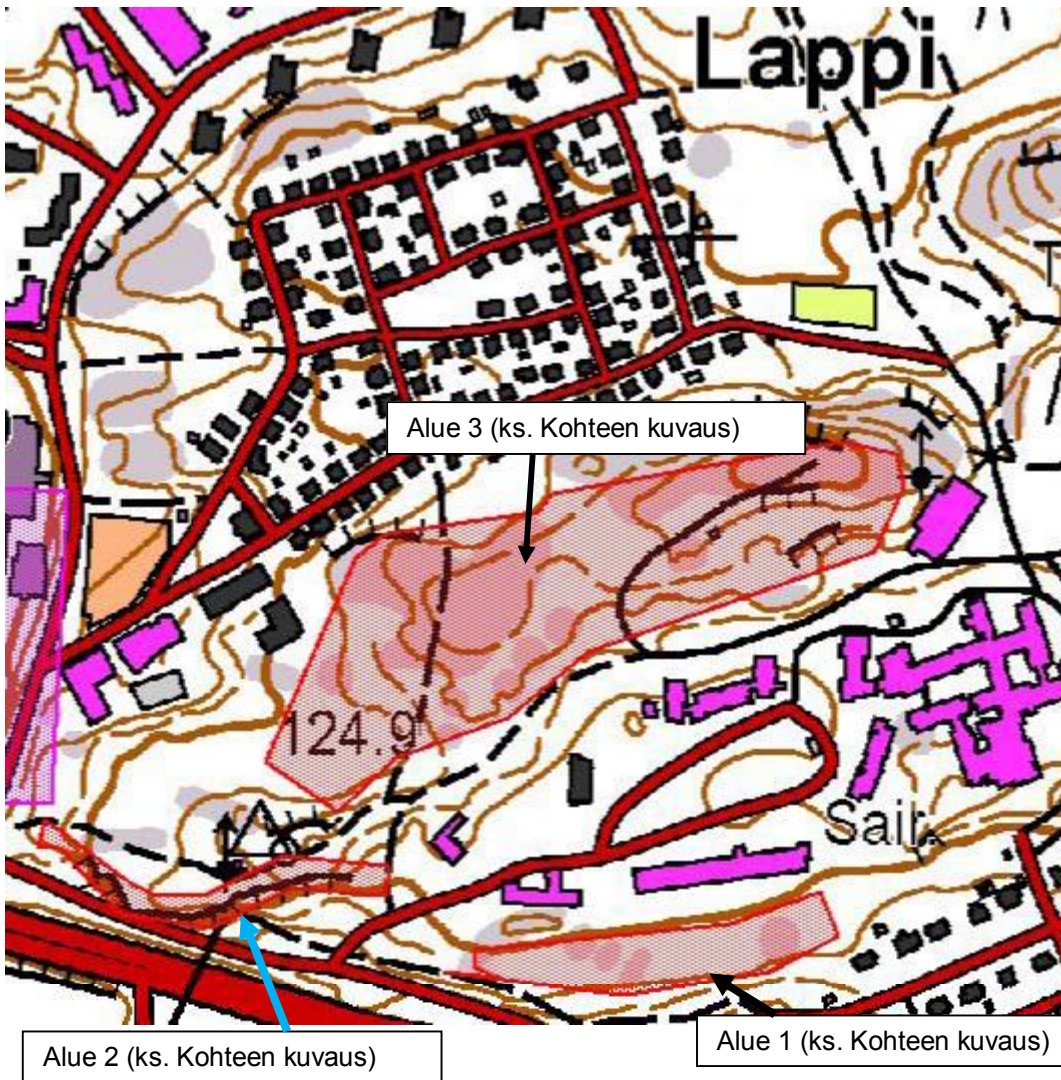
Nimi XXI kaupunginosan puistot

Kiinteistötunnus 837-121-0340-0022

Nimi Kaupin sairaala

Maanomistaja Tampereen kaupunki

Osoite PL 487, 33101 TAMPERE

MK 1: 5000

KYY 137 : 5. Takon eteläpiha lännestä nähtynä: puretun Lundahlin tiilitehtaan paikka on pihan itäosassa. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Lundahlin tiiliruukki
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	III kaupunginosa Nalkala
Muinaisjäänöstunnus	–
Inventointinumero	8
Muinaisjäänöstyyppi	työ- ja valmsituspaikat

Tyypin tarkenne	tiiliruukit
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1800-luku
Rauhoitusluokka	-
Lukumäärä	-
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 327667	X2-koordinaatti 327733	X-keskipiste	327700
Y1-koordinaatti 6822269	Y2-koordinaatti 6822307	Y-keskipiste	6822288
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 5 m

Lyhyt kuvaus Vuonna 1813 perustettu Lundahlin tiilitehdas, jonka rakennuksissa toimintaa jatkoi vuodesta 1847 alkaen Petersonin villakehräämö ja konepaja.

Tutkimukset

Raninen 2014, inventointi.

Sijainti ja maasto

Takon tehdasalueen asfaltoitu eteläpiha, jonka pohjoispuolella sijaitsee 1930 - 60-luvuilla rakennettu teollisuuskompleksi ja eteläpuolella Laukontorin/Kehräsaaren pysäköintialue.

Kohteen kuvaus

Kartta-asemoinnin perusteella paikannettu historiallinen tehtaanpaikka, josta ei ollut maanpinnalle havaittavissa mitään. Topografia ei oikeuta päättelemään, että kohde olisi varmuudella tuhoutunut. M. Zilliacuksen kartan perusteella (n. vuodelta 1880) kyseessä oli pitkä ja kapea, suunnilleen lounas - koillinen-suuntainen puurakennus, joka sijaitsi Takon tehdasrakennuksen eteläpuolella, osittain ehkä tehtaan alla.

Havaintomahdollisuudet

Huonot (asfaltointi kohteen päällä).

Kohteen laajuus

1542 neliömetriä.

Rajausperusteet

Takon tehdasalueen eteläpiha, ei kuitenkaan pihan länsiosaa, joka jää etäälle asemoidusta 1800-luvun tehdasrakennuksesta (länsiosalla tarkoitetaan aluetta, joka ulottuu 30 metriä itään Kirkkokadun itäreunasta).

Luokitusehdotus

s-kaavamerkintä

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-103-20-10
Nimi	Takon tehdasalue
Lisätietoja	-
Maanomistaja	Kiinteistö Oy Tampereen Kirkkokatu 7
Osoite	c/o Nordea Rahoitus Suomi Oy Aleksis Kiven katu 9 00020 NORDEA

KARTTAOTE
Peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

ks. seuraava sivu: pienimittakaavaisempi kartta

MK 1: 2000

TAMPERE LÄÄKEMYLLY ("MEDICINAL QVARN")

KYY 137 : 3. Tammerkosken länsiranta: v. 1849 "lääkemyllyn" paikka. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Lääkemyllly ("medicinal qvarn")
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	II kaupunginosa Tammerkoski
Muinaisjäännettönumero	–
Inventointinumero	9
Muinaisjäännettötyyppi	työ- ja valmistuspaikat
Tyyppin tarkenne	vesimyllyt
Ajoitus	uusi aika

Selkeä ajoitus	1 800-luku
Rauhoitusluokka	3
Lukumäärä	-
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste	327730
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste	6822576
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite	ETRS-TM35FIN
Paikannustarkkuus (arvio)	5 metriä
Lyhyt kuvaus	Apteekkarin mylly?

Tutkimukset

Raninen inv. 2014

Sijainti ja maasto

Tammerkosken keskiputouksen länsiranta. Kohde sijaitsee Teatteritalon pohjoispuoliskon korkeudella.

Kohteen kuvaus

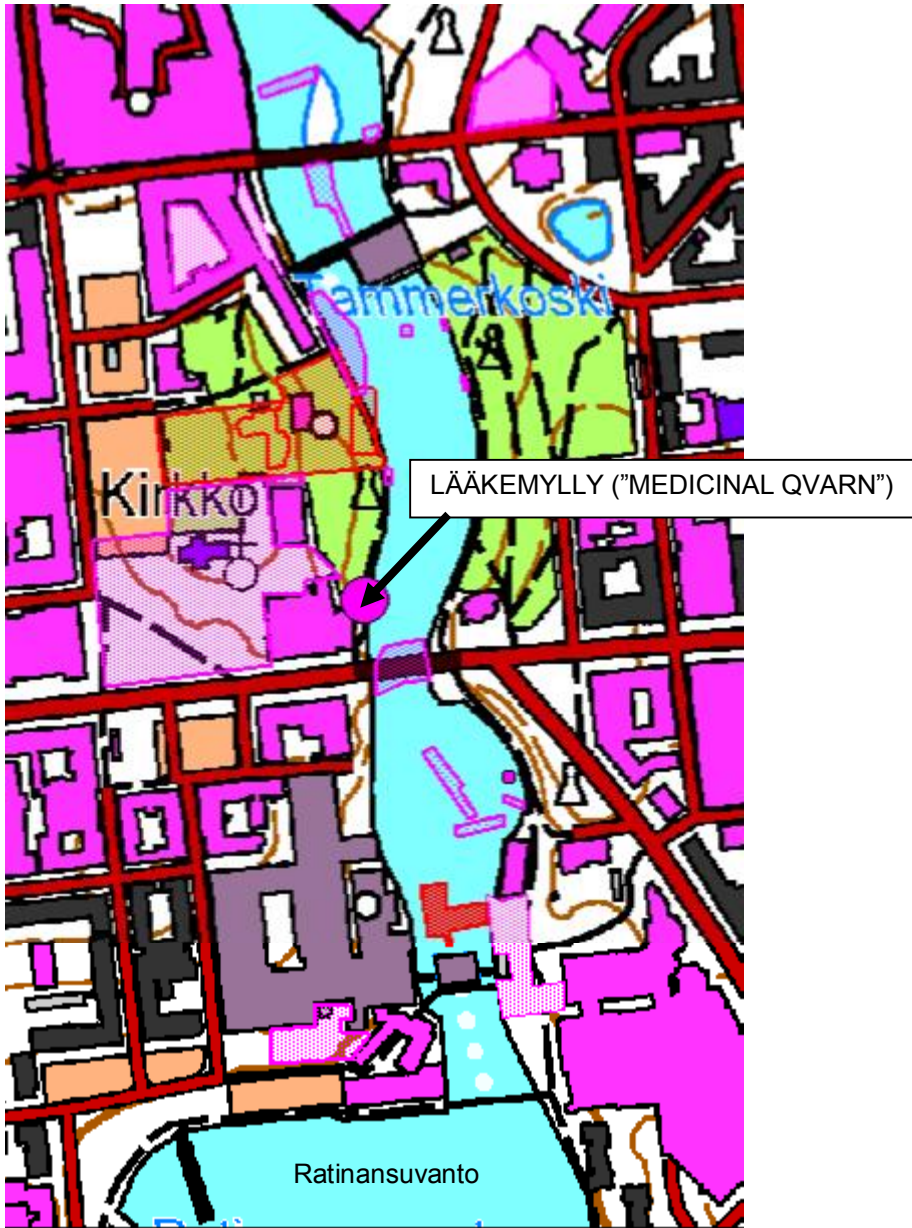
V. 1849 kartassa kuvattu koskenrannassa sijainnut laitos, nimestä päätellen apteekkarin mylly. Tammerkosken rantamuurin rakentaminen täyttötöineen on myllertänyt sijaintipaikan perusteellisesti. Kohdetta voinee pitää tuhoutuneena.

Havaintomahdollisuudet

Huonot (jalkakäytävä, rantamuuri)

Luokitusehdotus

3

MK 1: 5000

KYY 137 : 12. Naistenlahti: puretun Naistenlahden höyrystehdas alue kuvassa taustalla (vastarannalla, Naistenlahden voimalaitosalueella). Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Naistenlahden höyrystehdas
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	Tampella IX kaupunginosa
Muinaisjäänne	–
Inventointinumero	10
Muinaisjäännetyyppi	teollisuuskohteet

Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	höyrysaha perustettu 1874
Rauhoitusluokka	3
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 328434	X2-koordinaatti 328487	X-keskipiste	328461
Y1-koordinaatti 6823572	Y2-koordinaatti 6823616	Y-keskipiste	6823594
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 10 m

Lyhyt kuvaus Tuhoutunut historiallinen teollisuusalue (1870-luvulla perustettu höyrysaha).

Tutkimukset

Tampereen keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi. Raninen 2014.

Sijainti ja maasto

Naistenlahden voimalaitosalueen eteläreuna ja Kekkosen tien penger: rakennettua järvenranta-alueita, jossa louhintatyöt, järvenrannan täyttö yms. ovat hävittäneet perusteellisesti vanhan, jyrkkäpiirteisen kalliorantamaiseman.

Kohteen kuvaus

Naistenlahden historiallisen höyrysaahan alue. Saharakennuksen sijaintipaikka jäänyt Kekkosen tien penkereen alle ja Naistenlahden voimalaitosalueen eteläreunaan. Kohde on kokonaan tuhoutunut. "Lapinniemen" tuhoutunut lapinraunio on todennäköisesti sijainnut kohteen läheisyydessä eikä varsinaisella Lapinniemellä (ks. tarkemmin tämä inventointikertomus, luku 3.3.).

Rajausperusteet

V. 1882 kartassa kuvatun saharakennuksen sijainti (inventointikertomuksen karttaluettelon kartta 1882b).

Luokitusehdotus

Rauhoitusluokka 3

Lähistön kohteet

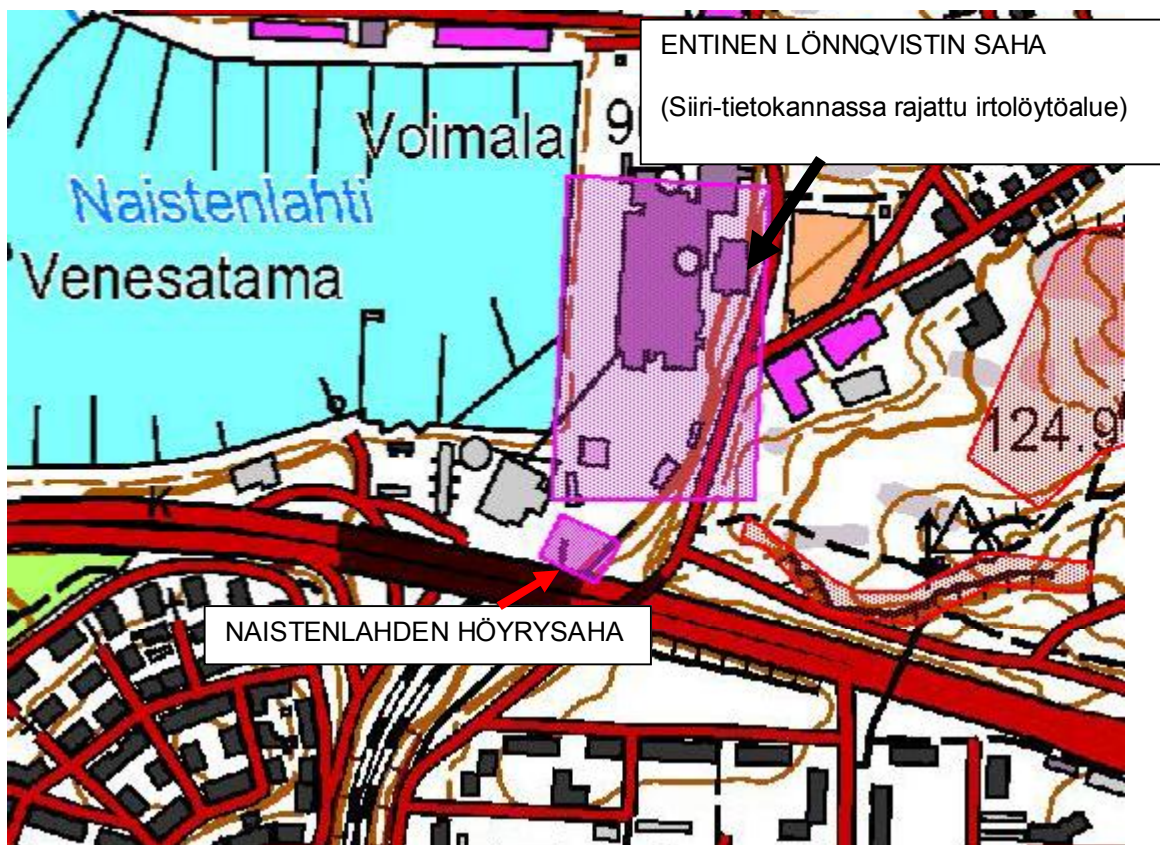
Kirveen HM 726: 1 irtolöytöalue on rekisteröity Siiri-tietokantaan kohdenimellä "Entinen Lönnqvistin saha". Tämän kohteen nimi viittaa Naistenlahden sahaan, mutta sen rajaus sijaitsee hieman erillään inventointikohteen paikannuksesta (itse saharakennuksen asemointi). Viitteellisesti rajattu irtolöytöalue on kauttaaltaan mullistettu Naistenlahden voimalaitoksen ja Rauhaniementien rakennustöissä eikä se ole arkeologisesti potentiaalinen. Ks. oheinen karttaote.

Lisätietoja

Kohteen läheisyydestä on löytynyt ajoittamaton ja tyyppittelemätön rautakirves (HM 726: 1).

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

Lupa PISA/ 020/2006

MK 1: 5000

KYY 137 : 21 Nalkalantorin pysäköintialue: puretun tiiliruukin paikka

Nimi	Nalkalan tiiliruukki
Kunta	Tampere
Vanha kunta	
Kylä	
Kaupunginosa	Nalkala III kaupunginosa
Muinaisjäännöstunnus	
Inventointinumero	11

Muinaisjäännöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyyppin tarkenne	tiiliruukit
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1700 – 1800-luvut
Rauhoitusluokka	s
Lukumäärä	
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	327332	X2-koordinaatti	327434	X-keskipiste	327383
Y1-koordinaatti	6821927	Y2-koordinaatti	6822065	Y-keskipiste	6821996
Z1-koordinaatti		Z2-koordinaatti		Z-keskipiste	
P1-koordinaatti		P2-koordinaatti		P-keskipiste	
I1-koordinaatti		I2-koordinaatti		I-keskipiste	

Koordinaattiselite	ETRS-TM35FIN
Paikannustarkkuus (arvio)	5 metriä
Lyhyt kuvaus	1780-luvulla perustetun tiiliruukin sijaintialue Nalkalantorilla.

Tutkimukset

Tampereen keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi. Raninen 2014.

Raninen 2015: Tampere. Keskustan osayleiskaava-alueen arkeologisen inventoinnin täydennys. Pirkanmaan maakuntamuseo.

Sijainti ja maasto

Asfaltoitua pysäköintialuetta ja puistoaluetta/leikkipaikkaa kahden puolin Pyhäjärvenkadun itäpäätä.

Kohteen kuvaus

Vuosina 1784 – 1890 toiminnassa olleen Tampereen vanhimman tiilitehtaan tontti.

Havaintomahdollisuudet

Huonot (osin asfaltti).

Kohteen laajuus

8285 neliometriä.

Rajausperusteet

Asemoidun tontin rajat vuoden 1780 kartan mukaan. 1820 – 1840-luvuilla tiilitehtaan rakennukset ovat sijainneet Nalkalantorin asfaltoimattoman, puistomaisen eteläosan itäosassa lähellä Nalkalankatua. Tontilla voi olla tuotantoprosessiin liittyviä muodostumia.

Luokitusehdotus

s-kaavamerkintä.

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus 837-103-9902-0

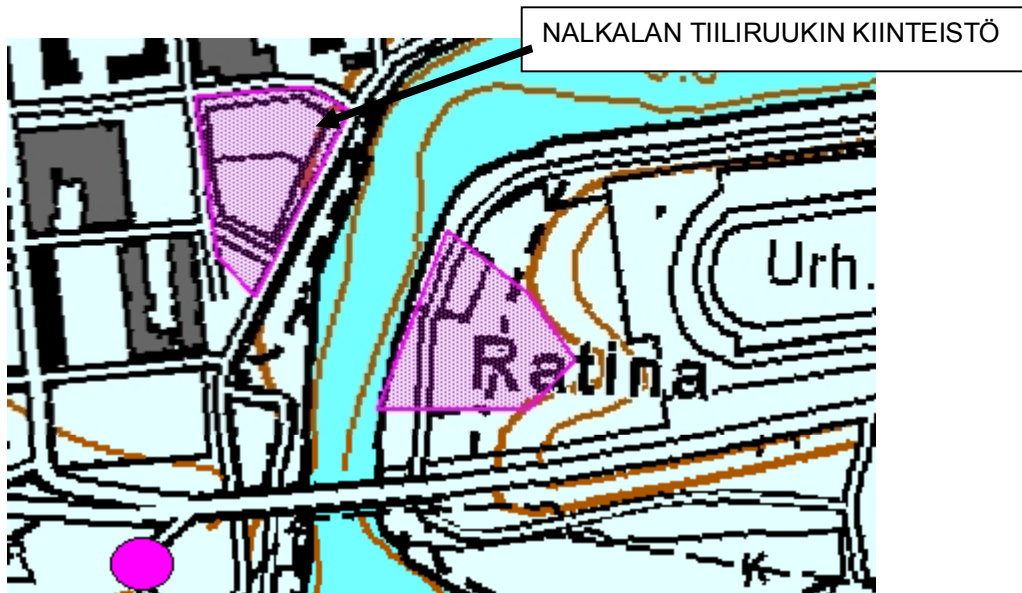
Nimi Nalkalantori

Lisätietoja

Kiinteistötunnus 837-103-9903-0

Nimi Nalkalantorin eteläpuolinen alue

Lisätietoja

Mk 1: 5000.

Pohjakartta: peruskarttalehti 212309, Tampere. Lupa PISA/020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Sami Raninen.

KYY 137 : 26. Näsilinnankadun ja Tampereen valtatieen liittymä: Nalkan torpan paikka. Sami Raninen, syyskuu 2014.

Nimi	Nalkan torppa
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	III kaupunginosa Nalkala
Muinaisjäänöstunnus	–
Inventointinumero	11
Muinaisjäänöstyyppi	asuinpaikat

Tyypin tarkenne	torpat
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1700-luku
Rauhoitusluokka	3
Lukumäärä	-
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste	327298
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste	6821749
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 10 metriä

Lyhyt kuvaus Nalkan torpan paikka Eteläpuiston alueella Tampereen valtatie ja Näsilinnankadun eritasoliittymän alueella. Mahdollinen keskiaikaisen Laiskolan kylätontin sijaintipaikka? Alue ollut voimakkaiden maansiirtotöiden kohteena.

Tutkimukset

Tampereen keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi. Raninen 2014.

Sijainti ja maasto

Hoidettua puistoa sekä tiealuetta (eritasoliittymä).

Kohteen kuvaus

Arkeologisen huomion kohteena oli se Eteläpuiston osa, joka sijaitsee Tampereen valtatie ja Näsilinnankadun eritasoliittymän liittymärampin länsipuolella (puiston ylätasannetta). Kartta-aseointien perusteella 1700-luvulla asuttu Nalkan torppa on sijainnut hyvin lähellä kohtaa, jossa liittymäramppi liittyy Tampereen valtatiehen. Epävarman paikannuksen perusteella Laiskoilan keskiaikainen kylä olisi voinut sijaita suunnilleen samalla alueella.

Eteläpuistossa on tehty voimakkaita maansiirtotöitä: eritasoliittymän rakentamisen (1950-luvulla) ohella puiston ylätasanteen eteläpuolista rinnettä on selvästi jyrkennetty ja kavennettu ja ylätasannetta tasoitettu. Nämä työt liittyvät puiston rakentamiseen 1910- ja 1920-luvuilla.

Koekuopissa ja kairauksissa ei havaittu historialliseen asutukseen selkeästi yhdistettävää

kulttuurikerrosta.

Koekuopissa ja kairauksissa kuitenkin havaittiin 20 – 30 cm puistomullan alla sijaitseva noin 5 cm paksu kellertävä hiekkakerros, josta löytyi kuonaantunutta savea ja pitkälle maatonutta luuta (ei otettu talteen). Hiekkakerroksen alta tuli esiin puhtaan oloista harmaata savea.

Koska Eteläpuiston alue liittyy Pyykin–Ratinanniemen–Kalevanharjun harjujaksoon, savea epäiltiin paikalle tuoduksi täyttömaaksi. Tällöin hiekkakerros tuskin olisi 1900-luvun alkupuolella tehtyä puistonrakennustyötä vanhempi ilmiö. On tosin pohdittava, voisivatko paksut savikerrokset jotenkin liittyä Tammerkosken puhkeamiseen. Tämä ei kuitenkaan sovi siihen, että v. 1696 maakirjakartassa Nalkan torpanpaikan ympärillä sijainneet pellot on merkitty hiekkamaapelloiksi.

Havaintomahdollisuudet

Hyvät.

Rajausperusteet

Useissa 1700-luvun kartoissa kuvattu torpan paikka.

Koekuopat

KOEKUOPPA 1. 40 cm syvä lapionpisto.

Koordinaatit (ETRS–TM35FIN): p 6821740 i 327280

1. kerros, 0 – 10 cm: mustaa humusta

2. kerros, 10 – 30 cm: hiekkamultaa, pohja ei näkyvässä (sisälsi resenttiä astialasia ja resenttiä keramiikkaa)

KOEKUOPPA 2. 40 cm syvä lapionpisto

Koordinaatit (ETRS–TM35FIN): p 6821761 i 327287

1. kerros, 0 – 20 cm: savimultaa

2. kerros, 20 – 25 cm: kellertävää hiekkaa (sisälsi useita paloja pitkälle maatonutta luuta ja ison kuonaantuneen savikappaleen; löydöt haudattiin takaisin samaan kuoppaan)

3. kerros 25 – 40 cm: ruskeanharmaata puhtaanoloista savea

KOEKUOPPA 3. 40 cm syvä lapionpisto.

Koordinaatit (ETRS–TM35FIN): p 6821768 i 327272

1. kerros, 0 – 20 cm: savimultaa
2. kerros, 20 – 25 cm: kellertävää hiekkaa
3. kerros, 25 – 37 cm: ruskeaa hiekkaa, jossa hiiltä
4. kerros, 37 – 40 cm: ruskeanharmaata puhtaanoloista savea

Luokitusehdotus

3

Löydöt

Ei talteen otettuja löytöjä.

Digitaalikuvat

KYY 137: 22, 24 – 26

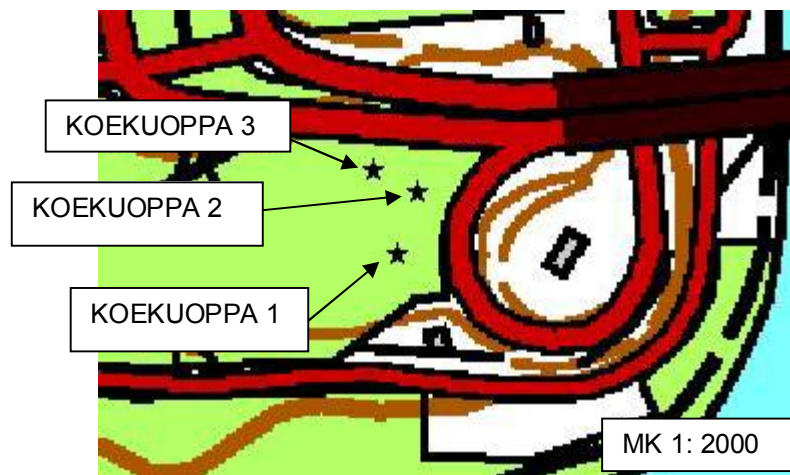
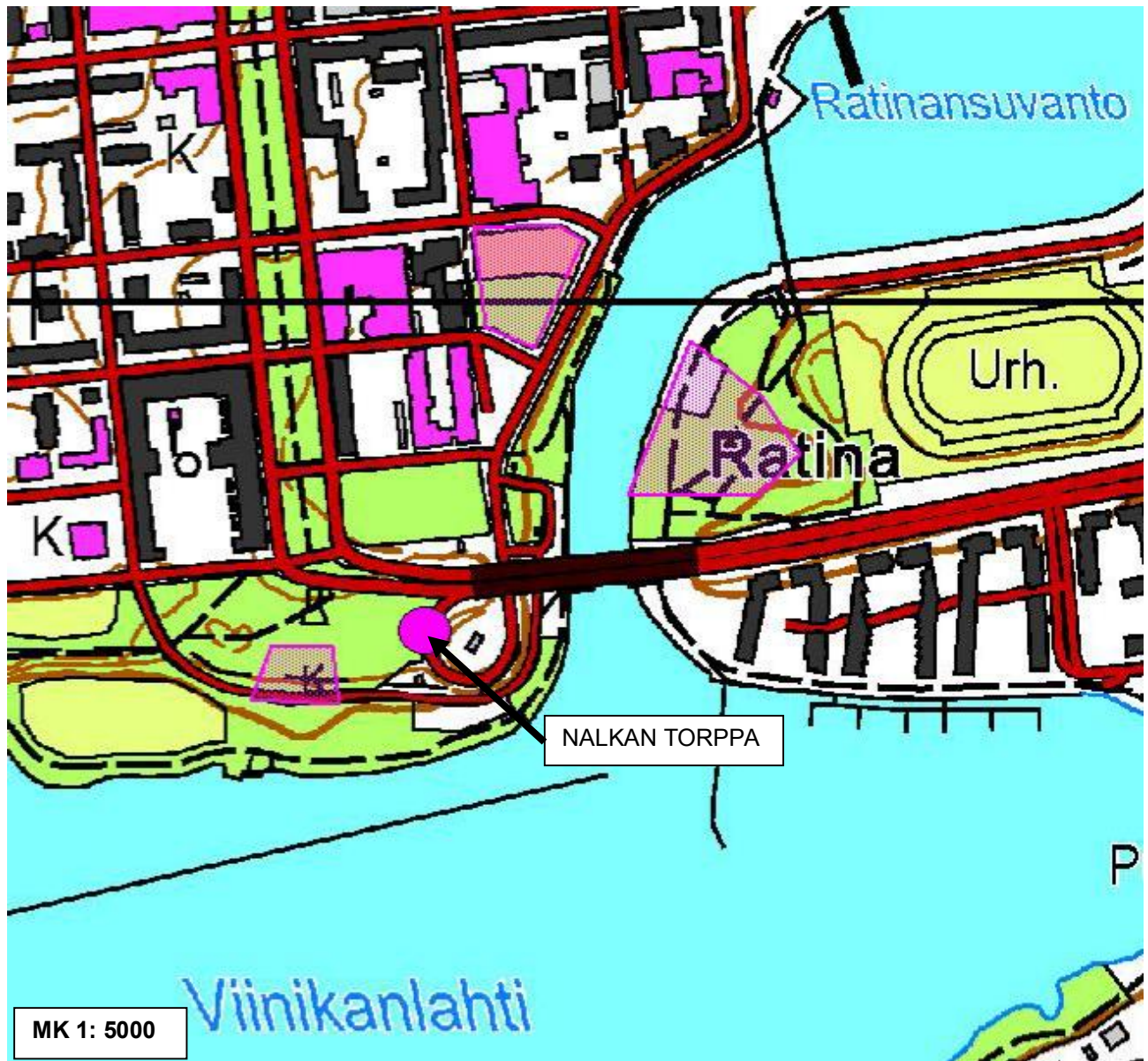

VASEN KUVA: KY 137 : 22 Eteläpuiston itäosa länteen kuvattuna: Nalkalan torpan lähialuetta. Taustalla eritasoliittymä. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

OIKEA KUVA: KY 137 : 25 Eteläpuiston itäosa: koekuopasta 2 löytynyt kuonaantunut savikimpale. Sami Raninen 2014.

KYY 137 : 24 Eteläpuiston itäosa: koekuoppa 2. Kuvan oikeassa reunassa erottuu keltainen hiekkakerros. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

KYY 137 : 14. Särkänniemen elämyspuisto: Näsijärven panimon raunioita. Kuvattu koilliseen. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Näsijärven panimo
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	Särkänniemi VIII kaupunginosa
Muinaisjäänöstunnus	–
Inventointinumero	13
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–

Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1886 – 1900-luku
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	3
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	Tampere

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste	326528
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste	6823407
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti 6823379	P2-koordinaatti 6823433	P-keskipiste	
I1-koordinaatti 326499	I2-koordinaatti 326555	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 5 metriä.

Lyhyt kuvaus Kivi, tiili- ja betonirakenteita Näsijärven rannassa Sara Hildénin taidemuseon lähellä Särkänniemen elämyspuiston alueella. Maasto erittäin jyrkkää ja vaikeakulkuista, maalla ja louhintajätteellä täytettyä rantatöyrästä

Tutkimukset

Tampereen keskustan osayleiskaavainventointi. Raninen 2014.

Sijainti ja maasto

Sara Hildénin taidemuseon länsipuolella Näsijärven rannalla. Jyrkkää ja vaikeakulkuista kalliorantamaastoa, jota täytetty maalla, purkujätteellä ja oletettavasti huvipuiston rakennustöiden aikaisella louhintajätteellä.

Kohteen kuvaus

Kolme maanpinnalle erottuvaa rakennetta, mahdollisesti saman noin 20 metriä pitkän rakennuksen jäännöistä.

- 1) Rantakalliolla sijaitsevaa harkkokiviperustusta, jonka päällä muuratun tiiliseinän jäännöistä 7 – 8 tiilikerran korkeudelta. Rakenteen pituus noin 4 metriä.
- 2) Em. rakenteesta pari metriä lounaaseen 2 metriä pitkä L-kirjaimen muotoinen hajonnut

betonilaatta, paksuus noin 12 cm.

3) Em. rakenteesta muutamia metrejä lounaaseen noin 5,5 metriä pitkä ja noin 10 cm paksu betonilaatta, jonka yhteydessä myös tiilimuurausta.

Tulkinta:

Vuonna 1886 perustetun Näsijärven panimon (Uusi oluttehdas) rauniota. Tulkinnan perusteena panimokiinteistön sijainti F. L. Caloniuksen kartassa (1887) ja Lambert Pettersonin kartassa (1896). Lisäksi historialliset valokuvat rannalla sijainneesta kohteesta (KYY 196: 882, 883, 2725, 3371; HM 1796: 1; HM 2962: 71).

Havaintomahdollisuudet

Hyvät.

Kohteen laajuus

Maan pinnalle havaittavat rakenteet sijaitsevat noin 2 metrin säteellä rantaviivasta noin 20 metriä pitkällä alueella.

Rajausperusteet

Näkyvät rakenteet ja 10 metrin suoja-alue. (Kohteen päällä on täyttömaasta sekä purku- ja louhintajätteestä koostuva törmä, koekaivaus tai alkuperäisen topografian arviointi hankalaa).

Ehdotus suoja-alueeksi

10 metriä havaittujen rakenteiden reunoista, ei kuitenkaan järven suuntaan.

Luokitusehdotus

2

Lähistön kohteet

Onkiniemen panimo.

Lisätietoja

Vaikeakulkuisen ja vaarallisen maaston takia ei nykyisellään sovellu historialliseksi nähtävyydenkohteeksi.

Digitaalikuvat

KYY 137: 14 – 16.

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-108-0801-0003
Nimi	Sara Hildénin taidemuseo
Lisätietoja	-
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere

KYY 137 : 15. Särkänniemen elämyspuisto: Näsijärven panimon raunioita. Sami Raninen, kesäkuu 2014

KYY 137 : 16. Särkänniemen elämyspuisto: Näsijärven panimon raunioita. Sami Raninen, kesäkuu 2016

KARTTAOTE peruskarttaalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

NÄSIJÄRVEN PANIMO

Museo

Näsinneula

173m

Särkänniem.

Kortelahti

104.5

Mustalah.

Amuri

KARTTAOTE peruskarttaalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 2000

Museo

Näsinneula

KYY 137 : 17 Särkänniemen (Onkiniemen) luoteisranta: Onkiniemen panimon raunioita. Kuvattu lounaaseen. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Onkiniemen panimo
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	VIII kaupunginosa Särkänniemi
Muinaisjäänöstunnus	–
Inventointinumero	14
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	historiallinen

Selkeä ajoitus	1863 – 1900-luku
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	1
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	Tampere

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste	326340
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste	6823301
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti 6823292	P2-koordinaatti 6823310	P-keskipiste	
I1-koordinaatti 326325	I2-koordinaatti 326354	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 5 metriä

Lyhyt kuvaus Rakennuksen raunio Näsijärven rannassa lähellä entistä Suomen Triכון Onkiniemen tehdasta. rannassa kivi- ja tiilimurausta, jonka päällä täyttömaata ja purkujätettä.

Aiemmat löydöt

-

Tutkimukset

Tampereen osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi (Raninen 2014).

Sijainti ja maasto

Näsijärven metsittyntä rantaa entisen Suomen Triכון tehtaan pohjoispuolella, lyhyen ja leveän niemen kärjessä.

Kohteen kuvaus

Kivi- ja tiilimuurattu rakenne aivan rannassa. Rakenteen pituus noin 12 m. Maan pinnalle erottuva rakenteen osa ulottuu enimmillään noin 4 metrin päähän rantaviivasta. Rakenteeseen kuuluu rantakalliolla sijaitseva noin 120 cm korkea harkkokivijalka (kolme kivikertaa), jonka päällä on betonia ja tiilimurausta enintään 6 tiilikerran korkeudelta. Rakenteen koilliskulma muodostaa selvän nurkan.

Rakenteen jäännös on oletettavasti suurimmalta osaltaan täyttömaan ja purkujätteen peitossa.

Tulkinta:

Vuonna 1863 perustetun Onkiniemen panimon rauniota. Tulkinnan perusteena panimokiinteistön sijainti F. L. Caloniuksen kartassa (1887) ja Lambert Pettersonin kartassa (1896).

Havaintomahdollisuudet

Hyvät

Kohteen laajuus

Noin 12 metriä rakennuksen perustusta aivan rantaviivan tuntumassa.

Rajausperusteet

Näkyvät rakenteet (koekuopitus hankalaa runsaan täyttömaan ja purkujätteen takia) sekä 10 metrin suoja-alue.

Ehdotus suoja-alueeksi

10 metriä näkyvistä rakenteista, ei kuitenkaan järven suuntaan.

Luokitusehdotus

Rauhoitusluokka 2

Lisätietoja

Sijaintialue kesäkuussa 2014 hoitamaton viheraluetta.

Digitaalikuvat

KYY 137: 17, 18

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-108-9903-0000
Nimi	VIII kaupunginosan puistot
Lisätietoja	-
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere

KYY 137 : 18 Särkänniemen (Onkiniemen) luoteisranta: Onkiniemen panimon raunioita. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

KYY 137 : 32. Kaadettu hautakivi Pyynikin kirkkopuistossa. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Pyynikin kirkkopuisto
Kunta	Tampere
Vanha kunta	-
Kylä	-
Kaupunginosa	Kaakinmaa VI kaupunginosa
Muinaisjäänöstunnus	-
Inventointinumero	15
Muinaisjäänöstyyppi	hautapaikat
Tyyppin tarkenne	hautausmaat
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1785 - 1880-luku
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	-
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste	326811
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste	6822473
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti 6822402	P2-koordinaatti 6822543	P-keskipiste	
I1-koordinaatti 326743	I2-koordinaatti 326878	I-keskipiste	

Koordinaattiselite	ETRS-TM35FIN
Paikannustarkkuus (arvio)	2 metriä
Lyhyt kuvaus	Käytöstä jäänyt historiallinen hautausmaa.

Tutkimukset

Haavisto, Kaivanto & Raninen 2011, inventointi

Raninen 2014, inventointi.

Sijainti ja maasto

Hoidettua puistoa.

Kohteen kuvaus

Pyynikin kirkkopuisto on ollut hautausmaana vuodesta 1785 aina 1880-luvun loppupuolelle. Kun alue otettiin käyttöön ei Tampereella ollut vielä kirkkoa. Siunaukset toimitettiin "läpikäytävässä", joka oli hautausmaan porttirakennus Koulukadun ja Pirkankadun välisellä puistokäytävällä. Vanha kirkko valmistui Keskustorille v. 1824 ja aluksi myös Uuden kirkon nimellä tunnettu uusgoottilainen Aleksanterin kirkko vuonna 1880 Pyynikin kirkkopuistoon (Tampereen kaupungin internetsivut).

Raninen 2011: Vuoden 1916 kartassa kuvattu hautausmaa on säilynyt kokonaisuudessaan paitsi pohjoislaidassaan, jossa sitä on tuhoutunut noin 10 metriä leveä kaistale Pirkantien leventämisen myötä.

Raninen 2014: hoidettu hautausmaa-alue, jossa hautamuistomerkit ovat usein huonokuntoisia ja alttiita ilkvallalle.

Havaintomahdollisuudet

Hyvät.

Rajausperusteet

Hautausmaa-alueen rajat

Ehdotus suoja-alueeksi

Hautausmaalla selkeät rajat, suoja-aluetta ei ehdoteta.

Luokitusehdotus

2 (myös luokka 1 mahdollinen).

Lisätietoja

Haavisto, Heli, Kaivanto, Kirsi ja Raninen, Sami 2011: Pyynikin kirkkopuiston hautausmaainventointi. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö (arkistolähde).

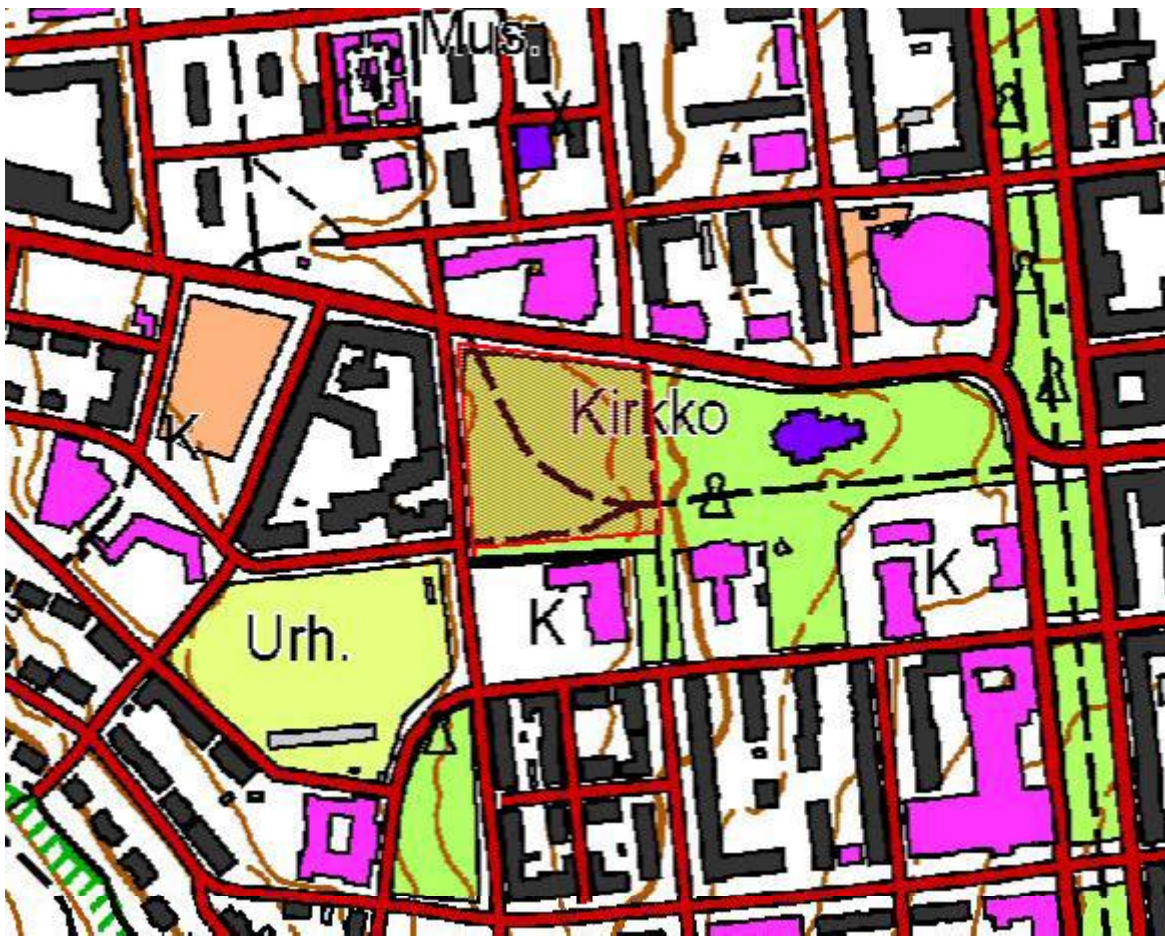
Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-106-9903-0
Nimi	Pyynikin kirkkopuisto
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere
Lisätietoja	-

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

TAMPERE RATINANNIEMEN TEOLLISUUSALUE

KYY 137 : 19. Ratinanniemen kärki: vanha purettu teollisuusalue. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Ratinanniemen teollisuusalue
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	Ratina XIII kaupunginosa
Muinaisjäännöstunnus	
Inventointinumero	16
Muinaisjäännöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1800-luvun loppu, 1900-luvun alku
Rauhoitusluokka	s

Lukumäärä –
Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 327453	X2-koordinaatti 327583	X-keskipiste	327518
Y1-koordinaatti 6821852	Y2-koordinaatti 6821970	Y-keskipiste	6821911
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN
Paikannustarkkuus (arvio) 10 metriä
Lyhyt kuvaus Ratinanniemen kärjessä sijainnut teollisuusalue, jolla on ollut mm. konepajatoimintaa.

Sijainti ja maasto

Laakeaa, rantaan loivasti viettävää niemenkärkeä Ratinansillasta pohjoiseen.

Kohteen kuvaus

Kohteen alueella on toiminut useita lyhytikäisiä tuotantolaitoksia: v. 1874 – 76 toiminut lasiruukki, v. 1884 – 86 toiminut Ratinan konepaja, meijeri, v. 1896 – 1900 A. E. Wahlstedtin höyrylaivatelakka ja v. 1903 perustettu, vain muutaman vuoden toiminut konepaja OY Ratinan tehtaat (Rasila 1984: 95).

V. 1887 kartan (F. L. Calenius) ja valokuvien perusteella teollisuusalue sijaitsi rannalla Ratinanniemen entisessä koukkumaisessa kärjessä, jonka eteläpuolinen osa nykyisestä niemestä on resenttiä täyttömaata. Teollisuusalueen länsipuolelta kiertää nykyisin Ratinan rantatie: teollisuusalue käsittää nurmettuvaa sorakenttää (ilm. vanha pysäköintialue) ja nurmikkoa loivassa rinnemaastossa. Alueella on tehty jonkin verran maansiirtotöitä, joiden vaikutusta kohteen mahdolliseen säilyneisyyteen on vaikea arvioida.

Historiallisista valokuvista päätellen 1890-luvun telakkarakennukset sijaitsivat niemenkärkeen osin kaivetussa rantatasanteessa. Telakka-alueella myöhemmissä maansiirtotöissä lienee ollut kyse pikemminkin täyttömaan tuomisesta paikalle kuin kaivusta, joten telakkaan liittyvien jäännösten säilyminen tuntuu mahdolliselta.

Kohteen laajuus

9081 neliömetriä.

Rajausperusteet

Historiallisiin karttoihin (erit. F.L. Calonius 1887) ja valokuvaan perustuva arvio teollisuusalueen laajuudesta.

Lisätietoja

Lähteet ks. inventointikertomus, Raninen 2014. Telakka- ja konepajarakennuksista on olemassa useita historiallisia valokuvia, kuten Tampereen museot 1071: 2 ja 5 (ks. tämän inventointikertomuksen luku 9).

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-113-9903-3
Nimi	XIII kaupunginosan puistot
Lisätietoja	-
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere

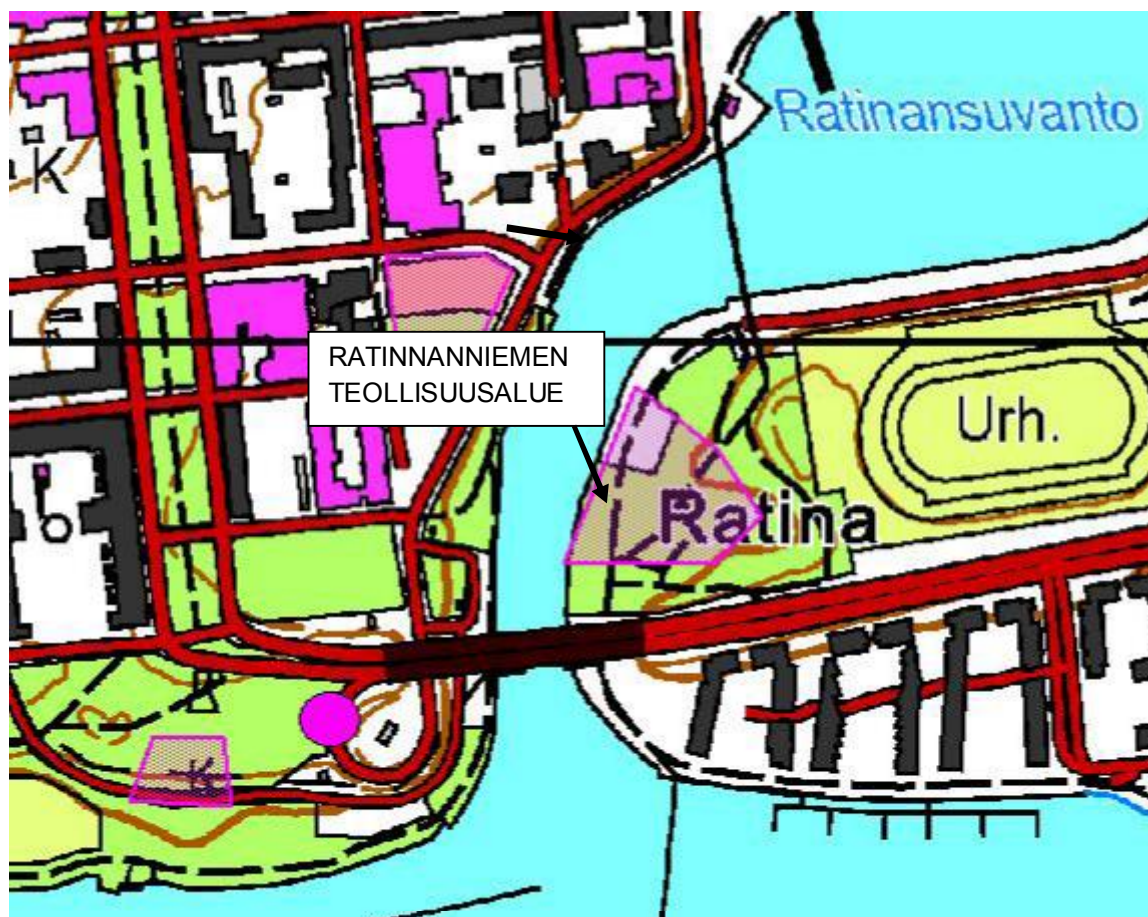
Kiinteistötunnus	837-113-9904-0
Nimi	XIII kaupunginosan urheilualueet
Lisätietoja	-
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere

KARTTAOTE peruskarttalehti

212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

TAMPERE SANTALAHDEN PANIMO

KYY 137 : 31. Elianderinkadun kerrostaloja, Santalahden panimon tienoota. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Santalahden panimo
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	VIII kaupunginosa Särkänniemi
Muinaisjäänöstunnus	–
Inventointinumero	17
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1883 – 1914

Rauhoitusluokka	3
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste	326160
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste	6823143
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 5 metriä.

Lyhyt kuvaus Vanha purettu teollisuusalue, alkujaan panimo.

Tutkimukset

Raninen 2014, inv.

Sijainti ja maasto

Tiivistä kerrostaloaluetta.

Kohteen kuvaus

V. 1884 toimintansa aloittanut panimo, jonka rakennuksessa jatkoi toimintaansa Verho- ja paitatehdas OY 1960-luvulle saakka. Vanhan panimorakennuksen paikka sijaitsee aivan kerrostalon kohdalla kiinteistössä 837-108-0803-0013.

Kohteen pohjois- ja koillispuolelta on purettu myöhempiä, 1900-luvulle ajoittuvia Verho- ja paitatehtaan rakennuksia, joihin niidenkin sijaintipaikkoihin on vaikuttanut kerrostalojen rakentaminen.

Havaintomahdollisuudet

Hyvät.

Rajausperusteet

Paikannettu 1800-luvulle palautuva panimorakennus (keskikoordinaatit), jonka sijaintipaikka on tuhoutunut.

Luokitusehdotus

3

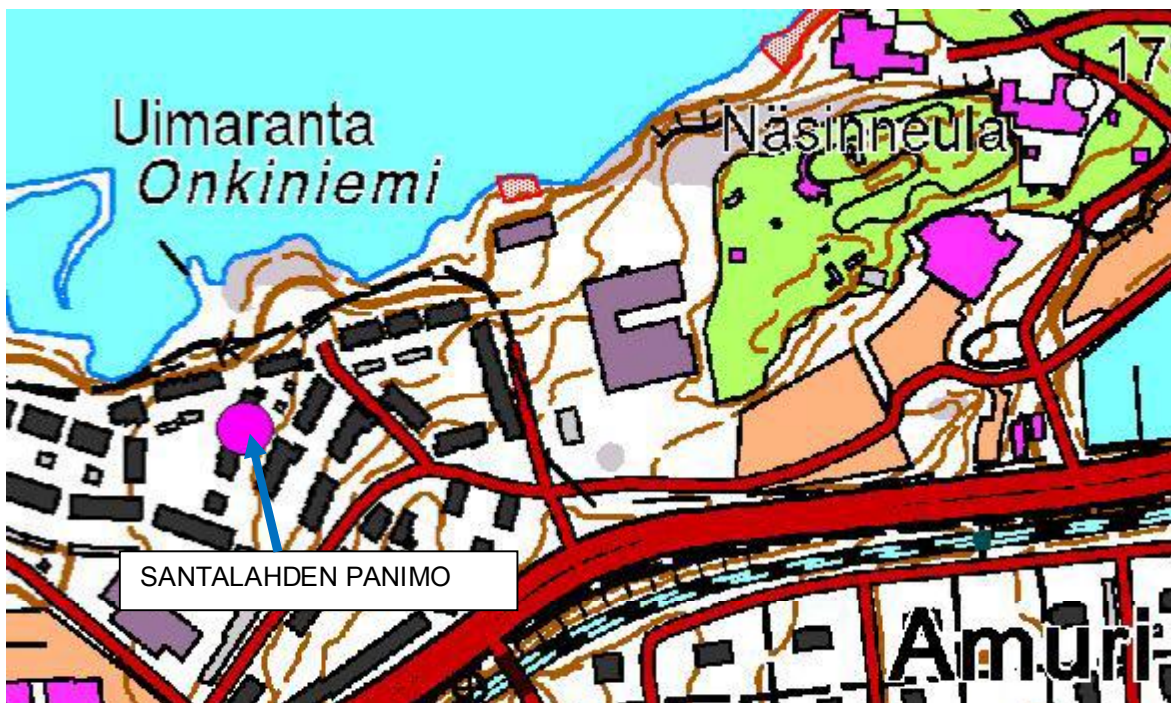
Lisätietoja

Panimorakennus identifioitiin Siiri-tietokantaan sisältyvien historiallisten valokuvien (esim. HM 3416; TKA Mannelin 56: 6) perusteella v. 1946 ilmakuvaista, jonka avulla kohde paikannettiin (Tampereen kaupungin intranet-aineistot).

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

TAMPERE SÄRKÄNSAAREN HÖYRYSAHA

KYY 137 : 13. Särkänniemen elämyspuisto: puretun Särkänsaaren höyrysaahan aluetta. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Särkänsaaren saha
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	Särkänniemi VIII kaupunginosa
Muinaisjäänöstunnus	–
Inventointinumero	18
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1800 – 1900-luvut

Rauhoitusluokka 3
Lukumäärä –
Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste	326990
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste	6823518
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN
Paikannustarkkuus (arvio) 10 m
Lyhyt kuvaus V. 1889 perustetun höyrysahan alue.

Tutkimukset

Raninen 2014, inv.

Sijainti ja maasto

Huvipuistoaluetta Särkänniemen kärjessä

Kohteen kuvaus

V. 1889 perustettu höyrysaha. Sahan alue on huvipuistoaluetta, jolla on tehty laajoja kaivu-, maansiirto- ja louhintatöitä. Kohde voidaan katsoa tuhoutuneeksi.

Havaintomahdollisuudet

Huonot (asfaltointi)

Rajausperusteet

Saha-alueesta oli käytettävissä v. 1946 ilmakekuva, jossa näkyy lautatarhoja ja silloisen Särkänsaaren itärannalla sijaitsevia sahan rakennuksia (Tampereen kaupungin intranet-aineistot).

Luokitusehdotus

3

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

TAMPERE TAMMERKOSKI (KOSKI)

KYY 137 : 1. Keskustori lounaaseen nähtynä, mahdollisesti vanhaa asutusaluetta tai Tammerkosken markkinapaikkaa? Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Tammerkoski (Koski)
Kunta	Tampere
Vanha kunta	-
Kylä	Tampere
Kaupunginosa	II kaupunginosa Tammerkoski
Muinaisjäänöstunnus	-
Inventointinumero	19
Muinaisjäänöstyyppi	muinaisjäänösryhmät
Tyyppin tarkenne	markkinapaikat kyläpaikat kartanot
Ajoitus	historiallinen

Selkeä ajoitus	1100–1700-luvut
Rauhoitusluokka	s
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	Tampere

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 6822518	X2-koordinaatti 6822658	X-keskipiste	6822588
Y1-koordinaatti 327549	Y2-koordinaatti 327713	Y-keskipiste	327632
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) –

Lyhyt kuvaus Tampereen Kirjastonpuiston ja Keskustorin alueella sijaitseva kohde, johon kuuluvat Kosken kylätontti, Tammerkosken kartanonpaikka ja markkinapaikka. Alueen pohjoisosa on hoidettua puistoa. Alueen itäpuolella sijaitsee monumentaalirakennuksia. Alueen etelä- ja länsiosa on kivettyä Keskustoria.

Aiemmat löydöt

Tammerkoskesta ja sen rannoilta on tehty kolme kivikautista irtolöytöä. Jouko Rätty (1971–1972) arvelee, että löydöt ovat peräisin Tammerkosken rannalla sijainneesta kivikautisesta asuinpaikasta.

Keskentekoinen kourutalta (Kansallismuseon kokoelmat, KM 3596)

Kivikirves (Tampereen tyttölyseon kokoelmat, O II M 2)

Poikkikirves (Tampereen tyttölyseon kokoelmat, O II M 3)

Tutkimukset

Valvonta ja kaivaus Kalle Luoto 2009.

– kaivauslupa 4/302/2009

Inventointi Kalle Luoto 2008

Inventointi Nurminen & Rajala 1994: Tampereen kaupungin inventointi 1994, kohde 68

(Tampere, Tammerkoski)

Inventointi Rätty 1971 – 1972: Irtolöytö n:o 33 (tuhoutunut kivikautinen asuinpaikka)

Inventointi Raninen 2014: kohde 32

Sijainti ja maasto

Kirjastonpuisto sijaitsee Tampereen ydinkeskustassa. Tammerkoski (Koski) –kohteeseen siäsltyy Kirjastonpuiston osa Vanhan kirkon ympärillä. Kivetty Keskustori sijaitsee Kirjastonpuiston eteläpuolella.

Kohteen kuvaus

Luoto 2009:

Kirjastonpuiston alueella on oletettavasti ainakin osittain säilynyt historiallisen ajan muinaisjäännöskompleksi, johon kuuluu kylätontti, kartano ja markkinapaikka. Edellisten lisäksi Tammerkoskessa on historiallisella ajalla sijainnut useita myllyjä ja kalastamoita. Nykyisen Kirjastonpuiston alueella on ollut laajan alueen liikenteellinen keskus, jonka alueella on kulkenut maakunnallisesti merkittävä tie. Muistona tästä tiestä saattaa Tammerkoskessa Hämeensillan pohjoispuolella olla jäänteitä tiehen kuuluneesta sillasta.

Teollistumisen alkuvaiheessa Tampereen kaupungin ydinalue sijaitsi inventointialueella ja sen välittömässä läheisyydessä. Useat teollisuus- ja tuotantolaitokset sijoittuivat Tammerkosken ranta-alueelle. Kirjastonpuistossa ja sen välittömässä läheisyydessä on sijainnut tuotantolaitoksia, joilla on oma merkityksensä Tampereen kaupungin historiassa.

Raninen 2014:

Kirjastonpuiston pohjoisosa on erotettu historiallisen teollisuuskiinteistörajan perusteella omaksi kohteekseen (Frenckellin paperitehdas, kohde numero 3). Tammerkoski-kohteeksi on määritelty kirkkoa ympäröivä puiston osa ja Keskustorin alue, joissa on voinut säilyä Tammerkosken kylän, markkinapaikan tai kartanon aikaisia jäännöksiä, ehkä myös kaupungin aikaisia toriin liittyviä rakenteita (ks. tarkemmin inventointikertomuksen luvut 4.2. ja 4.6.).

Tammerkosken pohjan vedenalaisrakenteiden tarkastuksessa (Kuitunen & Luoto 2011) ei havaittu Tammerkosken varhaisten siltojen jäännöksiä.

Havaintomahdollisuudet

Luoto 2009:

Alue on rakennuksin ympäröityä hoidettua puistoa. Puiston istutukset ja rakenteet ovat muokanneet maanpintaa siten, että paikalla ei voida havaita merkkejä 1800-luvun loppua vanhemmasta toiminnasta. Kirjastonpuiston alue säästy 1800-luvun aikana suurelta osin

rakentamattomana alueena kaupungin keskustassa, koska se oli apteekkarin puutarhana. Myöhemmin muinaisjäännösalueelle on rakennettu Vanha kirjastotalo, Tampereen teatteri sekä Vanha kirkko. Näistä ainakin Vanhan kirjastotalon ja Tampereen teatterin rakennustyöt ovat todennäköisesti tuhonneet niiden kohdalla sijainneet osat muinaisjäännöksestä.

Puiston istutukset ja muu puutarhanhoito on muokannut maannosta noin 30 cm syvyyteen. Lisäksi alueella on tehty lukuisia putki- ja kaapelointitöitä, jotka osaltaan ovat rikkoneet maanalaisia kerrostumia. Alueella on mahdollisesti säilynyt osia muinaisjäännöksestä puistokerrostumien alapuolisissa maakerrostumissa.

Raninen 2014:

Suurin osa Kirjastonpuistosta kuuluu nyt Frenckellin paperitehdas –kohteeseen. Kirkon ympäristö on puistoa. Keskustorin alue on kivetty. Koska tori ei ole koskaan kuulunut raskaan rakentamisen piiriin, on kiveyksen ja asetushiekan alla voinut säilyä eri-ikäisiä arkeologiselta kannalta kiinnostavia jäännöksiä.

Rajausperusteet

Kohteen rajausta muutettu Siiri-tietokannassa 18.9.2014.

Pohjoisen suunnassa (Kirjastonpuiston alueella) erotettu Frenckellin paperitehdas –kohteesta historiallisen kiinteistörajan perusteella. Muissa suunnissa Keskustorin kivipäälysteisen alueen rajat sekä Teatteritalon ja vanhan Kirjastotalon seinät.

Lähistön kohteet

Frenckellin paperitehdas.

Muut havainnot

K. Luoto 2009:

Vuonna 2009 Tampereen kirjastonpuiston alueella tehtiin kunnostustöitä, joiden yhteydessä yli puolenmetrin

syvyyteen ulottuvat kaivannot kaivettiin arkeologin valvonnassa. Kunnostustöihin liittyvät kaivutyöt suoritettiin koneellisesti.

Hankkeen yhteydessä havaittiin maakerroksissa ja koskenrannan sijainnissa tapahtuneen huomattavia muutoksia. Erityisen paksu täyttömaakerros oli Tammerkosken rannasta Tampereen teatterille nousevassa rinteessä, johon oli tuotu täyttömaata muutamia metriä paksu kerros. Luonnollista maanpintaa ei Tampereen teatterin ja kosken välisessä rinteessä tavoitettu. Vanhan kirkon ja Vanhan kirjastotalon ympäristössä täyttömaakerrokset olivat ohuempia, mutta tälle alueelle kaivetut lukuisat kaapelit, vesijohdot ja viemärit sekä puiston aiemmat kunnostus ja muutustyöt olivat rikkoneet rakentamattomissa kohdissa sijainneita maakerroksia. Kuitenkin useasta kohdasta saatiin talteen Tampereen kaupungin varhaisvaiheisiin ja mahdollisesti

kartanokaudelle ajoittuvaa esineistöä ja esineiden katkelmia. Löydöt tehtiin joko jo aiemmin sekoittuneista maakerroksista tai hyvin pienialaisista koskemattomana säilyneistä kulttuurimaakerroksista.

Valvonnan yhteydessä kulttuurimaakerroksia havaittiin Vanhan kirjastotalon ja Tampereen teatterin välillä entisen asfaltoidun tien alapuolella kohdassa. Valvonnan yhteydessä Tampereen teatterin ja Vanhan kirjastotalon välistä paljastui suurehko maakivi. Maakiven ympäristössä havaittiin ympäristöstään poikkeava maakerrostuma. Kerrostumasta saatiin talteen muutamia historialliselle ajalle, todennäköisesti 1700-luvulle tai sitä nuorempaan aikaan, ajoittuvia löytöjä. Kulttuurimaakerros rajautui eteläosastaan selkeästi uudempiin rakentamiskerroksiin.

Valvonnan yhteydessä havaittiin Vanhan kirkon kellotapulin itäpuolella kiintoisa kivirakenne. Paikalta paljastui suurista lohkotuista luonnonkivistä koottu rakennuksen perustus, valettu lattiataso sekä ilmeisesti seinärakenteeseen kuuluneita tiilirakenteita. Rakenteen länsireuna sijaitsi noin kolmen metrin etäisyydellä Vanhan kirkon tapulista itään. Rakenteen yhteydessä löydettyjen rahojen perusteella rakenne ajoittunee 1800-luvun lopulle ja 1900-luvun alkuun. Aikanaan vaakahuoneen sijainnista käytiin kiista, sillä sellaisen rakennuksen sijaintia kirkon läheisyydessä ei pidetty suotavana. Rakennus on purettu ennen 1910-lukua.

Lisäksi valvonnan yhteydessä kerättiin talteen irtolöytöjä, jotka saatiin talteen sekoittuneista maakerroksista. Valvonnan havaintojen perusteella paikalla on ollut toimintaa historiallisella ajalla.

S. Raninen 2014:

Keskustorin kivipäälysteinen alue rajattu s-kaavamerkinnällä suojeltavaksi inventoinnin yhteydessä. Syynä Tammerkosken länsirannan varhaiseen asutukseen ja markkinapaikkaan liittyvä arkeologinen potentiaali.

Lisätietoja

Donner, Julia 2005. Koskimaiseman puistot. Koskipuiston ja Kirjastonpuiston historiallinen selvitys (toim. Ranja Hautamäki). Tampereen kaupunki/Vihersuunnittelu.

Hirsijärvi, Kyllikki 1946. Kotielämää Tampereella 1800-luvun jälkipuoliskolla. Tampere, tutkimuksia ja kuvauksia III. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja VII. Tampere 1946.

Nurminen, Teija & Rajala, Ulla 1994. Tampereen kaupungin inventointi 1994. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.

Rasila, Viljo 1988. Markkinapaikasta tehdaskaupungiksi. Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua (P. Alhonen, U. Salo, S. Suvanto & V. Rasila). Tampere, 315-735.

Räty, Jouko 1971–1972. Tampereen muinaisjäännökset. Tampereen alueen, paitsi Teiskon kaupunginosa, inventointi. Museovirasto, esihistorian toimisto. Pirkanmaan maakuntamuseon

arkisto.

Salo, Unto 1988. Tampereen historia I, vaiheet ennen 1840-lukua (Santamäki L, Alhonen P., Salo U., Suvanto S., Rasila, V.). Tampere 53 – 160.

Suvanto, Seppo 1988. Talonpoikanen Tampere keskiajalta 1600-luvun puoliväliin. Teoksessa: Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua (P. Alhonen, U. Salo, S. Suvanto & V. Rasila). Tampere, 163–313).

Suvanto, Seppo 1973. Satakunnan historia III. Keskiaika. Pori.

Löydöt

KM 2009028

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus 837-102-0008-0009
Nimi Vanha kirjastotalo
Lisätietoja -
Maanomistaja Tampereen kaupunki
Osoite PL 487, 33101 Tampere

Kiinteistötunnus 837-102-9903-0000
Nimi II kaupunginosan puistot
Lisätietoja Laatu: Yleinen alue
Maanomistaja Tampereen kaupunki
Osoite PL 487, 33101 Tampere

Kiinteistötunnus 837-102-0008-0008
Nimi Teatteritalo
Lisätietoja -
Maanomistaja Tampereen Teatteritalo-säätiö
Osoite c/o Petteri Palomäki isännöitsijä Kultakutrinkuja 3, 36100 KANGASALA AS

Kiinteistötunnus 837-102-9902-0000
Nimi II kaupunginosan toriaukiot

Lisätietoja -

Maanomistaja Tampereen kaupunki

Osoite PL 487, 33101 Tampere

Kiinteistötunnus 837-102-0008-0055

Nimi Vanha kirkko

Lisätietoja -

Maanomistaja Tampereen evankelis-luterilainen seurakuntayhtymä

Osoite PL 226, 33101 Tampere

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

ks. seuraava sivu: pienimittakaavaisempi kartta

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 2000

*Kivirakenne Satakunnan sillan eteläkylki etelästä.
Hannele Kuitunen*

Nimi	Tammerkoski 1
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	–
Muinaisjäänöstunnus	1000023785
Inventointinumero	20
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyyppin tarkenne	–
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1800-luku (?)
Rauhoitusluokka	–
Lukumäärä	1

Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste 6821454
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste 2487530
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio)

Lyhyt kuvaus Puu- ja kivirakenne. Luultavasti keskiputouksen voimalaitoksen tai aikaisemman voimalaitoksen vesiruuhen jäännös.

Tutkimukset

Kuitunen & Luoto 2011, tarkastus

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

Satakunnan sillan eteläpuolella, sillan keskivaiheilla. Keskeltä siltaa työntyy kohti etelää tai eteläkaakkoa kivinen rakenne. Kivirakenne on yhteydessä sillan itäisempään keskipilariin.

Kohteen kuvaus

Kuitunen & Luoto 2011:

Satakunnan sillan itäisemmän keskipilarin kohdalta kohti eteläkaakkoa työntyy harmaakivisistä harkoista ja osin luontaisemman muotoisista kivistä tehty rakenne. Pituutta rakenteen kivisellä osalla on noin 20 metriä ja leveyttä 8–10 metriä. Kivirakenteen itäosa on laadittu harmaakiviharkoista, kun taas länsiosa on tehty luonnonkivistä, jotka on niitattu yhteen rautavaarnoilla.

Rakenteen eteläkärjestä lähtee kohti eteläkaakkoa noin metrin välein kosken pohjaan kaivettujen ja pystyyn asetettujen hirsien rivi. Hirret ovat noin metrin välein ja tarkastushetkellä ne olivat katkenneet. Pystypaalujen kohdalta lähtee kohti länttä, 90 asteen kulmassa pystypaaluriviin nähden pituudeltaan noin 2 m ja leveydeltään noin 20 cm olevat hirret. Rakenteen länsiosa on tuhoutunut, ilmeisesti käynnissä olevien patomuurin korjaustöiden yhteydessä. Rakenteen lähellä ja osin päällä oli hirsiiä, jotka lienevät rakenteesta. Kohteen eteläosa koostuu pystyhirsistä ja

metallisista tukipilareista, joiden välissä on kannatinpuut ja laudasta tehty seinämä. Rakenteen osat on kiinnitetty toisiinsa rautaisilla niiteillä. Pituutta kohteen puusta ja metallista koostuvalla osalla on noin 25 metriä. Koko rakenteen kokonaispituus on noin 49 metriä.

Tulkinta (Kuitunen & Luoto 2011):

Rakenne näkyy vuoden 1860 kartassa ja liittyy sen eteläpuolella olevaan voimalaitokseen. Kyseessä voi olla vesirännin jäännökset, jota pitkin on johdettu vettä voimalaitoksen turbiineille.

Tulkinta (Raninen 2014):

Tarkastusraportissa rakenteen tulkitaan olevan keskiputouksen vesivoimalaitoksen vesirännin jäännös (Kuitunen & Luoto 2011). Nykyinen vesivoimalaitos on vuodelta 1932. Vesiränni (vesiruuhi) liittyy siihen tai samalla paikalla sijainneeseen vanhaan vesivoimalaan, joka rakennettiin Hatanpään jauhomyllyyn v. 1890–91 ja uudelleenrakennettiin v. 1901 (Rasila 1984: 466, 467).

Jo ennen vesivoimalan rakentamista vuoden 1866 Tammerkoskea esittävässä rekonstruktio kartassa (Rasila 1984: 732) sekä mm. historiallisissa vuosien 1876, 1879 ja 1882 (1882c) kartoissa on kuvattu nykyisen voimalaitoksen kohdalla sijainneen Hatanpään jauhomyllyn vesiruuhi, joka sijaitsee suunnilleen Koskenpohja 1:n hirsirakenteen kohdalla. Tammerkoski 1 lienee kuitenkin nuorempi kuin samassa kohdassa 1860–1880-luvulla sijainneet rakenteet. Tammerkoski 1:n harkkokiviosuus liittyy selvästi Satakunnansillan (1897–1900) harkkokivipilariin ja on aikaisintaan saman ikäinen.

Lähde: Viljo Rasila, Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampereen kaupunki.

Havaintomahdollisuudet

Hyvät

Ehdotus suoja-alueeksi

–

Luokitusehdotus

s-kaavamerkintä

Suojelutoimenpiteet kentällä

–

Tiedossa olevat maankäyttösuunnitelmat

–

Lähistön kohteet

Tammerkoski 1 - 10

Kiinteistötunnus 837-876-0009-0000

Nimi -

Lisätietoja Yhteinen vesialue

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

*Satakunnansillan pohjoispuolen ja rantapenkan kulma puurakenne pohjoisesta.
Hannele Kuitunen*

Nimi	Tammerkoski 2
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	–
Muinaisjäänöstunnus	1000021098
Inventointinumero	21
Muinaisjäänöstyyppi	työ- ja valmistuspaikat
Tyyppin tarkenne	
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1800–1900-luku
Rauhoitusluokka	–
Lukumäärä	–

Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste 6821500
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste 2487556
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste

Koordinaattiselite ETRS-TM35-FIN

Paikannustarkkuus (arvio)

Lyhyt kuvaus Epämääräistä koskenpohjarakennetta, luultavasti jonkin koskityömaan jäännös.

Tutkimukset

Kuitunen & Luoto 2011, tarkastus

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee Satakunnansillan pohjoispuolella, aivan sillan ja kosken itärannan liitoskohdassa, sillan pohjoispuolella.

Kohteen kuvaus

Satakunnan sillan pohjoispuolella, sillan vieressä kosken pohjalla on kaksi puusta tehtyä aitamaista rakennetta. Rakenteet on tehty noin 10 cm leveästä ja 3 cm paksusta laudasta. Laudat on juntattu koskenpohjaan ja laudoista muodostettu kosken virtaussuuntaan nähden vinossa oleva seinämä. Tätä nykyä laudat ovat katkenneet ja niistä on nähtävissä noin 30 cm korkeuteen koskenpohjasta ulottuva osa. Seinämä laudat on yhdistetty toisiinsa rautaisilla niiteillä.

Rakenne sijaitsee aivan Satakunnan sillan vieressä. Sillan itäkaaren alla on kahden, halkaisijaltaan 15 cm olevan pystypaalun jäännökset. Siltakaaren alustan kohdalta koskenpohja on päällystetty betonilla. Paikoin betoni on virran vaikutuksesta kulunutta ja näkyville on tullut betonin alla olevaa puurakennetta.

Tulkinta (Kuitunen & Luoto 2011):

Samankaltaista lautaseinämaa on ympäriinsä koskenpohjaa, etenkin harmaakivisten kosken seinämien vieressä. Kyseessä voi olla esim. niiden rakentamiseen liittynyt rakenne.

Tulkinta (Raninen 2014):

Ei lisättävää.

Havaintomahdollisuudet

Hyvät

Luokitusehdotus ei suojeltava kohde (mj-rekisteri "muu kohde")

Konsulinsaaren pohjoispään kanavarakenteen kansi. Hannele Kuitunen

Nimi	Tammerkoski 3
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	–
Muinaisjäänöstunnus	1000023778
Inventointinumero	22
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyyppin tarkenne	paperiruukit
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1800–1900-luku

Rauhoitusluokka –
Lukumäärä 2
Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste 6821532
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste 2487483
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste

Koordinaattiselite ETRS-TM35-FIn

Paikannustarkkuus (arvio)

Lyhyt kuvaus Alakohde 3a tulkittu Frenckellin neulapadon jäännökseksi.

Tutkimukset

Kuitunen & Luoto 2011 tarkastus

Raninen 2014 inventointi (ei maastohavaintoja kohteesta, arkistolähteisiin ja kirjallisuuteen perustuva kohteen identifiointi)

Sijainti ja maasto

Rakenne 3 A: Konsulinsaaren itäreunassa, aivan saaren itäreunan vieressä.

Rakenne 3B: Konsulinsaaren länsipuolella, saaren pohjoispään kohdalla.

Kohteen kuvaus

3 A

Konsulinsaaren itäreunan vieressä kosken pohjassa on pituudeltaan noin 10 m oleva puisella aitamaisella seinämällä tuettu kivinen tukimuuri. Muurin leveys on noin metrin ja korkeus 50–70 cm. Aidan ja Konsulinsaaren harmaakivisen seinän väli on täytetty halkaisijaltaan 10–50 cm olevilla kivillä. Muurin keskellä on halkaisijaltaan noin 5 cm leveitä pystypaaluja 1,5 m välein toisiinsa nähden.

Tulkinta (Kuitunen & Luoto 2014):

3A

Kyseessä lienee Konsulinsaaren seinämän vahvistamiseen liittyvä tai sen rakentamisen yhteydessä käytetty tukirakenne.

3B:

Betonista tehty leveydeltään noin 3 – 4 m (pohjois–eteläsuunnassa) oleva ja pituudeltaan noin 35 m (länsi–itäsuunnassa) oleva kosken pohjalla oleva kansimainen rakenne. Paikoin rakenteen Konsulinsaaren vierustalla olevalla puolella on nähtävissä rakenteessa 3A olevan aitamaisen puurakenteen jäännöksiä.

Tulkinta (Raninen 2014):

Suunnilleen rakenteen 3b kohdalla on sijainnut Tammerkosken pikkusilta (1858), mutta betonirakenne ei voi olla niin vanha. Hyvin todennäköisesti Tammerkoski 3b on vuoden 1900 tietämillä rakennetun Frenckellin neulapadon pohja, mihin sekä sijainti että rakenteen kuvaus tuntuvat sopivan. Historiallisista valokuvista päätellen (esim. HM 2242: 16, Siiri-tietokanta) neulapadon pohjarakenne muistutti läheisesti Tammerkoski 3b:tä (ks. tämän inventointikertomuksen luku 9).

Havaintomahdollisuudet

Hyvät

Rajausperusteet

Koskenpohjassa erottuva rakenne

Luokitusehdotus

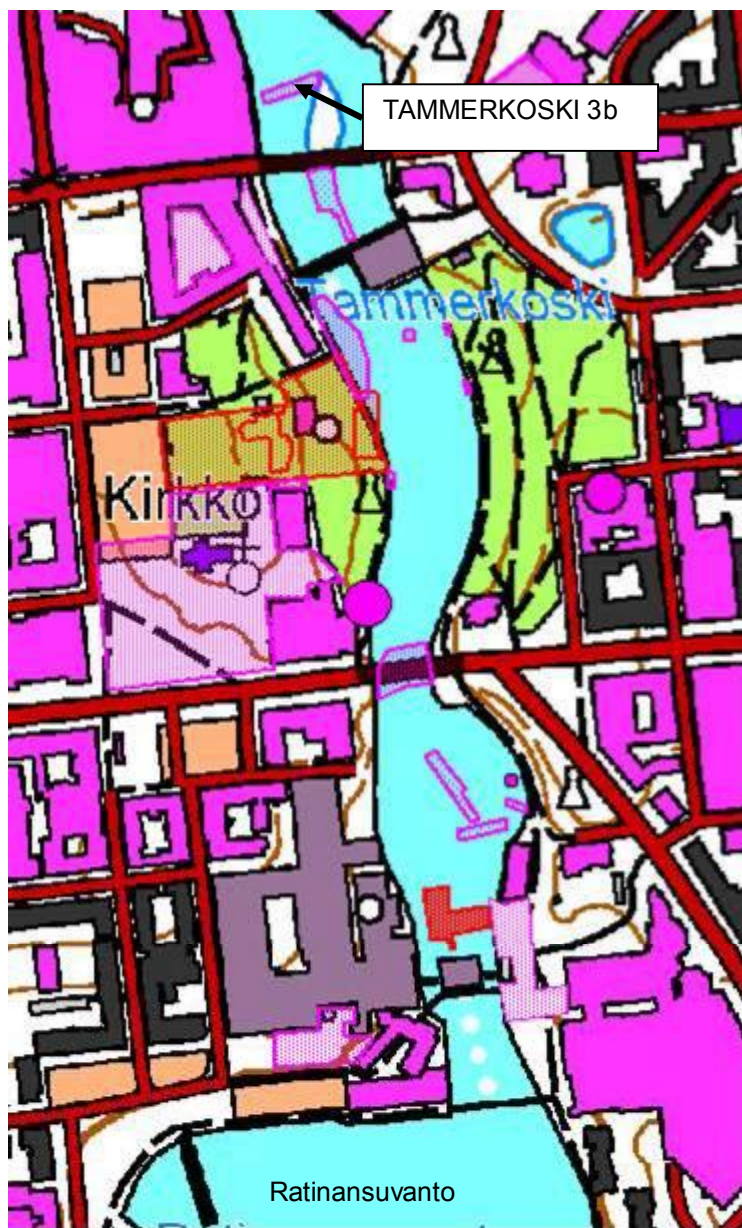
s-kaavamerkintä alakohteelle 3b. Alakohde 3a ei suojeltava.

Kiinteistötunnus	837-876-0009-0000
Nimi	-
Lisätietoja	Yhteinen vesialue

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

TAMPERE TAMMERKOSKI 4

*Yleiskuva kaakkoon.
Kuitunen Hannele*

Nimi	Tammerkoski 4
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	–
Muinaisjäänöstunnus	1000023790
Inventointinumero	23
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyyppin tarkenne	paperiruukit
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1800 – 1900-luvut
Rauhoitusluokka	–
Lukumäärä	4

Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste 6821352
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste 2487544
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste

Koordinaattiselite ETRS-TM35-FIN

Paikannustarkkuus (arvio)

Lyhyt kuvaus Otaksuttavasti Frenckellin papaeritehtaan vesiruuheen, vedenpoistokanaviin ja massahiomoon liittyviä vedenalaisrakenteita.

Tutkimukset

Kuitunen & Luoto 2011, tarkastus

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

Rakenteet 4 a - c sijaitsevat Tammerkosken länsirannan tuntumassa, ylävoimalan eteläpuolella. Rakenne 4a:n itäpääty sijaitsee noin 50 m etelään voimalaitoksen lounaiskulmasta. Rakenne 4b sijaitsee noin 6 m kaakkoon rakenteesta 4a. Rakenne 4 c on noin 35 metriä lounaaseen voimalaitoksen lounaiskulmasta.

Kohteen kuvaus

4A

Kuvaus:

Rakenne on tehty lohkotuista kiviarkoista. Harkoissa on näkyvissä kairanjälkiä. Harkot on kiinnitetty toisiinsa rautaisilla hakasilla. kiviä välissä on myös betonia. Betonivahvistus voi olla itse rakennetta myöhempää perua. Rakenne on korkeudeltaan noin 50 cm oleva ja tylpän puolisuunnikkaan muotoinen. Rakenteen pituus on noin 13 m ja leveys noin 10 m.

Tulkinta (Kuitunen & Luoto 2011):

Rakenne liittyy todennäköisesti Frenckellin paperitehtaan toimintaan. Kyseessä voi olla jonkinlaisen vedenvirtausta ohjailevan rakenteen jäännös. Se lienee tavalla tai toisella yhteydessä paperitehtaan vesiruuheen.

4B

Kuvaus:

Rakenne on tehty lohkotuista kiviarkoista. Arkkoissa on näkyvissä kairanjälkiä. Arkot on kiinnitetty toisiinsa rautaisilla hakasilla. kiviarkkien välissä on myös betonia. Betonivahvistus voi olla itse rakennetta myöhempää perua. Rakenne on pituudeltaan (S–N) noin 11 m ja leveydeltään 2–6 m. Korkeutta rakenteella on noin 50 cm. Rakenne vaikuttaa jonkinlaiselta kiviperustukselta. Sen alla kosken pohjassa on nähtävissä samankaltaisia kivipaasia kuin rakenteessa 4 D.

Tulkinta (Kuitunen & Luoto 2011):

Rakenne liittyy todennäköisesti Frenckellin paperitehtaan toimintaan. Frenckellin tehtaan hioketehtaan (massahiomon) muinaisjäännösrajaus osuu kohteen kohdalle.

4C

Kuvaus: Kosken pohjassa olevia kivisiä paasia tai laattoja.

Tulkinta (Kuitunen & Luoto 2011):

Rakenne liittyy todennäköisesti Frenckellin paperitehtaan toimintaan.

Raninen 2014: Kohteen 4C kohdalla on ollut Frenckellin koskisiiven takaa kiertäneen kanavan vedenpoistoaukko, johon kohde voi liittyä. Muillakin kohteilla lienee yhteys paperitehtaan vesiruuheen tai muihin vedenjuoksuuslaitteisiin.

Havaintomahdollisuudet

Hyvät

Luokitusehdotus

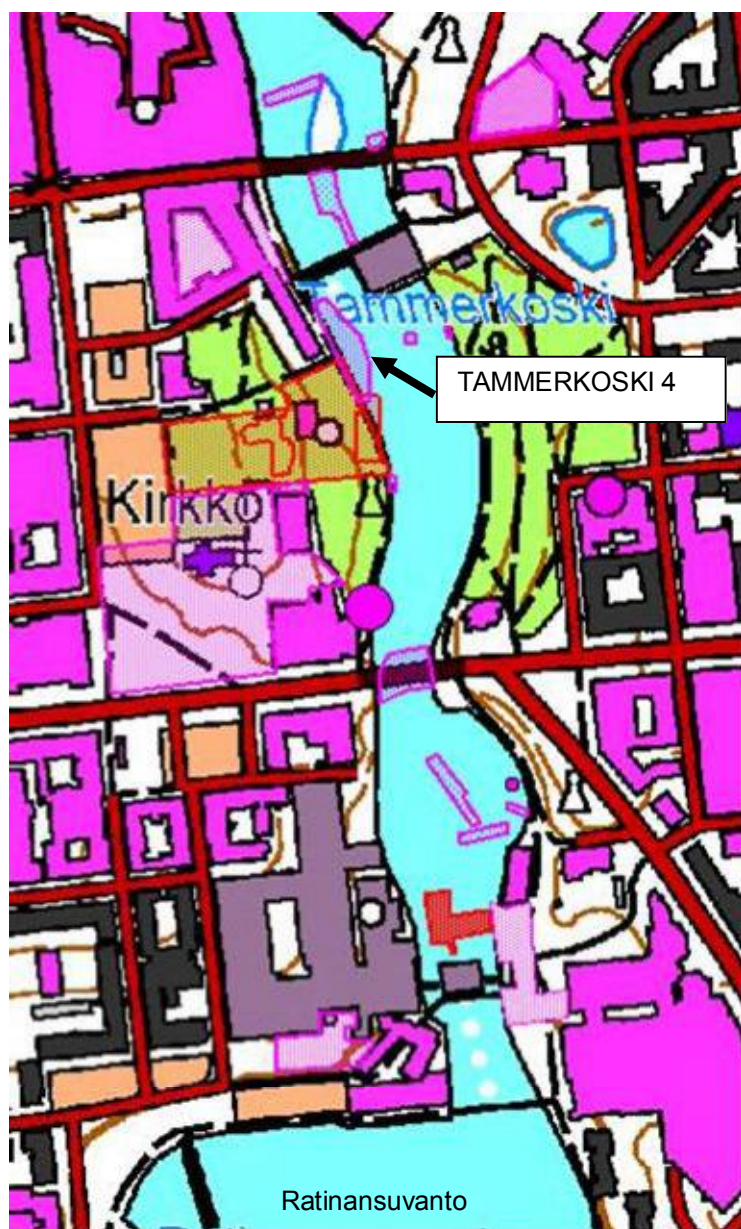
s-kaavamerkintä

Kiinteistötunnus 837-876-0009-0000
Nimi -
Lisätietoja Yhteinen vesialue

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

*Kosken itäreunan puurakenteita (5C) lännestä.
Kuitunen Hannele*

Nimi	Tammerkoski 5
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	–
Muinaisjäännöstunnus	(ei sisältynyt mj-rekisteriin inv.kertomuksen valmistuessa)
Inventointinumero	24
Muinaisjäännöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyyppin tarkenne	–
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1900-luku
Rauhoitusluokka	–
Lukumäärä	4

Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

5A i 327755-61 p 6822750-57
5B i 327780-85 p 6822755-62
5C i 327793-99 p 6822715-24
5D i 327744-48 p 6822653-63

Koordinaattiselite: ETRS-TM35-FIN

Paikannustarkkuus (arvio) –

Lyhyt kuvaus: Puurakenteita

Tutkimukset

Kuitunen & Luoto 2011, tarkastus

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

5A: 37 m kaakkoon Tammerkosken ylävoimalaitoksen lounaiskulmasta.

5B: Tammerkosken länsirannan vieressä, ylävoimalaitoksen lounaiskulmasta noin 50 m itäkaakkoon.

5C: Tammerkosken länsirannan vieressä, ylävoimalaitoksen lounaiskulmasta noin 90 m kaakkoon.

5D: Kohde sijaitsee Tammerkosken länsirannan vieressä kosken pohjalla, noin 115 m pohjoiseen Hämeensillasta.

Kohteen kuvaus

5A:

Kuvaus:

Kosken keskellä on kaksi halkaisijaltaan noin 30 cm olevaa paalua pystyssä. Paalujen korkeus on noin 0,5 m.

Tulkinta: –

5B:

Kuvaus:

Kosken pohjalla on puusta tehty seinämäinen rakenne. Se on tehty noin 10 cm leveästä ja 3 cm paksusta laudasta. Laudat on juntattu koskenpohjaan ja rakenne on koskenreunan suuntainen. Se sijaitsee noin 0,5 m päässä kosken rannasta. Pituutta rakenteella on noin 4 m.

Tulkinta:

Luultavasti kosken seinämän rakentamisen yhteydessä käytetyn rakenteen jäännös.

5C:

Kuvaus:

Kosken rannan seinämä vieressä on noin 4 m pituudella pystypaaluja. Paalujen halkaisija on 10–20 cm ja niiden korkeus on noin metrin.

5D:

Kuvaus: Kosken pohjalla on puusta tehty seinämäinen rakenne. Se on tehty noin 10 cm leveästä ja 3 cm paksusta laudasta. Laudat on juntattu koskenpohjaan ja rakenne on koskenreunan suuntainen. Se sijaitsee noin 0,5 m päässä kosken rannasta. Pituutta rakenteella on noin 7 m.

Tulkinta:

Luultavasti kosken seinämän rakentamisen yhteydessä käytetyn rakenteen jäännös.

Tulkinta (Raninen 2014):

Tammerkosken keskiputouksen itäisen rantamuurin rakentamiseen liittyvät alakohteet (5b – c) eivät voi olla 1930-lukua vanhempia (ennen kyseisellä vuosikymmenellä tehtyä kosken kavennustyötä itäranta sijaitsi huomattavasti idempänä nykyisen Koskipuiston alueella). Sama ajoitus voi päteä myös nykyisen läntisen rantamuurin kohteeseen 5d.

Kohde 5a on vaikeasti tulkittava.

Lähde: Donner 2005 (ks. inventointikertomuksen lähdeluettelo)

Havaintomahdollisuudet

Kohtalaiset. Osa kohteen rakenteista sijaitsi veden peittämällä alueella (5A).

Kohteen laajuus

Ks. karttaote

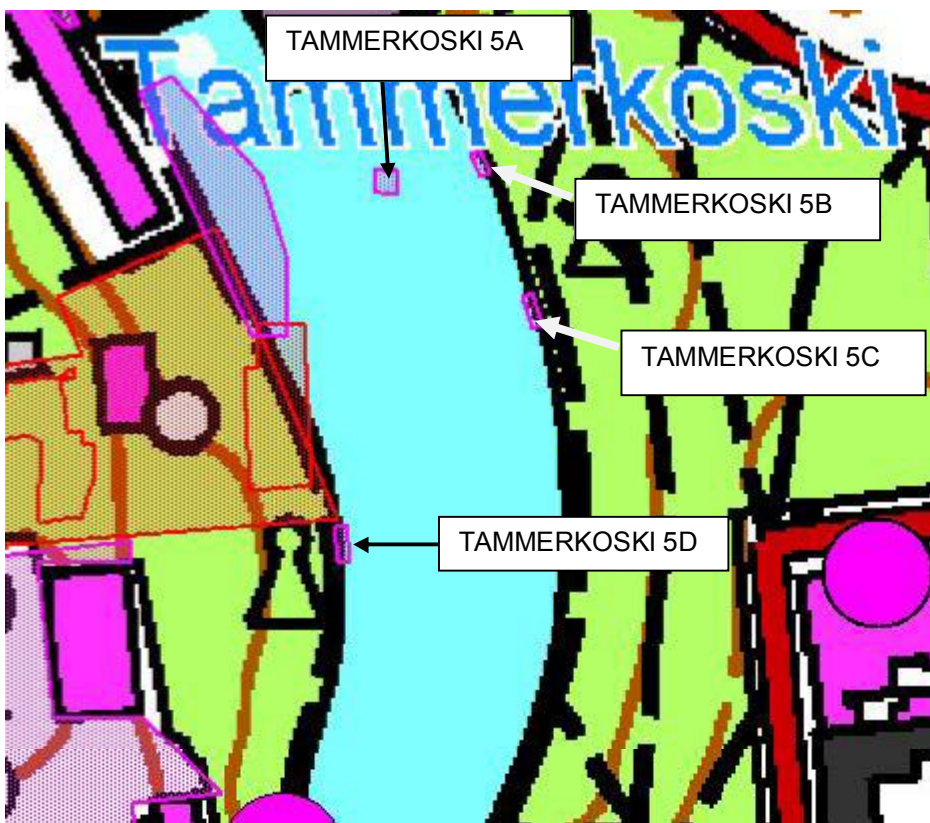
Luokitusehdotus

ei suojeltava kohde (mj-rekisterissä "muu kohde")

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 2000 (isomman alueen sisältävä kartta ks. Tammerkoski 4)

*Kohde 6 kosken itärannalla lännestä.
Kuitunen Hannele*

Nimi	Tammerkoski 6
Kunta	Tampere
Vanha kunta	-
Kylä	-
Kaupunginosa	-
Muinaisjäänöstunnus	1000023797
Inventointinumero	25
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1800-1900-luku

Rauhoitusluokka –
Lukumäärä
Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste 6821061
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste 2487667
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste

Koordinaattiselite ETRS-TM35-Fin

Paikannustarkkuus (arvio) –

Lyhyt kuvaus Puurakenne

Tutkimukset

Kuitunen & Luoto 2011 tarkastus

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee alavoimalan ja Hämeensillan välissä. Kohde sijaitsee Tammerkosken itärannan tuntumassa noin 2 m päässä rannasta. Se sijaitsee noin 35 m luoteeseen Verkatehtaan luoteiskulmasta.

Kohteen kuvaus

Rakenne on puullankuista tehty leveydeltään noin 1,2 m ja korkeudeltaan noin 0,4 m olevan rännimäisen rakenteen jäännös. Rännin suuaukko on suljettu resentillä pressulla. Ränni katoaa maan alle muutama metri ennen koskenrantaan. Rakenne suuntautuu kohti entistä verkatehdasta. Rännin suuaukolta lähtee kohti länsiluodetta pituudeltaan noin 10 m olevan puisen seinämä jäänteet. Seinämästä on jäljellä yksi pystypaalu ja maassa oleva laudasta tehty seinämän alin kerros.

Tulkinta (Kuitunen & Luoto 2011):

Rakenne saattaa liittyä verkatehtaan toimintaa. Pressu lienee myöhempää perua.

Raninen 2014: ei lisättävää

Havaintomahdollisuudet

Hyvät

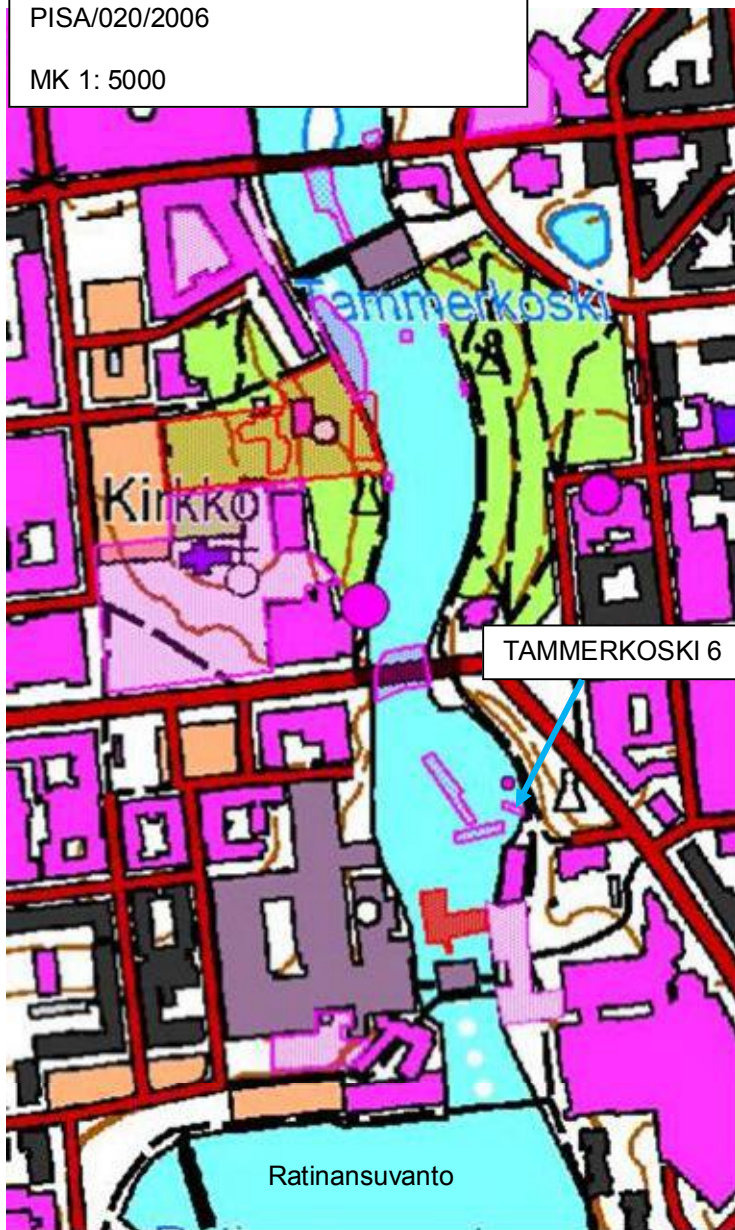
Luokitusehdotus

ei suojeltava kohde (mj-rekisterissä "muu kohde")

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

*Yleisnäkymä kosken keskeltä itään.
Hannele Kuitunen*

Nimi	Tammerkoski 7
Kunta	Tampere
Vanha kunta	-
Kylä	-
Kaupunginosa	-
Muinaisjäännöstunnus	1000023798
Inventointinumero	26
Muinaisjäännöstyyppe	kivirakenteet
Tyyppin tarkenne	-
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1800-1900-luku
Rauhoitusluokka	-
Lukumäärä	-

Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	327790	X2-koordinaatti	327823	X-keskipiste	327802
Y1-koordinaatti	6822420	Y2-koordinaatti	6822434	Y-keskipiste	6822425
Z1-koordinaatti		Z2-koordinaatti		Z-keskipiste	
P1-koordinaatti		P2-koordinaatti		P-keskipiste	
I1-koordinaatti		I2-koordinaatti		I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35-FIN
Paikannustarkkuus (arvio) -
Lyhyt kuvaus Tilapäispadon perustus?

Tutkimukset

Kuitunen & Luoto 2011, tarkastus

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee alavoimalan ja Hämeensillan välissä. Kohteen itäpäätty sijaitsee noin 40 m luoteeseen verkatehtaan luoteiskulmasta.

Kohteen kuvaus

Kosken poikki kulkee länsilounais – itäkoillis –suuntainen leveydeltään noin 3 m ja pituudeltaan 35 m oleva kivistä ja puusta olevan rakenteen jäännös. Rakenteen reunoilla on nyt jo katkenneita pystypaaluja. Paalujen halkaisija on noin 20 cm ja ne sijaitsevat 4 – 5 m välein toisiinsa nähden. Paalujen välisellä alueella on luonnonkiviä. Rakenne vaikuttaa jonkinlaiselta kiviperustukselta.

Tulkinta (Kuitunen & Luoto 2011):

Kyseessä saattaa olla kiviperustus, joka voi liittyä esim. kosken yli menneeseen siltarakenteeseen tai kosken poikki kulkeneeseen patomaiseen rakenteeseen. Asiaa täytyy tutkia vanhojen karttojen avulla.

Tulkinta (Raninen 2014):

Tammerkoski 7:lle ei inventoinnin yhteydessä löydetty selitystä historiallisista kartoista, valokuvista tai lähdekirjallisuudesta. Näin ollen kyse ei ole minkään pitkäikäisen sillan tai padon jäännöksestä. Todennäköisin selitys lienee, että Tammerkoski 7 on jonkin tilapäisen patorakennelman perustus. Koskenpohjalla on ollut erilaisia työmaita, ja v. 1880 Verkatehdas ja

Kattohuopatehdas saivat luvan tilapäispadon rakentamiseen vedenkorkeuden säätelemiseksi (Kaukovalta 1930).

Havaintomahdollisuudet

Hyvät

Luokitusehdotus

ei suojeltava kohde (mj-rekisterissä "muu kohde")

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

TAMPERE TAMMERKOSKI 8

*Rakenne 8A kohti Kehräsaaren etelänurkkaa pohjoisesta.
Hannele Kuitunen*

Nimi	Tammerkoski 8
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	–
Muinaisjäänöstunnus	1000023801
Inventointinumero	27
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyyppin tarkenne	–
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1800–1900-luku
Rauhoitusluokka	–
Lukumäärä	–

Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 327768	X2-koordinaatti 327804	X-keskipiste 327786
Y1-koordinaatti 6822431	Y2-koordinaatti 6822479	Y-keskipiste 6822455
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste

Koordinaattiselite Kohteen keskipiste

Paikannustarkkuus (arvio) -

Lyhyt kuvaus Puurakenne, joka tulkittu 1800-luvun jälkipuolella rakennetun Verkatehtaan johdinpatoon jäännökseksi.

Tutkimukset

Kuitunen & Luoto 2011 tarkastus

Raninen 2014 inventointi (ei maastohavaintoja kohteesta, kirjallisuuteen ja karttoihin perustuva kohteen identifiointi)

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee alavoimalan ja Hämeensillan välisellä alueella, likipitään kosken keskiosassa.

Kohteen kuvaus

Kohde on kosken keskellä kulkeva, lähes kaakkois-luoteissuuntainen puurakenne. Rakenne (Tammerkoski 8a) koostuu puupaaluista, jotka on juntattu koskenpohjaan paikoin pareittain, tasaisin noin 3 - 4 m välein sekä hirsisestä kehikosta, joka sijoittuu pystypaalurivistöjen väliin. Hirsinen kehikko on säilynyt vain paikoin ja silloinkin siitä on jäljellä vain yksi hirsikerta. Rakenteen keskivaiheilla on laudoista tehty, laajuudeltaan 2 x 3 m oleva lattiamainen puurakenne (Tammerkoski 8b), joka vaikuttaa muuta rakennetta nuoremmalta.

Tulkinta (Kuitunen & Luoto 2011):

Kyseessä voi olla jonkinlainen veden virtaamisen ohjailuun liittyvä rakenne.

Tulkinta (Raninen 2014):

Tammerkoski 8a:n sijainti ja suunta vastaavat varsin hyvin vuosien 1875, 1879, 1882 (1882b) ja 1889 kartoissa kuvattua Verkatehtaan johdinpatoa. Johdinpato näkyy myös 1890-luvun valokuvassa, joka on julkaistu lähteessä Rasila 1984: 66. Tammerkoski 8b on tarkoitukseltaan

tunnistamaton 8a:han välittömästi liittyvä lattiamainen lautarakenne.

Lähde: Viljo Rasila, Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampereen kaupunki.

Havaintomahdollisuudet

Hyvät

Luokitusehdotus

s-kaavamerkintä

Kiinteistötunnus 837-876-0009-0000

Nimi -

Lisätietoja Yhteinen vesialue

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

*Kohde Alavoimalan edessä koillisesta.
Hannele Kuitunen*

Nimi	Tammerkoski 9
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	–
Muinaisjäännöstunnus	1000023810
Inventointinumero	28
Muinaisjäännöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1800–luku (rak. 1898)
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	–

Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 327767	X2-koordinaatti 327811	X-keskipiste 327789
Y1-koordinaatti 6822347	Y2-koordinaatti 6822389	Y-keskipiste 6822368
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste

Koordinaattiselite Kohteen keskipiste

Paikannustarkkuus (arvio) -

Lyhyt kuvaus Vuonna 1898 rakennetun alaputouksen neulapadon kivi- ja betonijäännös.

Tutkimukset

Kuitunen & Luoto 2011 tarkastus

Raninen 2014 inventointi (ei maastohavaintoja kohteesta, arkistolähteisiin ja kirjallisuuteen perustuva kohteen identifiointi)

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee alavoimalan ja Hämeensillan välisellä alueella, noin 10 - 25 m pohjoiseen voimalaitoksen pohjoisseinästä.

Kohteen kuvaus

Kohde koostuu kiviharkoista rakennetusta perustuksesta, jonka leveys on 4,5 m. Rakenne on muodoltaan pohjoispäästään pyöristetty, tasasivuinen suunnikas. Lohkokivistä tehdyn reunuksen sisäosa on täytetty pienimmillä kivillä ja betonilla. Pituutta rakenteen paremmin säilyneellä ja eteläkaakkoi - pohjoisluoteis -suuntaisella osalla on 8,5 m. Rakenteen huonommin säilyneen, samansuuntaisen osan pituus on 6 m. Rakenteen paremmin säilyneen osan korkeus on noin 0,7 m.

Rakenteen vieressä poikki kosken kulkeva alue, jolla koskenpohjalle on ladottu kiviä ja näiden päälle valettu betonia. Betonin päällä on rautaisia kiinnikkeitä.

Tulkinta (Kuitunen & Luoto 2011):

Harmaakivirakenne saattaa olla jonkinlainen veden virtaamisen ohjailuun liittyvä rakenne tai rakennuksen perustus.

Tulkinta (Raninen 2014):

Sijaintinsa ja kuvauksensa perusteella Tammerkoski 9 on epäilyksettä alaputouksen neulapadon jäännös. Tarkastuskertomuksen (2011) kartassa kuvattu jäännös vastaa erinomaisesti vuoden 1911 Tammerkoskea esittävässä rekonstruktio kartassa kuvattua neulapatoa (Rasila 1984: 734).

Vuonna 1898 rakennetulla neulapadolla nostettiin alaputouksen vettä tehtaiden tarpeita vastaavasti (Rasila 1984: 76). Verkatehtaan ja kattohuopatehtaan välissä sijainnut neulapato on teollisuushistoriallinen muinaisjäännös. Se on tavallaan myös sotahistoriallinen jäännös siinä mielessä, että neulapadolla oli tärkeä rooli Tampereen taistelun tapahtumissa (1918).

Lähde: Viljo Rasila: Tampereen historia II 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampereen kaupunki.

Havaintomahdollisuudet

Hyvät

Luokitusehdotus

2

Kiinteistötunnus 837-876-0009-0000

Nimi -

Lisätietoja Yhteinen vesialue

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309 PISA/020/2006 MK 1: 5000

Hämeensillan itäpäähän ja rantapenkan kulman puiset ja kiviset tukirakenteet pohjoisesta kohde 10 b. Hannele Kuitunen

Nimi	Tammerkoski 10
Kunta	Tampere
Vanha kunta	-
Kylä	-
Kaupunginosa	-
Muinaisjäännöstunnus	1000023811
Inventointinumero	29

Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1900-luku
Rauhoitusluokka	–
Lukumäärä	3
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 327737	X2-koordinaatti 327773	X-keskipiste	327755
Y1-koordinaatti 6822513	Y2-koordinaatti 6822551	Y-keskipiste	6822532
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite Keskipisteen koordinaatit

Paikannustarkkuus (arvio) –

Lyhyt kuvaus Puujäänöksiä, jotka todennäköisesti ovat peräisin Hämeensillan rakennustöistä 1920-luvulta.

Tutkimukset

Kuitunen & Luoto 2011, tarkastus

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

Kohde sijaitsee Hämeensillan alla ja sen pohjoispuolella

Kohteen kuvaus

10A

Kuvaus:

Tammerkosken länsirannan vieressä, Hämeensillan alla on kolmessa kohtaa aitamaista rakennetta aivan kivipaasista tehdyn kosken seinämän vieressä. Rakenteet on tehty noin 10 cm leveästä ja 3 cm paksusta laudasta. Laudat on juntattu koskenpohjaan. Rakenteet ovat koskenreunan suuntaiset ja pituudeltaan kukin noin 4 metriä.

Tulkinta:

Kyseessä voi olla kosken seinämän rakentamisen yhteydessä käytetyn rakenteen jäännös

10 B

Kuvaus:

Tammerkosken itärannan vieressä, Hämeensillan alla on leveydeltään noin 0,5 m ja koskenpohjasta korkeudeltaan noin 0,5 m oleva kosken seinämässä kiinni oleva porrasmainen rakenne. Rakenne on tuettu reunastaan pystylaudoituksella. Pystylaudointi on tehty noin 10 cm leveästä ja 3 cm paksusta laudasta. Laudat on juntattu koskenpohjaan. Rakenteessa näkyy suuria rautanauvoja.

Tulkinta:

Kyseessä voi olla kosken seinämän rakentamisen yhteydessä käytetyn rakenteen jäännös tai kosken seinämän tukirakenne.

10 C

Kuvaus:

Kosken keskellä, Hämeensillan alla on paalujen jäänteitä.

Tulkinta:

Koskensuuntainen paalurivistö saattaa liittyä rakenteeseen 8.

Tulkinta (Raninen 2014):

10a ja 10b liittyvät epäilemättä kosken rantamuureihin, jotka Hämeensillan kohdalla lienevät sillan aikaisia.

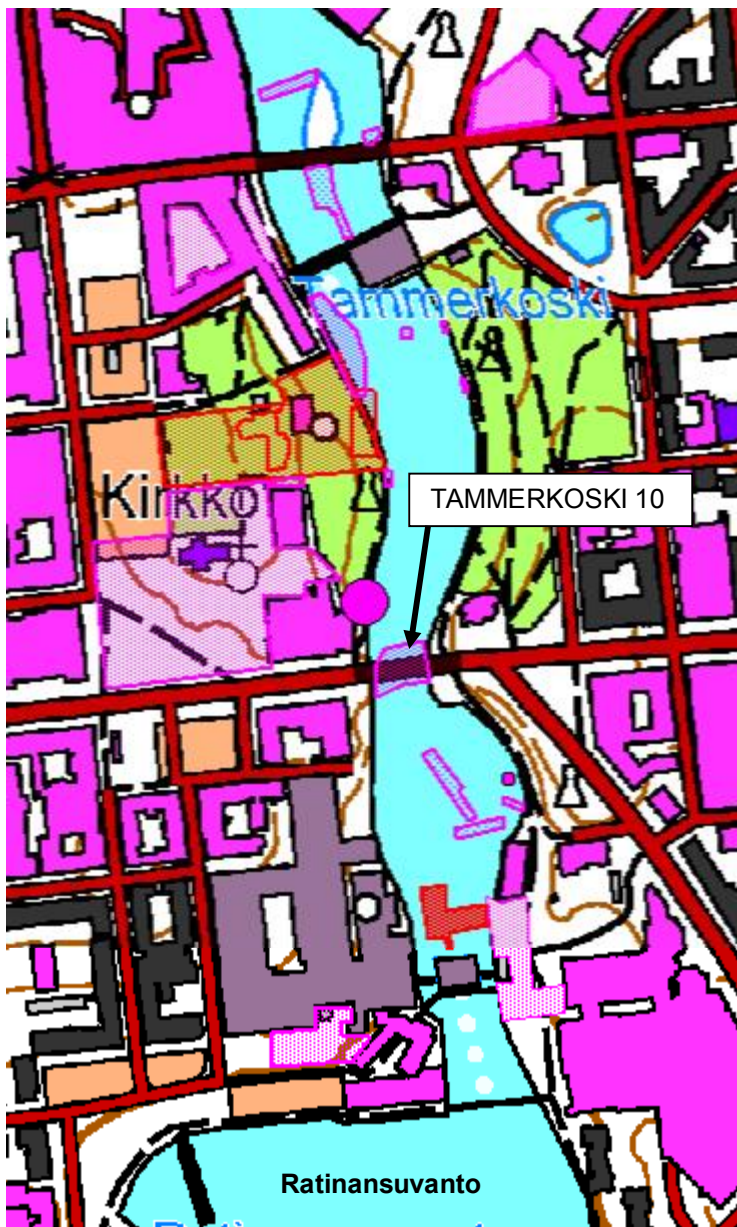
10c käsittää Hämeensillan alla olevien paalujen jäännöksiä, jotka sijaitsevat suunnilleen kosken keskellä kosken suuntaisessa linjassa. Tarkastuskertomuksessa niiden tulkitaan olevan ehkä yhteydessä Tammerkoski 8:an (Kuitunen & Luoto 2011). Tammerkoski 8a on jokseenkin epäilyksettä Verkatehtaan johdinpäädön jäännös 1800-luvun jälkipuolelta. Johdinpäätö ei kuitenkaan ulottunut Hämeensillalle saakka ainakaan kartoissa kuvatulta osaltaan. Tammerkoski 10c:n tapauksessa kyse on todennäköisesti Hämeensillan rakennustelineiden jäännöksistä 1920-luvulta. (Vuonna 1884 rakennettuun aikaisempaan Hämeensillan paalunjäännökset eivät liittyneet, koska sillan kivinen keskipilari sijaitsi jokseenkin niiden kohdalla).

Havaintomahdollisuudet

Hyvät

Luokitusehdotus

ei suojeltava kohde (mj-rekisterissä "muu kohde")

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309 PISA/020/2006

MK 1: 5000

Pystytetyn opastaulun paikka Tampellan masuunin alueella.

Sami Raninen

Nimi	Tampella
Kunta	Tampere
Vanha kunta	-

Kylä	–
Kaupunginosa	IX kaupunginosa Tampella
Muinaisjäänöstunnus	–
Inventointinumero	30
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1800– ja 1900–luvut.
Rauhoitusluokka	–
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1–koordinaatti 327531	X2–koordinaatti 327655	X–keskipiste	327593
Y1–koordinaatti 6823124	Y2–koordinaatti 6823198	Y–keskipiste	6823161
Z1–koordinaatti	Z2–koordinaatti	Z–keskipiste	
P1–koordinaatti	P2–koordinaatti	P–keskipiste	
I1–koordinaatti	I2–koordinaatti	I–keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS–TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 5 m

Lyhyt kuvaus Purettujen tehdasrakennusten alue, joka nykyisin on rakentamaton (mm. paja v. 1884, valimo v. 1897, höyrypannurakennus v. 1897).

Tutkimukset

Raninen 2014 inv.

Sijainti ja maasto

Pihaa ja jalkakäytäviä.

Kohteen kuvaus

1960– ja 1970–luvuilla purettujen teollisuusrakennusten sijaintialuetta (1880– ja 1890–luvulla rakennettuja: paja, valimo, pannuhuone jne).

Havaintomahdollisuudet

Maan pinnalle ei erotettavissa mitään.

Rajausperusteet

1800-luvulle ajoittuvien purettujen tuotantorakennusten laajuus.

Luokitusehdotus

s-kaavamerkintä

Lähistön kohteet

Tampellan masuuni

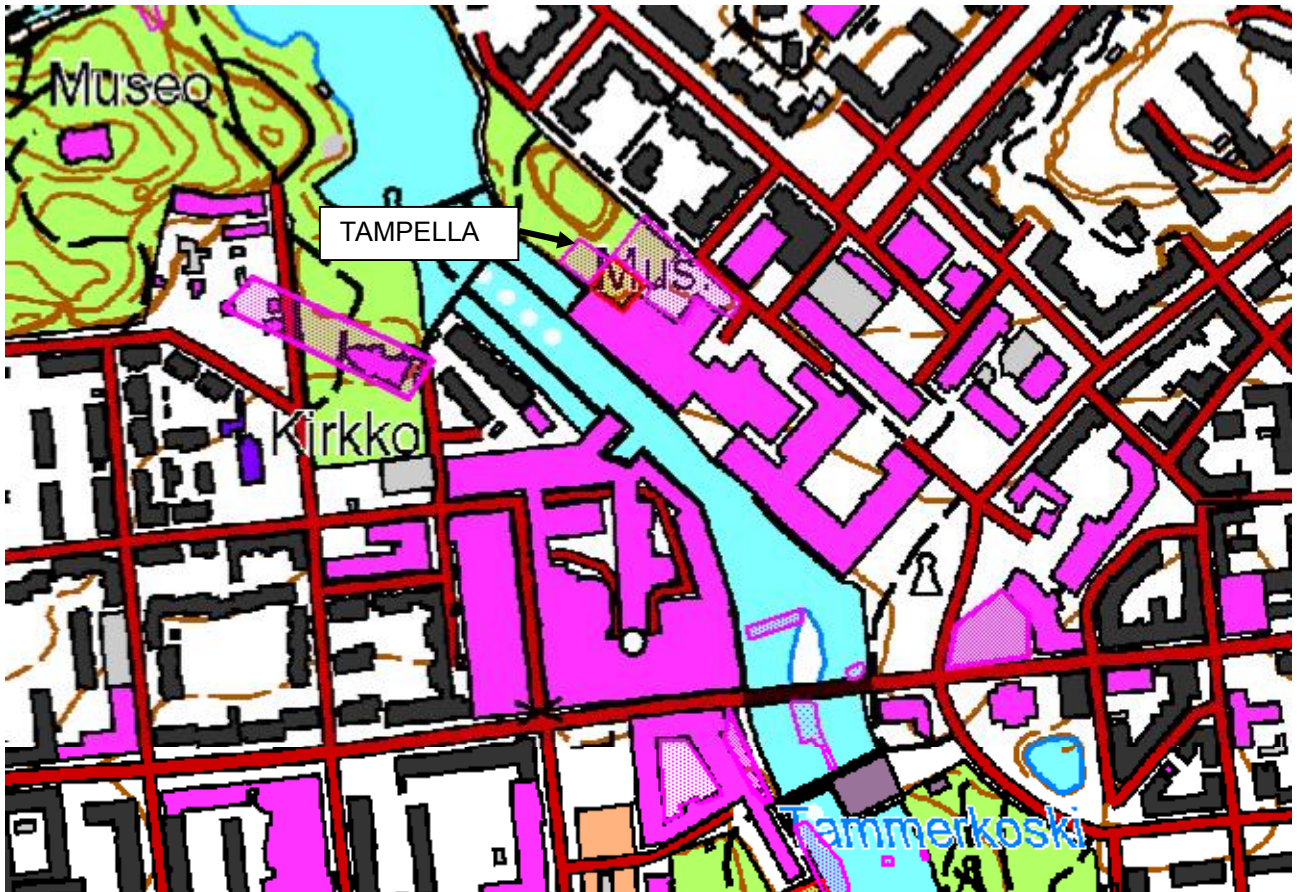
Lisätietoja

Suojelualueen rajauksessa käytetty lähde:

Rainer Mahlen & Anu Leinonen 1990:*Tampellan kanta-alueen historia vuosina 1850 – 1890.*
Rakennuskannan perusselvitys Tampereen kaupunginviraston kaavoitusviraston toimeksiannosta.
Julkaisematon, käytetyn kappaleen arkistointipaikka: Pirkanmaan maakuntamuseo,
Kulttuuriympäristöyksikön arkisto.

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-109-0956-0003
Nimi	Tampella
Lisätietoja	-
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

TAMPERE TAMPELLAN MASUUNI

KYY 137 : 6. Tampellan masuunin paikka Vapriikki-museokeskuksen luona. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Tampellan masuuni
Kunta	Tampere
Vanha kunta	-
Kylä	-
Kaupunginosa	Tampella IX kaupunginosa
Muinaisjäännöstunnus	1000002011
Inventointinumero	31
Muinaisjäännöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	masuunit
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1800-luku

Rauhoitusluokka 2
Lukumäärä 1
Peruskarttanumero 212309
Peruskartan nimi TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti	X2-koordinaatti	X-keskipiste	327571
Y1-koordinaatti	Y2-koordinaatti	Y-keskipiste	6823151
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti 6823131	P2-koordinaatti 6823169	P-keskipiste	
I1-koordinaatti 327552	I2-koordinaatti 327589	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio)

Lyhyt kuvaus 1840-luvulla perustetun masuuni-valimon paikka.

Tutkimukset

Valvonta Harri Nyman 1998

Inventointi Timo Jussila 2002

Koekaivaus Hannu Poutiainen & Tapani Rostedt 2012

Inventointi Sami Raninen 2014

Sijainti ja maasto

Pihaa.

Kohteen kuvaus

Paikka sijaitsee Tampereen asemalta 0,9 km luoteeseen, Vapriikin pohjoispuolella. Paikalla on kaivauksissa havaittu vanhan masuunin ja voimakanavan jäänteitä. Alue on peitetty kaivauksen jälkeen.

Raninen 2014: ei muuta lisättävää kuin että kohteen luo (luoteisreunaan) on pystytetty infotaulu.

Rajausperusteet

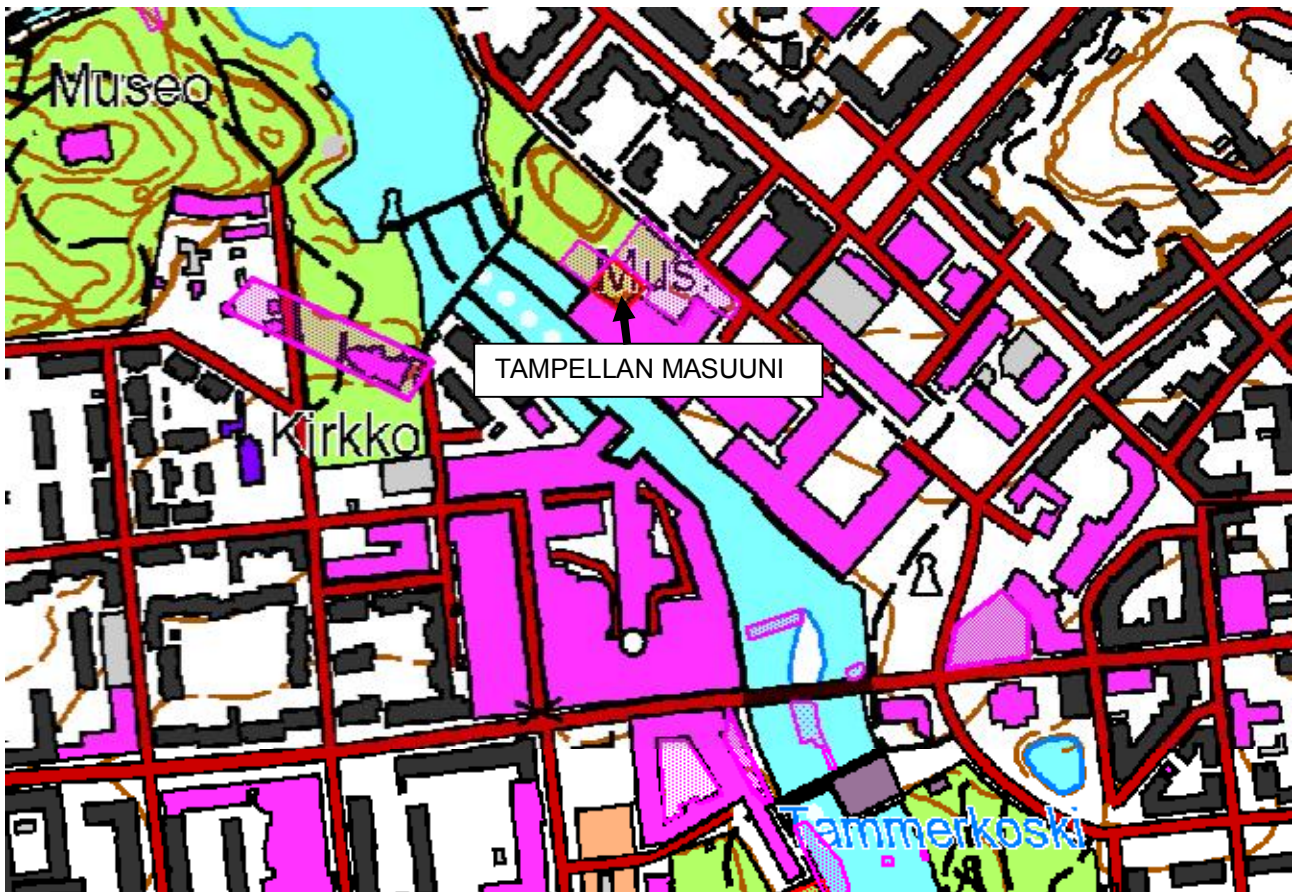
Karttapaikannus.

Luokitusehdotus

2

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-109-0956-0003
Nimi	Tampella
Lisätietoja	-
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere

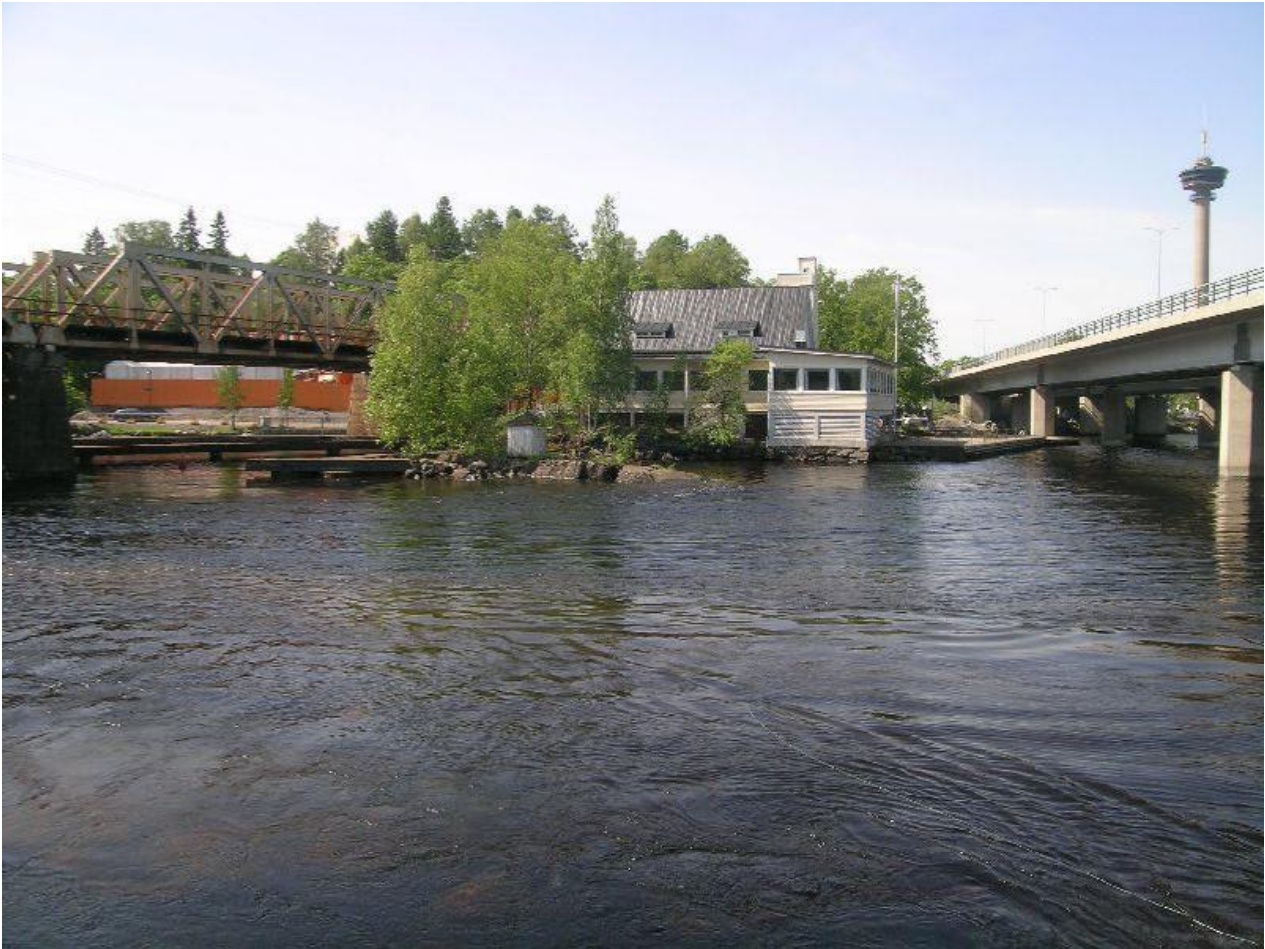

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

TAMPERE TAMPEREEN HÖYRYPOLTTIMO

KYY 137 : 11. Mältinranta: puretun Tampereen höyrypolttimon alue. Toinen polttimorakennus on sijainnut Näsinsillan kohdalla. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

Nimi	Tampereen höyrypolttimo
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	Finlayson I kaupunginosa
Muinaisjäännöstunnus	–
Inventointinumero	32
Muinaisjäännöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1870-luku – 1900-luku

Rauhoitusluokka	–
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 327238	X2-koordinaatti 327257	X-keskipiste	327248
Y1-koordinaatti 6823327	Y2-koordinaatti 6823349	Y-keskipiste	6823338
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 5 metriä

Lyhyt kuvaus 1870-luvulla perustettuun viinatehtaaseen (Tampereen höyrypolttimo) liittyviä jäännöksiä.

Tutkimukset

Raninen 2014, inv.

Sijainti ja maasto

Näsinkallion itärinteellä ja siihen liittyvällä Tammerkosken niskan rannalla (Mältinranta) sijaitseva teollisuuskohde. Näsinkallion itärinne on hoidettua puistoa.

Kohteen kuvaus

Tampereen höyrypolttimo OY syntyi, kun Mältinrantaan v. 1873 perustetut E. Hagelbergin ja E.J.Granbergin viinatehtaat yhdistettiin.

Inventoinnin aikana höyrypolttimon alueella oli käynnissä rantatunneliin liittyvä työmaa, jonka takia havaintojen teko oli suurelta osin mahdotonta. J. Seppäsen karttaselvitysten (2007) mukaan Mältinrannalla on sijainnut kaksi eri polttimorakennusta. Toinen niistä on sijainnut nykyisen Näsinsillan (Paasikiventien – Kekkosen tien silta) kohdalla ja voitaneen katsoa massiivisissa maansiirtotöissä tuhoutuneeksi. Toisen polttimorakennuksen sijaintipaikka jäi rantatunnelityömaan alueelle, jolla työmaakopit, varastokontit, pysäköidyt autot ja maansiirtokoneet, tarvikkeet jne. tekivät havainnoinnin mahdottomaksi.

Näsinkallion koillisrinteeltä, läheltä Porin rataa, löytyi ihmisen muokkaama tasanne, jonka itäreunaa reunusti noin 23 metrin matkalta kylmämuurattu matala tukimuuri (2 kivikertaa). Rakenne oli suunnilleen luode – kaakko –suuntainen. 6,3 metriä metriä lounaaseen tämän rinnemuurin koillisreunasta sijaitseva matala kalliroleikkaus. Historialliset kartat ja valokuvat (esim.

VAR: 283, Siiri-tietokanta) osoittavat, että paikalla (rinnemuurin ja kallioleikkauksen välissä) on 1870-luvulta lähtien sijainnut höyrypolttimoon liittyvä puinen asuinrakennus.

J. Seppänen 2007: ks. inventointikertomuksen lähdeluettelo

Havaintomahdollisuudet

Osin hyvät (rakennuksen paikka Näsinkallion itärinteellä), osin olettamattomat (rantatunnelityömaa).

Rajausperusteet

Topografisesti erottuva tasanne (terassi).

Ehdotus suoja-alueeksi

–

Luokitusehdotus

s-kaavamerkintä Näsinkallion itärinteellä sijaitsevan rakennuksenpaikan osalta.

Suosittelavat jatkotoimenpiteet

Myöhemmin on selvitettävä, onko toisesta polttimorakennuksesta (rantatunnelityömaan alueella) voinut säilyä jotain jäännöksiä.

Lisätietoja

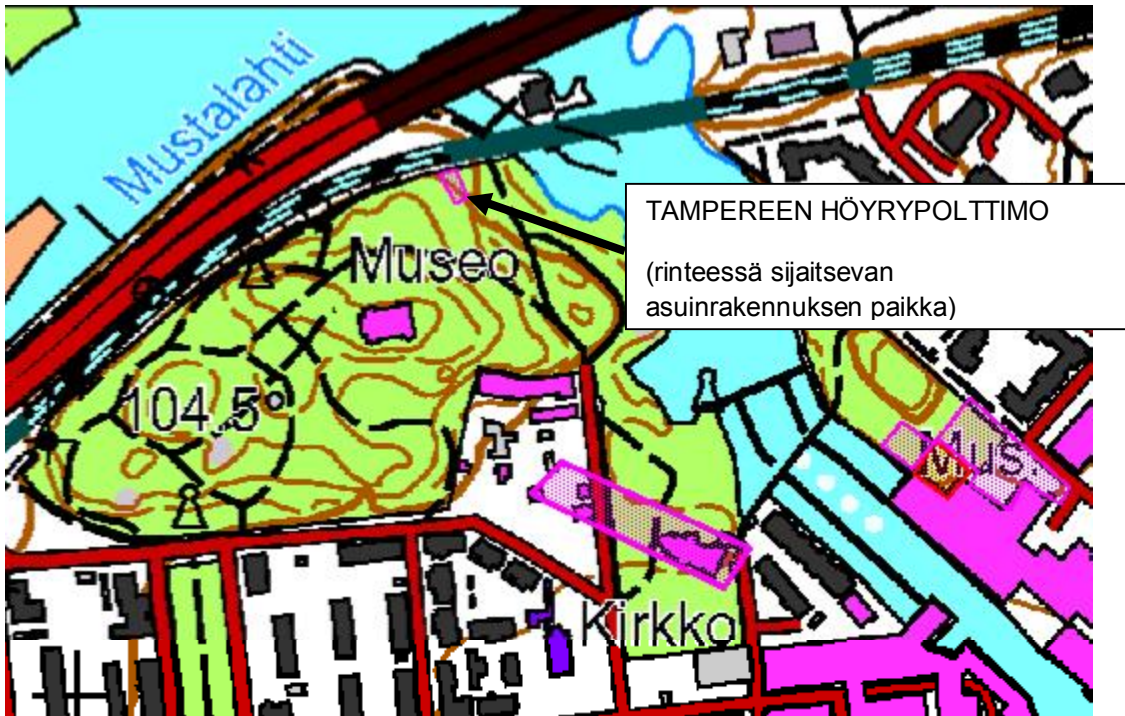
Näsinkallion itärinteellä sijaitseva asuinrakennuksen paikka on vasta 1870-luvulta, mutta sillä on kulttuuriperintöarvoa melko tunnettuun historialliseen teollisuuslaitokseen, aikoinaan merkittävään tamperelaiseen väkijuomateollisuuteen ja Näsinkallion historiaan liittyvänä muistona.

Kiinteistöt

Kiinteistötunnus	837-101-9903-0000
Nimi	I kaupunginosan puistot
Lisätietoja	–
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere

KYY 137 : 10. Näsinkallion koillisrinne: Tampereen höyrypolttimoon liittyneen asuinrakennuksen paikka. Sami Raninen, kesäkuu 2014.

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

KYY 137 : 34. Vuolteentori, Verkatehtaan puretun kutomorakennuksen paikka. Taustalla Koskikeskus. Sami Raninen, syyskuu 2014.

Nimi	Verkatehdas
Kunta	Tampere
Vanha kunta	-
Kylä	-
Kaupunginosa	XII kaupunginosa Kyttälä b

Muinaisjäänöstunnus	–
Inventointinumero	33
Muinaisjäänöstyyppi	teollisuuskohteet
Tyypin tarkenne	–
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	1856 – 1970-luku
Rauhoitusluokka	–
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 327810	X2-koordinaatti 327862	X-keskipiste 327836
Y1-koordinaatti 6822292	Y2-koordinaatti 6822382	Y-keskipiste 6822340
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) +-5 m

Lyhyt kuvaus Verkatehtaan puretun kutomorakennuksen alue. Ei maanpinnalle erottuvia merkkejä muinaisjäänöksestä.

Tutkimukset

Raninen 2014, inventointi

Sijainti ja maasto

Rakentamaton alue koskenrannassa (Vuolteentori-niminen kivipäällystetty tasanne). Sijaitsee Verkatehtaan värjäämön eli nykyisen Verkatehtaanrannan käsityö- ja taideteollisuuskeskuksen eteläpuolella. Kohteen itäpuolella sijaitsee Koskikeskus-niminen iso liikekeskus.

Kohteen kuvaus

1970-luvulla puretun kutomorakennuksen ja sen eteläpäädyssä sijainneen lisärakennuksen paikka. Isosta teollisuusrakennuksesta on voinut hyvin jäädä jäljelle perustuksia. Kutomo rakennettiin 1850-luvulla, lisäosat 1800-luvun lopulla. Nykyisin alueella sijaitsee Vuolteentori-niminen aukio. Aukion rannassa sijaitsee pienehkö punatiilirakennus, joka liittyyne viereiseen alaputouksen voimalaitokseen.

Verkatehtaasta on jäljellä värjäämö ja konttorirakennus. Kutomo lisärakennuksineen on 1970-

luvulla puretuista tuotantorakennuksista ainoa, jonka sijaintipaikka on arkeologisesti potentiaalinen. Suurin osa laajasta tehdasalueesta 1800-luvun tai 1900-luvun alun rakennuksineen on arkeologisessa mielessä tuhoutunut hotelli Ilveksen ja Koskikeskuksen rakennustöissä 1980-luvulla.

Havaintomahdollisuudet

Ei mahdollisuuksia havainnoida maanpinnan alla otaksuttavasti olevia rakenteita.

Rajausperusteet

Kartta-aseointi vuoden 1902 kartan perusteella.

Ehdotus suoja-alueeksi

–

Luokitusehdotus

s-kaavamerkintä

Lähistön kohteet

Tammerkoski 8 (Verkatehtaan johdinpato)

Tammerkoski 9 (Verkatehtaan ja kattohuopatehtaan neulapato)

Lisätietoja

Kaukovalta, K. V. 1930: Tampereen Verkatehtaan historia 1797–1929. Tampereen Verkatehdas.

Kiinteistöt

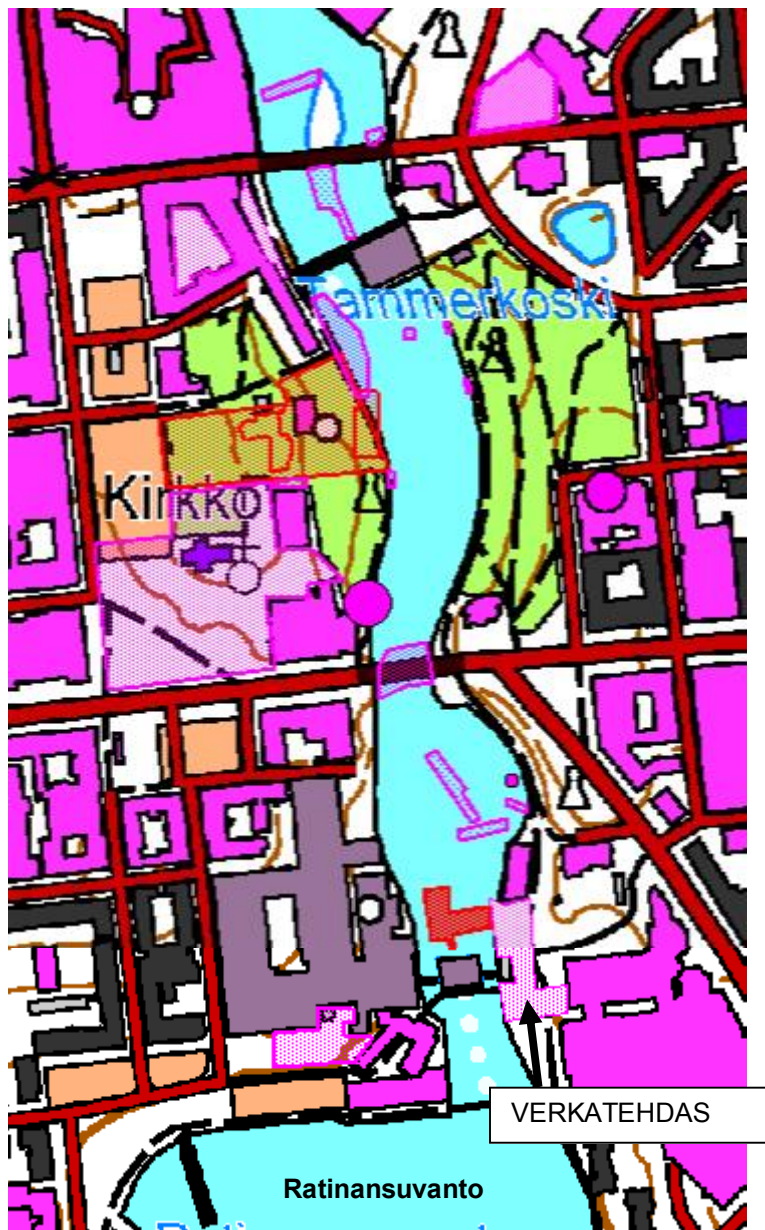
Kiinteistötunnus	837-112-9903-0000
Nimi	XII kaupunginosan puistot
Lisätietoja	–
Maanomistaja	Tampereen kaupunki
Osoite	PL 487, 33101 Tampere
Kiinteistötunnus	837-112-9901-0000
Nimi	XII kaupunginosan kadut
Lisätietoja	–

Maanomistaja

Tampereen kaupunki

Osoite

PL 487, 33101 Tampere

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

TAMPERE VIINIKAN TIILITEHDAS

KYY 137 : 30. Nykyisen Voimakadun itäpäässä sijaitsevaa Viinikan vanhan tiilitehtaan aluetta. Sami Raninen, syyskuu 2014.

Nimi	Viinikan tiilitehdas
Kunta	Tampere
Vanha kunta	–
Kylä	–
Kaupunginosa	Ratina XIII kaupunginosa
Muinaisjäännöstunnus	–
Inventointinumero	34
Muinaisjäännöstyyppi	työ- ja valmistuspaikat
Tyyppin tarkenne	tiiliruukit
Ajoitus	historiallinen

Selkeä ajoitus	perustettu 1878
Rauhoitusluokka	3
Lukumäärä	–
Peruskarttanumero	212309
Peruskartan nimi	TAMPERE

Koordinaatit:

X1-koordinaatti 327986	X2-koordinaatti 3281116	X-keskipiste	328051
Y1-koordinaatti 6821617	Y2-koordinaatti 6821887	Y-keskipiste	6821752
Z1-koordinaatti	Z2-koordinaatti	Z-keskipiste	
P1-koordinaatti	P2-koordinaatti	P-keskipiste	
I1-koordinaatti	I2-koordinaatti	I-keskipiste	

Koordinaattiselite ETRS-TM35FIN

Paikannustarkkuus (arvio) 10 m

Lyhyt kuvaus Historiallisen tiilitehtaan alue 1900-luvun kerrostalojen sekä toimisto- ja voimalaitostilojen ynnä tierakentamisen voimakkaasti muokkaamalla alueella. Sisältää myös asfaltoidun pysäköintialueen.

Sijainti ja maasto

Asfaltoitua ja rakennettua aluetta Viinikanojasta pohjoiseen.

Kohteen kuvaus

1900-luvun jälkipuolen kerrostalorakentamisen piirissä oleva vanha tiilitehdasalue. Alueen länsipuolella sijaitsee sähkölaitoksen tiloja (vanhin osa Ratinan höyryvoimala, v. 1919).

Tuotantorakennusten sijoittelusta antaa viitteen v. 1912 valokuva (Siiri-tietokanta, Tampereen museot 447:1:821) . Siinä näkyy taustalla pienehköjä rakennuksia, jotka kuvan asiansanoituksesta päätellen on identifioitu Viinikan tiilitehtaaksi. Valokuvan rakennukset sijaitsevat selvästi tehdaskiinteistön itäosassa eli alueella, jota kerrostalorakentaminen ja Hatanpään valtatie rakentaminen ovat tuhonneet. Tehtaan tosin mainitaan lopettaneen toimintansa jo 1890-luvun lopulla (Nummi 2012: 44).

Havaintomahdollisuudet

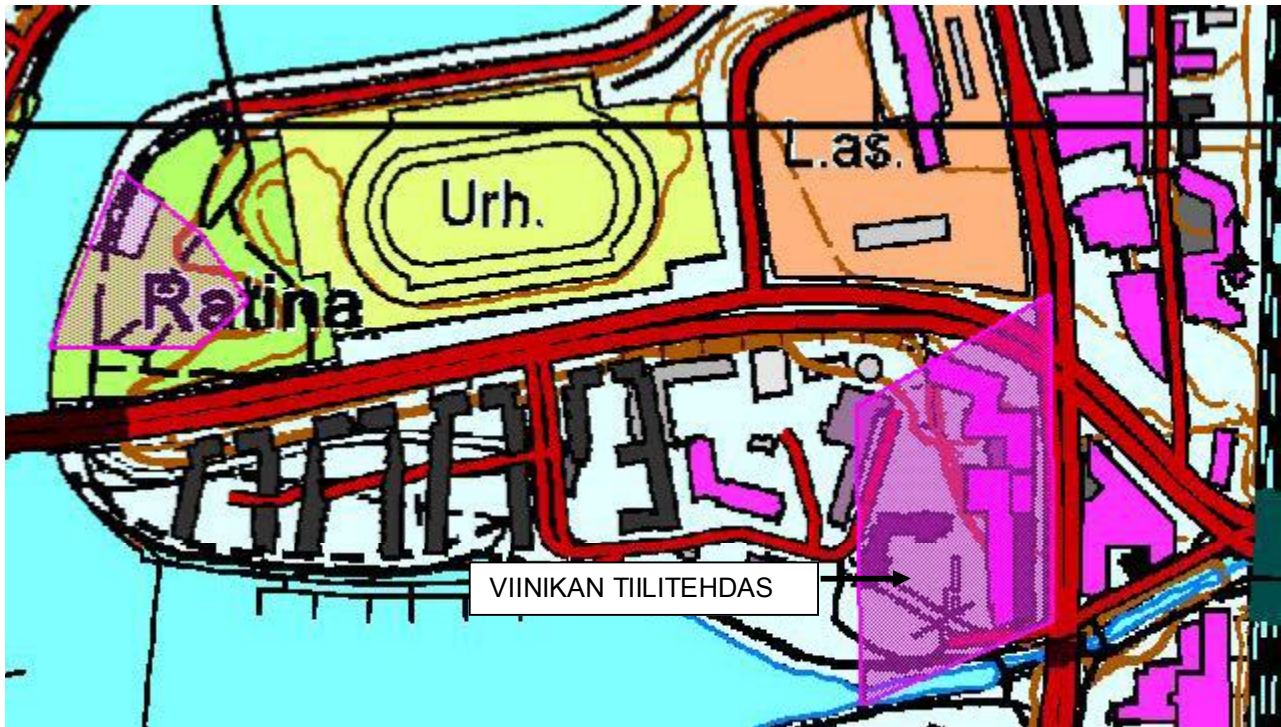
Huonot (asfaltointi).

Rajausperusteet

Kartta F.L.Calonius, 1887

Luokitusehdotus

Rauhoitusluokka 3 (tuhoutunut)

KARTTAOTE peruskarttalehti 212309

PISA/020/2006

MK 1: 5000

LIITE: Luettelo digitaalisista kuvataallenteista
Tampereen keskustan osayleiskaava-alue, arkeologinen inventointi

Kuvaaja: Sami Raninen

Päänumero: KYY 137

Arkistointipaikka: Siiri-tietokanta, Tampereen museot

Kuvausajankohta: kesäkuu 2014, paitsi nrot 22, 23, 30 ja 33–35 syyskuu 2014

Suunta: ilmansuunta, johon kamera kohdistettu

Alanumero	Kohde	Suunta
1	Keskustorin kivetty alue	SW
2	Kirjastonpuiston ranta: etualalla Frenckellin massahiomon paikka	NE
3	Tammerkosken länsiranta: v. 1849 ”lääkemyllyn” paikka	W
4	Keskuspaloaseman piha: Erkkilän kyläpaikka	ENE
5	Takon eteläpiha: puretun Lundahlin tiilitehtaan paikka	E
6	Tampellan masuunin paikka Vapriikki-museokeskuksen luona	SW
7	Siukolan kyläpaikka Satakunnankadun päässä	NE
8	Yksi Lapin kivilouhosalueen kivenottoaikoista	-
9	Yksi Lapin kivilouhosalueen kivenottoaikoista	-
10	Näsinkallion koillisrinne: Tampereen höyrypolttimoon liittyneen asuinrakennuksen paikka	NE
11	Mältinranta: puretun Tampereen höyrypolttimon alue	W
12	Naistenlahti: puretun Naistenlahden höyrystysalue (kuvassa vastarannalla, Naistenlahden voimalaitosalueella)	SE
13	Särkänniemen elämyspuisto: puretun Särkänsaaren höyrystysalueen paikka	NE
14	Särkänniemen elämyspuisto: Näsijärven panimon raunioita niemen luoteisrannassa Sara Hildénin taidemuseon lähellä	NE
15	Särkänniemen elämyspuisto: Näsijärven panimon raunioita niemen luoteisrannassa Sara Hildénin taidemuseon lähellä	S
16	Särkänniemen elämyspuisto: Näsijärven panimon raunioita niemen luoteisrannassa Sara Hildénin taidemuseon lähellä	SW
17	Särkänniemen (Onkiniemen) luoteisranta: Onkiniemen panimon raunioita	SW
18	Särkänniemen (Onkiniemen) luoteisranta: Onkiniemen panimon raunioita	NE
19	Ratinanniemen kärki: vanha purettu teollisuusalue	E
20	Koskipuiston Cumulus-hotelli: Kapakan torpan lähistöä	NE
21	Nalkalantorin pysäköintialue: puretun tiiliruukin paikka	SE
22	Eteläpuiston itäosa: Nalkalan torpan lähialuetta	E
23	Eteläpuisto: Frenckellin kalkkiruukin sijaintipaikka rinteiden juurella	SW
24	Eteläpuiston itäosa: koekuoppa	-
25	Eteläpuiston itäosa: koekuopasta löytynyt kuonaantunut savikimpale	-
26	Näsilinnankadun ja Tampereen valtatie liittymä: Nalkan torpan paikka	N
27	Osmonpuisto: Kone ja Terä OY:n purettua tehdasaluetta	NE
28	Lapinniemi: kerrostaloja puuvillatehtaan purettujen tuotantorakennusten alueella	-
29	Kruununpolttimo: puretun pikkupolttimon tienoota Tallipihassa, Kuskin talon kohdalla	E
30	Puretun Viinikan tiilitehtaan tienoota	n
31	Elianderinkadun kerrostaloja, Santalahden panimon aluetta	E
32	Pyynikin kirkkopuistoa: kaadettu hautakivi	-
33	Frenckellin sisäpiha	NW
34	Vuolteentori (Verkatehtaan kutomorakennuksen paikka)	SE
35	Frenckellin koskisiipi Patosillalta kuvattuna	N
36	Kirjastonpuiston rantatasanne	W
37	Kirjastonpuiston esiintymislava (Laikunlava)	SE